

ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΚΟΛΟΥΘΩΝ ΤΥΠΟΥ
ΙΓ' ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ	ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΚΟΛΟΥΘΩΝ ΤΥΠΟΥ
ΣΟΛΩΝ ΜΑΝΤΖΙΛΑΣ	ΓΕΩΡΓΙΟΣ-ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΜΑΛΟΣ

ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΟ ΕΤΟΣ

2001-2002

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΟΙΜΙΟ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I: Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΣΤΟ ΓΥΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ	8
I.1. ΣΤΗ ΓΗ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ	9
I.2 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΥΡΩΣΤΙΑ	14
I.3. Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΑΝΘΙΣΗ	17
I.4 ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II: Η ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ	26
II.1 ΤΟ ΑΠΙΑΣΤΟ ΟΝΕΙΡΟ	27
II.2 Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ	31
II.3 ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ «ΕΤΑΒΛΙΣ»	35
II.4 Η ΑΠΕΛΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤ'	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III: Η ΜΕΤΑ ΛΩΖΑΝΝΗ ΕΠΟΧΗ	45
III.1 Η ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '30	46
III.2 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ	53
III.3 Ο ΕΠΑΧΘΗΣ ΦΟΡΟΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ VARLIK VERGISI ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ	57
III.4 ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ	59
III.5 ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΦΟΡΟΥ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΟΥ	67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV: Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ	69
IV.1 ΕΝΑΣ ΑΣΥΝΗΘΙΣΤΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ	70
IV.2 ΝΗΝΕΜΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗ ΘΥΕΛΛΑ	75
IV 3 ΤΑ «ΣΠΑΣΙΜΑΤΑ» ΤΟΥ ΣΕΠΤΕΜΒΡΗ	79
IV 4 Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΡΑΞΗ	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V ΜΙΑ ΧΟΥΦΤΑ ΚΑΙ ΜΙΑ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗ	92
V.1 ΜΙΑ ΔΥΣΚΟΛΗ ΕΚΛΟΓΗ	96
V.2 Η ΣΚΛΗΡΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	102
V.3 ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΠΙΔΑ ΖΩΝΤΑΝΗ	106
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	111
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	117
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	124

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

«Ἠλθομεν, ἵνα ομοῦ μεθ' ὑμῶν τελέσωμεν τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν τοῦ Χρέους τῶν ὀλίγων. Ἄλλωστε [...] πάντοτε οἱ ὀλίγοι ἐφύλαξαν Θερμοπύλας, [...]. Πολλάκις οἱ ἀδύνατοι καὶ οἱ μόνοι, ὡς ἀγνοοῦμενοι, κατέβαλον τὸ βαρὺ τίμημα τῶν σφαλμάτων, τῶν φιλοδοξιών καὶ τῶν ευθυνῶν, υπολογισμῶν καὶ ἐξάλλων λόγων καὶ ἐργῶν ἄλλων, ἐστερημένων τῆς πλήρους θεωρίας τοῦ ὅλου δράματος...»¹

«Ἠλθομεν», ἴσως ὄχι τόσο γιὰ νὰ τελέσουμε «ιερά μυσταγωγία» καὶ διὰ τῶν ὀλίγων, ὅπως τόσο παραστατικὰ ἀναφέρει στὴν ἐνθρονιστήριον ομιλία τοῦ ὁ Μητροπολίτης Γέροντος Χαλκηδόνος κ. Μελίτων, ἀλλὰ περισσότερο νὰ καταγράψουμε τὴν πορεία ἐνός λαοῦ ἢ μοίρα τοῦ ὁποῦ τοῦ ἔταξε νὰ ζεῖ σὲ χῶματα ἐπὶ τῶν ὁποῦν ὑπερίπταται ὡς σὲ ἀχλὺ ἓνα μίγμα θρύλου καὶ μύθου. Ἐχουν ἤδη παρῆλθει 35 συναπτά ἔτη ἀπὸ τὸ πρωινὸ τῆς 30^{ης} Οκτωβρίου τοῦ 1966, ὅταν ὁ ἐν λόγω ἱεράρχης ἀνέβαινε τὶς βαθμίδες τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδας στὴν Ἀνατολική πλευρά τοῦ Βοσπόρου, στὴ Χαλκηδόνα, γενόμενος ὁ «πρῶτος τῆ τάξει» Ἐπίσκοπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἀπὸ τότε οἱ «ὀλίγοι» ἔχουν γίνῃ λιγότεροι, σὲ πολλὰ δε περιπτώσεις οἱ ἀριθμοὶ ἀγγίζουσι τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀπόλυτου μηδέν.

Σκοπὸς αὐτῆς τῆς Διπλωματικῆς Ἐργασίας, ἢ ὁποῖα κατατίθεται ὡς ἐπιστέγασμα τῆς ἐπιμορφωτικῆς διαδικασίας στὴν Ἐθνικὴ Σχολὴ Δημόσιας Διοικήσεως καὶ ἰδιαιτέρως στὸ τμήμα τῶν Ἀκολουθῶν Τύπου, εἶναι νὰ καταγράψῃ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα μέσα ἀπὸ τὴν ὁποῖα ἐξελίχθη ἢ πορεία ἐνός πολιτισμοῦ. Τὸ οὐσιαστικὸ «πολιτισμὸς» δὲν χρησιμοποιεῖται αυθαίρετα. Ἡ παρουσία τοῦ κωνσταντινουπολίτικου ἐλληνισμοῦ σὲ ὅλους τοὺς τομείς, τόσο τῆς ἰδιωτικῆς ὅσο καὶ τῆς δημόσιας ζωῆς, τόσο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας ὅσο καὶ στὴν Τουρκικὴ Δημοκρατία εἶναι ἐντυπωσιακὴ. Ἡ

¹ Χαλκηδόνα Μνήμη Μελίτωνος Χατζή, Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος (1913-1989), Σύνδεσμος τῶν ἐν Ἀθήναις Μεγαλοσχιολιτῶν, Ἀθήνα, 1999, σελ.44.

συμβολή του στις τέχνες στα γράμματα, στην αρχιτεκτονική, στο εμπόριο, στην οικονομία, στη διαμόρφωση αστικών προτύπων αναφοράς, στον πολιτισμό της πόλης στην οποία έζησε και δημιούργησε, είναι καθοριστική. Αποδεικτικό στοιχείο των παραπάνω χαρακτηριστικών αποτελεί η όλο και αυξανόμενη βιβλιογραφία, τα τελευταία ιδίως χρόνια, η οποία αγγίζει τομείς που ξεκινούν από πτυχές της καθημερινής ζωής, μέχρι την ιστορική καταγραφή Μητροπόλεων, ενοριών, για να καταλήξουν στα λεπτά σημεία της διπλωματίας και της πολιτικής τα οποία και σημάδεψαν τελικά την παρουσία του ελληνισμού στη γενέθλια γη.

Αντικείμενο αυτής της μελέτης ακριβώς λόγω του άρρηκτου δεσμού του με την ομογένεια αποτέλεσε και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ο ρόλος του οποίου υπήρξε καθοριστικός σε όλες τις φάσεις της ιστορίας της εκεί ομογένειας. Δέκα Ιεράρχες ανήλθαν στον Πάνσепτο Οικουμενικό Θρόνο κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα, συμβάλλοντας ο καθένας με το δικό του τρόπο την ανάδειξη της ιστορικής διάστασης του θρόνου τους, είτε αντιμετωπίζοντας καταστάσεις ιδιαίτερες δύσκολες, είτε αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες που έγραψαν ιστορία. Οκτώ από αυτούς ανυψώθηκαν στο πατριαρχικό αξίωμα μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης. Μορφές όπως οι Πατριάρχες Ιωακείμ Γ', Φώτιος Β', Αθηνάγορας Α', και Δημήτριος Α' ξεχώρισαν για την προσωπικότητά τους αφήνοντας βαθιά την ιστορική, την προσωπική τους σφραγίδα.

Η συγκεκριμένη εργασία αποτελείται από πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο, εξετάζονται τα στοιχεία εκείνα που μαρτυρούν την κατάσταση της ελληνική παρουσία στην Κωνσταντινούπολη πριν τη Μιρασιατική καταστροφή, στοιχεία τα οποία αντικατοπτρίζουν την ευρωστία της, τόσο στον οικονομικό, όσο και στον εμπορικό αλλά και τον πνευματικό και πολιτιστικό τομέα. Στο δεύτερο κεφάλαιο ασχολούμαστε με τα διπλωματικής κυρίως φύσεως γεγονότα τα οποία και σημάδεψαν την συνέχεια του ελληνισμού στη γενέθλια γη. Η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης καθώς και οι δυσκολίες εφαρμογής της εξετάζονται μέσα από περιστατικά τα οποία βοηθούν στην καλύτερη κατανόηση των ιστορικών στοιχείων. Στο τρίτο κεφάλαιο θέλησα να εστιάσω στα μέτρα τα οποία είχαν ως κύριο στόχο να πλήξουν όχι μόνο την ελληνική παρουσία, αλλά εν γένει τις μειονότητες που εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή των πληθυσμών, παρέχοντας αποκαλυπτικά στοιχεία για τον τρόπο αντιμετώπισής τους από επίσημο τουρκικό κράτος. Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται η περίοδος της αναλαμπής της ελληνικής παρουσίας στην Πόλη, που συμπίπτει με την εκλογή του Αρχιεπισκόπου Αμερικής Αθηνάγορα στον Οικουμενικό Θρόνο, καθώς και οι καθοριστικές για την ομογένεια επιπτώσεις της κρίσης του κυπριακού ζητήματος που συνετέλεσαν στο ξέσπασμα των γεγονότων του Σεπτεμβρίου και στις μαζικές απελάσεις των ελλήνων υπηκόων από τη χώρα. Εν κατακλείδι, στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο της

μελέτης μου σκιαγραφείται η παρούσα κατάσταση και η όχι πάντα εύκολη πορεία των ολίγων ανάμεσα στη μνήμη, τη λήθη αλλά και την ελπίδα.

Η συλλογή του υλικού αυτής της εργασίας πραγματοποιήθηκε στις αρκετά πλούσιες βιβλιοθήκες των συλλόγων της Ένωσης Κωνσταντινουπολιτών, του Συλλόγου Κωνσταντινουπολιτών, του Λουριδείου Ιδρύματος «Μνήμες της Πόλης», αλλά και στην Βιβλιοθήκη της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Καθοριστική για την ολοκλήρωση αυτής της μελέτης αλλά και για την ιστορική κυρίως τεκμηρίωση των γεγονότων που καταγράφονται υπήρξε η έρευνα η οποία έλαβε χώρα στο Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών. Η εξέταση των διπλωματικών εγγράφων της περιόδου που έπεται της Συνθήκης της Λωζάννης έριξε φως στα γεγονότα συμβάλλοντας στην ουσιαστική και κυρίως αντικειμενική αξιολόγησή τους.

Στα χρόνια του Πατριάρχη Αθηναγόρα, ένας ξένος συγγραφέας τον πλησίασε και του ζήτησε τη συμβουλή του σχετικά με τη συγγραφή ενός βιβλίου για την Κωνσταντινούπολη. Και εκείνος του απάντησε: «Είναι δύσκολο έργο αυτό το βιβλίο της Πόλης. Είναι σφραγισμένο με επτά σφραγίδες και δεν ανοίγει εύκολα τις σελίδες του. Και μόνο για να βρεις αυτό το βιβλίο θα γυρίζης και θα γυρίζης την Πόλη χωρίς να ομιλής. Θ' ανεβαίνης και θα κατεβαίνης λόφους. Θα προχωρής σε καλντιρίμια, θα σταματήσης σε πόρτες χορταριασμένες, που δεν πατούν πόδια ανθρώπων, θα ζητήσης παλιά αρχοντικά και κονάκια, που έχουν μέσα τους σκιές του παρελθόντος και θα μπής σε αυλές τούρκικων σπιτιών, θα φέρης γύρα την Πόλη, με τα πόδια και με τη σκέψη [...], ώσπου ν' αρχίσης ν' ακούς φωνές μυστικές. Αλλά και πάλι δεν θάχης γυρίσει την πρώτη σελίδα»². Πολλές φορές κατά τη διάρκεια ολοκλήρωσης αυτής της εργασίας, ήρθαν στο μυαλό μου αυτά τα λόγια.

Κλείνοντας, θα ήθελα ν' αφιερώσω την τελευταία σκέψη μου σε όλους εκείνους που με την αγάπη τους και τη στοργή τους, με στήριξαν σε στιγμές ειτάκτως δύσκολες ώστε να φέρω εις πέρας με επιτυχία τις προσπάθειες των τελευταίων δύο χρόνων.

² ΓΑΛΑΝΗ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Μεγάλου Αρχιεπισκόπου, Εκ Φαναρίου..., Αθήνα, 1968, σελ.156.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι
Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΣΤΟ ΓΥΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

1.1 ΣΤΗ ΓΗ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, εκτός από τις επιπτώσεις που επιφέρει στο Διεθνές Σύστημα της εποχής με την εδραίωση και εγκατάσταση των Οθωμανών στα εδάφη της πάλαι ποτέ αχανούς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εγκαινιάζει ιδιαίτερος για το ελληνικό στοιχείο, και μια περίοδο συνύπαρξης με τον κατακτητή η οποία περνώντας από διάφορα στάδια θα βρει την πλήρη έκφρασή της σε ένα ιδιόμορφο σύστημα οιοιεί συνδιοίκησης. Είναι γεγονός ότι οι Οθωμανοί δεν προέβησαν σε αφανισμό των λαών που κατακτούσαν, με αποτέλεσμα οι πανσπερμία πληθυσμών που διαβιούσαν στα εδάφη τους να εντάσσεται σ' αυτό το ιδιόμορφο σύστημα το οποίο επέτρεπε την αυτοοργάνωση κάθε πληθυσμιακής οντότητας με επικεφαλής τον εικάστοτε θρησκευτικό αρχηγό της. Πράγματι το σύστημα των Μιλλέτ, όπως αποκαλείται, στηρίζονταν σε θρησκευτική και όχι εθνική βάση και συμπεριλάμβανε Έλληνες, Βούλγαρους, Σέρβους, ακόμη και Άραβες ορθοδόξους. Παρομοίως το Μιλλέτ των Μουσουλμάνων συμπεριλάμβανε Τούρκους, Κούρδους, Άραβες μουσουλμανικών πεποιθήσεων.

Ως εκ τούτου, ο Πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης ήταν ο αρχηγός του Μιλλέτ των Ρωμιών υπό τη σκέπη του οποίου εντάσσονταν όλοι οι ορθόδοξοι πληθυσμοί της Αυτοκρατορίας ανεξάρτητα από την εθνική καταβολή τους. Το Πατριαρχείο θα αποτελέσει για τους Οθωμανούς το διοικητικό και πολιτικό μηχανισμό μέσα από τον οποίο επιτυγχάνεται η αναγνώριση των ορθοδόξων στην οθωμανική εξουσία. «Ο Οικουμενικός Πατριάρχης και τα περί Αυτόν Δύο Σώματα, ήτοι η Αγία και Ιερά Σύνοδος και το Διαρκές Εθνικόν Μικτόν Συμβούλιον, ων τα τε καθήκοντα και δικαιώματα ως και ο τρόπος της εκλογής ορίζονται υπό των Γενικών Κανονισμών, αποτελούσι την ανωτάτην Εκκλησιαστικήν και Εθνικήν Αρχήν»³.

Λόγω αυτής της κατάστασης η Κωνσταντινούπολη αποτέλεσε πάντοτε σημείο αναφοράς ιδιαίτερα για τους ελληνικής καταγωγής κατοίκους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίοι δεν έπαψαν διαμέσου των αιώνων να την περιβάλλουν με λαϊκούς θρύλους και παραδόσεις για την πάντα ποθητή ημέρα της απελευθέρωσης της από τον Οθωμανικό ζυγό. Η «Βασιλίδα των Πόλεων», υπήρξε για πέντε αιώνες εκτός από

³ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑ, Οι Μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ και το Θεσμικό Πλαίσιο του Μιλλέτ των Ρωμιών, Πατριαρχείο, Κοινοτικοί Θεσμοί, Παιδεία, στο Συλλογικό, Η Παρουσία των Εθνικών Μειονοτήτων στην Κωνσταντινούπολη τον 19^ο Αιώνα, Πρακτικά Πρώτης Επιστημονικής Ημερίδας, εκδ. Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολιτών, Αθήνα, 1997, σελ.18.

πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και «Μητρόπολη του Γένους των Ελλήνων»⁴. Ήδη από την άλωσή της και εφεξής δεν έπαψε ούτε στιγμή να κατοικείται από Έλληνες, οι οποίοι δύο αιώνες αργότερα έφθαναν ένα ποσοστό του 20% με 25% με συνολικό πληθυσμό τούρκων 50-55%. Το υπόλοιπο ποσοστό των κατοίκων αποτελούνταν από αρμενίους, εβραίους, βούλγαρους και λεβαντίνους που ολοκλήρωναν τη σύνθεση ενός πολυμορφικού μωσαϊκού προσδίδοντας στην πόλη ένα πολυεθνικό και κοσμοπολίτικο χαρακτήρα⁵. Για όλους αυτούς τους πληθυσμούς, «όλα άρχιζαν και όλα κατέληγαν στην πόλη του Βοσπόρου. Αυτή υπήρξε το κοινό σημείο αναφοράς, ο ενοποιητικός παράγων, το κέντρο όλων των εξουσιών»⁶.

Μητρόπολη λοιπόν του γένους των Ελλήνων, η Κωνσταντινούπολη συνέχισε να αποτελεί σημείο αναφοράς τόσο πριν αλλά κυρίως μετά τη δημιουργία ανεξάρτητου Ελληνικού Κράτους λόγω: α) των ισχυρών οικονομικών συνθηκών του νεοπαγούς κράτους και β) της δυνατότητας ευρέσεως εργασίας στην οθωμανική πρωτεύουσα. Οι γενικά καλές συνθήκες διαβίωσης στην Κωνσταντινούπολη έγιναν ακόμη καλύτερες με την έναρξη ισχύος ενός μεταρρυθμιστικού συστήματος που εγκαινίασε το 1839 ο Σουλτάνος Αβδούλ Μεζίντ Β' με το διάταγμα Χάττι-Σερίφ και ολοκλήρωσε με την εκπόνηση του Χάττι-Χουμαγιούμ το 1856⁷. Το Ίντζιμάτ, όπως είναι γνωστή η περίοδος των μεταρρυθμίσεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία συνιστά για τους Έλληνες το εναρκτήριο λάκτισμα μιας σειράς νέων ευκαιριών που τους παρέχονται στη χώρα και την απαρχή ενός νέου μεταναστευτικού κύματος προσέλευσης⁸.

⁴ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Οικονομικές και διοικητικές προϋποθέσεις ίδρυσης και λειτουργίας των ελληνικών εκπαιδευτηρίων στην Κωνσταντινούπολη, στο Συλλογικό Πόλη και Παιδεία, Πρακτικά Διήμερου Συμποσίου, Η Ελληνική Παιδεία στην Κωνσταντινούπολη τα τελευταία 200 χρόνια, Σύλλογος Κωνσταντινουπολιτών, Αθήνα, 1997, σελ.117.

⁵ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Κωνσταντινούπολη, Αναζητώντας τη Βασιλίδα των Πόλεων, εκδ. Λούση Μπρατζιώτη, Αθήνα, 1990, σελ.21. και BAREILLES BERTRAND, Constantinople, ses cites franques et levantines, Paris, ed. Bossard, 1918, σελ. 261.

⁶ ΚΟΡΟΜΗΛΑ ΜΑΡΙΑΝΝΑ, Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα, Από την εποχή του Χαλκού ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, εκδ. Πανόραμα, Αθήνα, 1991, σελ. 218. Βλέπε και ΡΟΥΣΣΟΣ-ΜΗΛΙΔΩΝΗΣ ΜΑΡΚΟΣ, Μειονότητα των Καθολικών στην Κωνσταντινούπολη του 19^{ου} αιώνα, στο Συλλογικό Η Παρουσία των Εθνικών Μειονοτήτων..., οπ.παρ., σελ.171-183. Το σύνολο των καθολικών της Πόλης ανέρχονταν στα μέσα του 19^{ου} αιώνα στις 20.000 περίπου, φθάνοντας τις 26.000 το 1.900.

⁷ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ ΒΥΡΩΝ, Οι Τούρκοι και εμείς, εκδ. Φυτράκη, Αθήνα, 1988, σελ.60. Περιορίζοντας το μεταρρυθμιστικό του πρόγραμμα στην αναμόρφωση του αμυντικού συστήματος, στην ανασυγκρότηση του κρατικού Δημοσίου τομέα και στις παρεμβάσεις στον τομέα της Παιδείας, αφήνοντας εκτός του ζωτικού για τα πράγματα τομέα της οικονομίας, ο Μεχμέτ Β' ήταν ο πρώτος Οθωμανός επικεφαλής που αντελήφθη την ανάγκη μεταρρυθμίσεων, χωρίς ωστόσο τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Αντιθέτως η περίοδος που αρχίζει το 1839 και συνεχίζεται το 1856 με τις παρεμβάσεις του Αβδούλ Μεζίντ και Αβδούλ-Αζίζ, αργότερα, θα δώσει ώθηση στην οικονομική και εμπορική δραστηριότητα των μειονοτήτων οι οποίες στην πλειονότητά τους ασχολούνται με το εμπόριο, ώθηση που θα καλύψει όλους τους τομείς.

⁸ ΓΚΟΒΕΣΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, Ροή Ελληνικού Εργατικού Δυναμικού προς την Κωνσταντινούπολη το 19^ο αιώνα (1830-1910), Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνιολογίας, 1990.

Συγκεκριμένα, με το Χάττι-Σερφ του Γκουλχανέ, ο Αβδούλ Μεζίντ Β', υπόσχονταν δημοσίως την προστασία της ζωής, της ελευθερίας, της ιδιοκτησίας, όλων των κατοίκων της Αυτοκρατορίας, θέτοντας τις βάσεις για τη δημιουργία ενός Αστικού Κώδικα. Η καινοτομία του μεταρρυθμιστικού του προγράμματος εστιάζονταν στην αναγνώριση του δικαιώματος της ισονομίας σε όλους τους πολίτες που διαβιούσαν στα εδάφη της Αυτοκρατορίας ανεξαρτήτως φυλής ή θρησκείας. Η ισχύς του μεταρρυθμιστικού προγράμματος που διεκόπη λόγω της έκρηξης του Κριμαϊκού Πολέμου το 1853, επανήλθε με την δημοσίευση του διατάγματος Χάττι-Χουμαγιούμ στις 18 Φεβρουαρίου 1856, με το οποίο παραχωρούνταν ιδιαίτερα προνόμια στους μη μουσουλμάνους που άρχιζαν από την ισχύ της ελευθερίας της συνείδησης και εκτεινονταν στην ισότητα έναντι του νόμου, στην ελεύθερη πρόσληψη στον διοικητικό και κρατικό μηχανισμό. Ο διεθνής χαρακτήρας που θέλησαν να προσδώσουν οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής συμπεριλαμβάνοντας το διάταγμα στις διατάξεις της Συνθήκης Ειρήνης των Παρισίων, το ενδυνάμωσαν τόσο στα πλαίσια της Διεθνούς Κοινότητας, όσο και στο εσωτερικό της χώρας⁹.

Η κατάσταση που δημιουργήθηκε από το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα είχε ως αποτέλεσμα την είσοδο του ελληνικού στοιχείου στον κρατικό μηχανισμό. Ως εκ τούτου, από τους 36 εμπειρογνώμονες του Συμβουλίου για Συνταγματικά Θέματα δύο ήταν Έλληνες και από τους 51 Γερουσιαστές κατά την περίοδο 1877-1878 κατά την οποία ο Σουλτάνος Αβδούλ-Χαμίτ παραχώρησε Σύνταγμα, οι 6 ήταν Έλληνες. Επίσης στο Διπλωματικό Κλάδο η παρουσία ελληνικής καταγωγής Οθωμανών υπηκόων ήταν έκδηλη στις πιο επιφανείς διπλωματικές αντιπροσωπείες της Αυτοκρατορίας. Έτσι, ο Αριστείδης Χρηστάκης ήταν Πρέσβης στο Βερολίνο, ο Αλέξανδρος Καραθεωδορής στη Ρώμη το 1874 και δύο χρόνια αργότερα αναλάμβανε Υπουργαμματέας του Υπουργείου Εξωτερικών, για να γίνει πρώτος χριστιανός Κυβερνήτης της Κρήτης την περίοδο 1895-1896. Ο Κωνσταντίνος Μουσούρος χρημάτισε Πρέσβης της Ύψηλης Πύλης στο Λονδίνο για τριάντα πέντε χρόνια και αντικαταστάθηκε από τον Κωνσταντίνο Ανθόπουλο το 1891, ο οποίος με τη σειρά του έδωσε τη θέση του στον Στέφανο Μουσούρο το 1902¹⁰.

Τα μέτρα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να εκτιναχθεί αριθμητικά η ελληνική παρουσία στην Κωνσταντινούπολη. Βάσει του υπομνήματος που κατέθεσε ο Βενιζέλος στις 30 Δεκεμβρίου 1918 στο Παρίσι κατά τη διάρκεια των εργασιών για την υπογραφή Συνθήκης

⁹ ΚΥΡΚΟΣ ΜΙΧΑΛΗΣ, Το Φιρμάνι του 1856, στο ΨΑΡΑΚΗΣ ΤΑΚΙΣ, Ανθολογία της Κωνσταντινούπολης, εκδ. Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα, 1991, σελ.39-42. «Οι Τούρκοι πολλές φορές επεχείρησαν να παραβιάσουν τις διεθνείς αυτές υποχρεώσεις των αλλά προσέκοψαν πάντοτε στην αντίσταση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και του ελληνικού στοιχείου και πάντοτε αναγκάζονταν να υποχωρήσουν και να αναγνωρίσουν τον διεθνή χαρακτήρα των υποχρεώσεών των» (sic).

Ειρήνης, σε συνολικό πληθυσμό 1.131.806 κατοίκων οι Έλληνες μετρούσαν 364.459 παρουσίες, οι Μουσουλμάνοι 449.114, οι Αρμένιοι 159.193, οι Εβραίοι 46.521, οι Βούλγαροι 4.331, ενώ άλλα φυλετικά στοιχεία έφταναν τις 150.055¹¹. Ολόκληρες περιοχές της Κωνσταντινούπολης κυριαρχούνταν από το ελληνικό στοιχείο. Στα Ταταύλα μια λαϊκή περιοχή της Πόλης μέχρι το 1928 κατοικούσαν μόνον Έλληνες. Με 20.000 κατοίκους η γραφική αυτή κοινότητα έδινε την εντύπωση μιας ελληνικής πόλης μέσα στην πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.¹² Στο Μέγα Ρεύμα, στην παραλιακή πλευρά του Βοσπόρου στο δρόμο προς τα Θεραπειά κέντρο αναψυχής και παραθερισμού των αστών της Πόλης, κατοικούσαν 6.000 Έλληνες το 1920¹³. Ο πληθυσμός των Πριγκιπωνήσων, στα τέσσερα κατοικημένα νησιά του συμπλέγματος της Προποντίδας, Πρώτη, Αντιγόνη, Χάλκη, Πρίγκηπο, αμιγώς ελληνικός έφτανε τους 10.250 κατοίκους¹⁴. Ένα ακόμη στίγμα που μας δείχνει κατά τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο την αριθμητική δύναμη των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης είναι η συγκριτική αναφορά με την Αθήνα, πρωτεύουσα του Ελληνικού Κράτους. Για όλο σχεδόν το διάστημα του δεκάτου ενάτου αιώνα ο αριθμός των κατοίκων της πρωτεύουσας ήταν σταθερά κάτω από τους 100.000. Το 1850, στην Αθήνα κατοικούσαν 24.758, που θα διπλασιάζονταν φθάνοντας τους 55.010, για να φθάσουν τις 107.733 μόνο το 1875. Τα συγκριτικά στοιχεία είναι αφοπλιστικά, καθώς η παρουσία των ελλήνων στην πρωτεύουσα της Οθωμανικής είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από τους Έλληνες που κατοικούν

¹⁰ ALEXANDRIS ALEXIS, *The Greek minority in Istanbul and Greek-Turkish relations 1918-1974*, Center for Asia Minor Studies, Athens, 1983, σελ.27-30.

¹¹ ΒΟΡΟΣ Θ., *Ο Μικρασιατικός Πόλεμος 1918-1923*, εκδ. Οργανισμού Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 1984, σελ.192.

¹² ΚΑΡΑΜΑΝΔΟΣ-ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Τα Ελληνικά Ταταύλα*, Αθήνα, 1980, και ΜΙΧΑ ΝΙΚΟΚΛΗ ΛΕΑΝΔΡΟΥ, *Τα Ταταύλα, ο ιστορικός λόφος της Πόλης*, Αθήνα, 1970.

¹³ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΘΕΙΡΩΝ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ, *Ιστορία Μεγάλου Ρεύματος (Αρναουταίοι)*, εκδ. Αδελφών Τσιτούρη, Στανμπούλ, 1949. Το Μέγα Ρεύμα ήταν το σημαντικότερο και πολυαριθμότερο χωριό του Βοσπόρου.

¹⁴ ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, *Η Χάλκη των Πριγκιπωνήσων*, εκδ. Μνημοσύνη, Αθήνα, 1984, σελ.82 και193. Ο Ανύλας Μήλλας στο βιβλίο του παραθέτει τη στιχομυθία ενός Έλληνα ονόματι Γεννάδιος ο οποίος ήθελε να ανοίξει ένα Ξενοδοχείο στη Χάλκη των Πριγκιπωνήσων και ήθελε να το ονομάσει «Η Ωραία Ελλάς». Ένας τούρκος φίλος του τον συμβούλευσε να αλλάξει το όνομα από τη στιγμή που τα μισά καφενεία και ξενοδοχεία της Κωνσταντινούπολης είχαν το ίδιο όνομα. Ο ιδιοκτήτης άκουσε την παραίνεση του φίλου του και το ονόμασε «Hotel Royal», και ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ Κ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, *Η Μητρόπολις Χαλκηδόνος, Από την αρχαιότητα έως σήμερα, Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχιολιτών*, Αθήνα, 2000, σελ.140-141. Η Πρίγκηπος, η Χάλκη, η Αντιγόνη με τα μοναστήρια, τις εκκλησίες, τα σχολεία, τους εφησυχάζοντες πώλην πατριάρχες, τους παπάδες, τους δασκάλους, τους ψαράδες, πάντοτε ήταν ελληνικά νησιά και μόνον μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, προσέλαβαν χαρακτηρισά ευρωπαϊκής εξοχής με την εγκατάσταση ευρωπαίων, Γάλλων, Άγγλων, Γερμανών, Αρμενίων και Τούρκων. Το 1907 η Πρίγκηπος είχε 7.000 σταθερούς κατοίκους ομογενείς, λίγους τούρκους, εβραίους, αρμένιους, ενώ η Χάλκη την ίδια περίοδο αριθμούσε 2.000 ομογενείς και 500 περίπου Οθωμανούς. Στη νήσο Πρώτη των Πριγκιπωνήσων καταγράφονται 185 οικίες, οι 120 εκ των οποίων ανήκαν σε Αρμενίους, οι 45 σε ομογενείς και οι 10 σε Οθωμανούς. Επικρατούσε το αρμενικό στοιχείο, το οποίο πάντα προσπαθούσε να εξοβελίσει τις λοιπές εθνότητες, αγοράζοντας μεγάλες εκτάσεις γης. Για μια ολοκληρωμένη εικόνα των Πριγκιπωνήσων βλέπε:ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, *Πρώτη-Αντιγόνη*, εκδ. Μνημοσύνη, Αθήνα, 1992, ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, *Η Πρίγκηπος*, εκδ. Μνημοσύνη, Αθήνα, 1988.

στην Αθήνα, πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους¹⁵. Η παρουσία όμως των Ελλήνων στο γύρισμα του δεκάτου ενάτου αιώνα, δεν περιορίζεται μόνο στην Κωνσταντινούπολη αλλά είναι εμφανής σε όλες τις μεγαλουπόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι, στην Ανδριανούπολη της Ανατολικής Θράκης κατοικούν 366.363 Έλληνες ενώ το μουσουλμανικό στοιχείο μαζί με τις άλλες εθνότητες φτάνει τις 508.311 παρουσίες. Ας μην παραβλέπουμε επίσης το γεγονός ότι στο Βιλαέτιο της Σμύρνης, κατοικούσαν 622.810 Έλληνες, 95.876 Αρμένιοι, Εβραίοι και Λεβαντίνοι όταν ο Τούρκος έφταναν τις 940.843 χιλιάδες. Για να έχουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα της ελληνικής παρουσίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία θα πρέπει να σημειώσουμε ότι γύρω στο 1914, οι Έλληνες έφταναν τα 2.500.000 εκατομμύρια, με 2.300 σχολεία, 200.0000 μαθητές, 5.000 διδακτικό προσωπικό και 2.200 εκκλησίες¹⁶.

¹⁵ ΜΠΙΡΙΣ Κ., Η Σύγχρονος πόλις και τα περίχωρά της, Εγκυκλοπαίδεια του «ΗΛΙΟΥ», Τόμος Ζ'. σελ.1280.

¹⁶ ΒΟΡΟΣ Θ., Ο Μικρασιατικός Πόλεμος 1918-1923..., οπ.παρ., σελ.192.

I.2 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΥΡΩΣΤΙΑ

Το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα είναι αναπόφευκτα η περίοδος κατά την οποία ο ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης βρίσκεται στο απόγειο της δημιουργικότητας του που αγγίζει όλους τους τομείς. Ο εμποριοοικονομικός τομέας είναι εκείνος που θα πρωτοστατήσει στις επιλογές των ελλήνων καθώς τα σουλτανικά μεταρρυθμιστικά προγράμματα ευνοούν μια τέτοια άνθιση. «Τα εμπορικά γραφεία, τα ναυτικά και ασφαλιστικά πρακτορεία, τα σαράφια, το χρηματιστήριο και τράπεζαι»,¹⁷ βρίσκονται σε ελληνικά χέρια καθώς η αδιαφορία των Οθωμανών για το εμπόριο, άφηνε ελεύθερο πεδίο για σε έλληνες, εβραίους, και αρμενίους. Ως εκ τούτου ο οικονομικός τομέας έδινε την παρακάτω εικόνα σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της περιόδου του 1914¹⁸:

ΕΘΝΙΚΟΤΗΣ	ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ	50%
ΤΟΥΡΚΙΚΗ	15%
ΑΡΜΕΝΙΚΗ	20%
ΕΒΡΑΙΚΗ	5%
ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	10%

Από τις επίσημες στατιστικές των ετών 1913-1915, φαίνεται ότι σε ολόκληρη την Αυτοκρατορία υπήρχαν 31 αλευρόμυλοι, 20 από τους οποίους ελληνικής ιδιοκτησίας, 3 τουρκικής εκ των οποίων ο ένας κρατικός. Επιπλέον λειτουργούσαν 9 μακαρονοποιία, εκ των οποίων τα 5 ελληνικής ιδιοκτησίας, 8 βιομηχανίες κονσερβοποιίας όλες ελληνικής ιδιοκτησίας, 41 εργαστήρια μεταξιού, όλα στην Προύσα που ήταν ονομαστή για την παραγωγή μεταξιού, εκ των οποίων 6 ήταν ελληνικής ιδιοκτησίας, 6 τουρκικής εκ των οποίων ένα κρατικό, και τα υπόλοιπα ήταν αρμενικής ιδιοκτησίας. Από τις 18 βιομηχανίες σακχαρωδών προϊόντων, 15 ήταν ελληνική ιδιοκτησίας και μόνον δύο τουρκικής ένα μια ανήκε σε αρμένιο. Ο έλεγχος συνεχίζεται με την παράθεση στοιχείων στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας. Από τις 11 βιομηχανίες αυτού του τομέα, 3 ήταν τουρκικής ιδιοκτησίας εκ των οποίων μια κρατική, μία ελληνική, δύο αρμενικής ιδιοκτησίας και 3 ανήκαν σε δυτικές εταιρείες. Από τα 42 τυπογραφεία που βρίσκονταν στην Τουρκία, 14 ανήκαν σε ελληνικά χέρια, 9 σε αρμένιους, ενώ τα υπόλοιπα 4 σε εταιρίες του εξωτερικού. Αξίζει να προστεθεί ότι το μοναδικό Φαρμακείο που υπήρχε στην Άγκυρα ήταν ελληνικής

¹⁷ ΚΑΡΑΒΙΑ Ι., ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΤΩΡΑ, Ηθιογραφικά Σημειώματα, Ήθη και Έθιμα της Πόλης, Κωνσταντινούπολη, 1933, σελ.6.

¹⁸ ALEXANDRIS ALEXIS, The Greek minority in Istanbul..., οπ.παρ., σελ.32.

ιδιοκτησίας, ενώ χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των Αδελφών Σαμππουτζάκη που κατείχαν την αποκλειστικότητα στον τομέα της ανθοκομίας με έδρα τα Ταταύλα από το 1874. Όταν το 1923, έγινε η μεταφορά της πρωτεύουσας στην Άγκυρα ο ίδιος ο Μουσταφά Κεμάλ, κάλεσε τους Αδελφούς Σαμππουτζάκη να ανοίξουν ένα ανθοπωλείο στην Άγκυρα, καθώς δεν υπήρχε κατάστημα πώλησης λουλουδιών στην νεοσύστατη πρωτεύουσα της Τουρκικής Δημοκρατίας¹⁹.

Ειδικότερα στην Κωνσταντινούπολη είχε την έδρα της το 53% των επιχειρήσεων σε εθνικό επίπεδο, ενώ στη Σμύρνη το 20% και στην Προύσα το 17%. Χαρακτηριστικό της οικονομικής κίνησης της Πόλης είναι το γεγονός ότι από τους 11.500 εγγεγραμμένους στον Εμποροβιομηχανικό Επιμελητήριο, 19% ήταν μουσουλμάνοι, 24% έλληνες, 22% αρμένιοι, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό μοιράζονταν μεταξύ εβραίων και λεβαντίνων²⁰.

Μεταξύ των ονομάτων που ξεχωρίζουν για τη δραστηριότητά τους στον οικονομικό τομέα είναι εκείνα των Γεωργίου Ζαρίφη²¹, Κωνσταντίνου Ηλιάσκου²², Παύλου Στεφάνοβικ-Σκυλίτση²³, όπου διακρίθηκαν όχι μόνο στον επιχειρηματικό κόσμο, αλλά και στο επίπεδο των χορηγιών, καθώς με τις προσφορές τους ανοικοδομήθηκαν σχολεία, εκκλησίες, Φιλανθρωπικοί και άλλοι Σύλλογοι, που εμπλούτισαν το ομογενειακό στοιχείο. Η παρουσία των τραπεζιτών και γενικότερα του επιχειρηματικού κόσμου δεν περιοριζόταν μόνο σε ομογενειακό επίπεδο, αλλά εκτείνονταν μέχρι την αυλή του Σουλτάνου. Γράφει χαρακτηριστικά ο Νικόλαος Δαμδάς²⁴: «Θα πρέπει μάλιστα να ομολογηθώ ότι εν αντιθέσει προς το Αρμενικόν, το Ελληνικόν στοιχείον, και δη το εν Κωνσταντινουπόλει, είδεν ημέρας ευτυχείς, διαρκούσης της βασιλείας του ερυθρού Σουλτάνου Αβδούλ Χαμήτ (1897-1909), εισχώρησαν και μέχρι των Ανακτόρων. Έλλην και μάλιστα έλλην υπήκοος, ήτο ο οικονομικός σύμβουλος του Σουλτάνου ο ζάπλουτος (sic) Γεώργιος Ζαρίφης, Έλλην ο

¹⁹ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, Η Τελευταία Αναλαμπή, Η κωνσταντινουπολίτικη Ρωμηοσύνη στα χρόνια 1948-1955, εκδ. Δόμος, Αθήνα, 1996, σελ.93-94.

²⁰ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Το Λυκόφως του Ελληνισμού στην Κωνσταντινούπολη, Ανέκδοτη Εργασία, 1991, σελ.10.

²¹ Ο Γεώργιος Ζαρίφης γιος του Ιωάννη Ζαρίφη, γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και σπούδασε στην Οδησό. Ήδη πλούσιος λόγω οικογενειακής καταβολής, μόνο σε περιοχές της Πόλης κατείχε τρεις μεγάλες επαύλεις, υπήρξε ένας από τους μεγάλους ευεργέτες του γένους κατά τη διάρκεια του δευτέρου μισού του 19^{ου} αιώνα. Πέθανε στις 27 Μαρτίου 1884, σε ηλικία 72 ετών. Για τη Βιογραφία του Γεωργίου Ζαρίφη βλέπε περιοδικό ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, αρθ.19, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, 1991.

²² Ο Κωνσταντίνος Ηλιάσκος, μέλος οικογένειας Τραπεζιτών, θεωρείτο η ψυχή της Χάλικης των Πριγκηπωνήσων, καθώς είχε ανακηρυχθεί Μεγάλος Ευεργέτης το 1891. Για μια συνολική εικόνα της προσφοράς του βλέπε ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Η Χάλικη των Πριγκηπωνήσων..., οπ.παρ., σελ.182-186.

²³ Ο Παύλος Στεφάνοβικ-Σκυλίτσης, «πάμπλουτος ομογενής», δήλωσε μετά το σεισμό του 1894 ο οποίος κατερείπωσε μεγάλο τμήμα του οικοδομικού συγκροτήματος της Θεολογικής σχολής της Χάλικης, «ότι αναλαμβάνει με δικά του έξοδα την ανοικοδόμηση του νέου κτιρίου, με μοναδική απαίτηση την ανωνυμία...» Προς τιμήν του το κτίριο ανοικοδομήθηκε σε σχήμα Π όπως το όνομά του (Παύλος). Βλέπε ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Η Χάλικη των Πριγκηπωνήσων..., οπ.παρ., σελ.336-337.

προσωπικός αυτού ιατρός Μαυρογένης Πασάς. Έλλην ήτο ο αρχηγός της Οθωμανικής αντιπροσωπείας εις το Συνέδριον του Βερολίνου Αλέξανδρος Καραθεοδωρής Πασάς, δραστηρίως καταπολεμήσας την Συνθήκην του Αγίου Στεφάνου δι' ης εξεβουλαρίζετο ολόκληρος η Μακεδονία [...].»

Αντιλαμβάνεται εύκολα κανείς ότι το κύρος και η οικονομική αλλά και κοινωνική άνοδος που συνοδεύει την επιχειρηματική επιτυχία δεν περιοριζόταν αποκλειστικά στον ίδιο τον επιχειρηματία αλλά επεκτείνονταν και στο στενό ή ευρύτερο οικογενειακό του περιβάλλον με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί σιγά-σιγά ένας κοσμοπολίτικος χαρακτήρας με αστικές αναφορές. Οι τελευταίες επεκτείνονταν σε όλα τα επίπεδα της καθημερινής και κοινωνικής ζωής, στις ενδυματολογικές προτάσεις, της εσωτερικής διακόσμησης και στον τρόπο συμπεριφοράς εν γένει, ενισχύοντας έναν «ευρωπαϊκού χαρακτήρα» τρόπο ζωής που δημιούργησε την μεγαλοαστική ελληνική κοινωνία της Κωνσταντινούπολης.

²⁴ ΔΑΜΔΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Η Αγωνία της Κωνσταντινούπολης, Αθήνα, 1980, σελ.30-31. Βλέπε και ΤΡΟΥΜΠΟΥΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, Η Ελληνική Ιατρική στην Κωνσταντινούπολη, 1856-1923, Εκδ. Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχιολιτών, Αθήνα, 2000.

1.3. Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΑΝΘΙΣΗ

Η οικονομική ευρωστία που παρατηρήθηκε κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα μεταξύ των ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, λόγω και των ευνοϊκών συνθηκών που επικρατούσαν στην περιοχή κατά την περίοδο του Τάνζιματ, μετατράπηκε γρήγορα σε άνθιση και του πολιτιστικού και πνευματικού τομέα²⁵. Κατά την εποχή εκείνη, σημαντική υπήρξε και η συμβολή του Αβδούλ Χαμήτ Β' (1876-1909) ο οποίος «συνέβαλε όχι μόνο στην συντήρηση και βελτίωση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, αλλά παρείχε πάσαν απαιτούμενη προστασία προς διάδοσιν της παιδείας»²⁶. Συνδυάζοντας το καλό κλίμα της εποχής οι ομογενείς της Πόλης άδραξαν την ευκαιρία για την ίδρυση όχι μόνο πολιτιστικών, μορφωτικών και εκπαιδευτικών συλλόγων, αλλά και για την ανοικοδόμηση και ανακαίνιση σχολείων.

«Πρώτος τη τάξει» μεταξύ των συλλόγων ήταν «Ο εν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικός Σύλλογος»²⁷. Ιδρυτές του ήταν ο Σπυρίδων και Αλέξανδρος Μαυρογένης, ο Κωνσταντίνος Καλλιωντής ο οποίος ήταν και εκπρόσωπος Τύπου της Υψηλής Πύλης και ο Α. Παλαιόλογος πρέσβης της Ελλάδος στην Κωνσταντινούπολη²⁸. Η πρωτοβουλία όμως για την ίδρυση του Φιλολογικού Συλλόγου ανήκει στον Ηρακλή Βασιάδη στον οποίο απενεμήθη ο τίτλος του «Μόνιμου Υπουργού Παιδείας του Αλύτρωτου Ελληνισμού». Μια άλλη μορφή η οποία συνέβαλε τα μέγιστα για την δημιουργία και εξάπλωση παρόμοιων πρωτοβουλιών ήταν ο Σταύρος Βουτηράς (1841-1923), εκδότης της εφημερίδας «Νεολόγος»²⁹. Για την ανοικοδόμηση της έδρας του «Φιλολογικού Συλλόγου», εκτός από τις συνεισφορές των ευκατάστατων οικογενειών της Πόλης, είχε ανοιχτεί και «Βίβλος Δωρεών», στην οποία καταγράφονταν τα ονόματα όλων εκείνων που κατέθεταν τον οβολό τους για την αποπεράτωση του έργου. Η έδρα του Συλλόγου που θεμελιώθηκε το 1861, μεταφέρθηκε αργότερα στο Πέραν, επίκεντρο της «Ευρωπαϊκής» Κωνσταντινούπολης, σε

²⁵ ΕΞΕΡΤΖΟΓΛΟΥ ΧΑΡΙΛΑΟΣ, Οικονομία, κοινωνική διαστρωμάτωση και πολιτιστική παρέμβαση: Η παρουσία των επιχειρηματικών και επαγγελματιών ομάδων στα εκπαιδευτικά και πολιτιστικά πράγματα της Πόλης, 1850-1912, στο Συλλογικό, Η Παρουσία των Εθνικών Μειονοτήτων..., οπ.παρ., σελ.155-176.

²⁶ ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Το Ιωακείμιο Παρθενοναγώγειο της Κωνσταντινούπολης 1882-1988, Αθήνα, 1990, σελ.21.

²⁷ ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ Κ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Η Μητρόπολις Χαλκηδόνος..., οπ.παρ., σελ.212, «Η ίδρυσις του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινούπολις σήμανε την έναρξη μεγάλης κοινωνικής και πολιτιστικής αφύπνισης για τον αλύτρωτο ελληνισμό της Ανατολής, χαρακτηρίστηκε δε ως κινητοποίηση των εθνικών δυνάμεων και ενεργειών πασών των τάξεων».

²⁸ ΣΤΑΥΡΟΥ ΤΑΤΙΑΝΑ, Ο εν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικός Σύλλογος, Υπουργείο Παιδείας του Αλύτρωτου Ελληνισμού, Αθήνα, 1967, σελ.24.

²⁹ ALEXANDRIS ALEXIS, The Greek minority..., οπ.παρ., σελ.45-46.

οίκημα που δώρισε ο Χρηστάκης Ζωγράφος. Στη Μεγάλη Αίθουσα Τελετών λάμβαναν χώρα διαλέξεις τις οποίες συχνά τιμούσε με την υψηλή παρουσία του ο Πατριάρχης καθώς και πολλοί πρέσβεις ξένων χωρών διαπιστευμένοι στην Υψηλή Πύλη. Η πλουσιότατη βιβλιοθήκη αριθμούσε χιλιάδες τόμους, χειρόγραφα, συλλογές αρχαίων νομισμάτων, συνθέσεις βυζαντινής μουσικής και άλλα πολύτιμα έγγραφα από το 1305 και εφεξής. Μεταξύ των πολύτιμων έργων, ξεχώριζε «Η Μεγάλη Χάρτα των Χερσαίων Βυζαντινών Τειχών» που θεωρούνταν αριστούργημα τεχνικής ακρίβειας. Σ' αυτήν θα πρέπει να προστεθεί «Ο Χάρτης των βυζαντινών τειχών της Θάλασσας του Μαρμαρά», μήκους δέκα μέτρων ο οποίος είχε σχεδιαστεί από την Εταιρεία Σιδηροδρόμων Ευρωπαϊκής Τουρκίας, και δωριθεί στο Φιλολογικό Σύλλογο με την παρέμβαση και προτροπή της Αρχαιολογικής Επιτροπής του³⁰. Εκτός από τον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως, συναντάμε κατά τη περίοδο που εξετάζουμε, τη Λέσχη της Ομόνοιας, τη Λέσχη της Μνημοσύνης, τη Λέσχη των Φιλομούσων, το Σύλλογο Φιλομαθών, το Σύλλογο Φιλομούσων ο Ερμής, τη Φιλόπτωχο Αδελφότητα Κυριών, τη Φιλανθρωπική Αδελφότητα και άλλους, οι οποίοι εξαπλώνονται σε όλη την Κωνσταντινούπολη, Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι μόνο στα Ταταύλα ιδρύθηκαν εννέα Σύλλογοι κατά την περίοδο 1862-1914³¹.

Ο τομέας όμως που έκανε την ομογένεια της Πόλης να ξεχωρίζει ήταν η παιδεία. Ήδη από το 1830, «Μεγαλέμποροι τινές ομογενείς εν Κωνσταντινουπόλει φιλομουσία κινούμενοι, συνελθόντες απεφάσισαν να μεταρρυθμίσωσιν εις ελληνικόν φροντιστήριον την Μονήν της Θεοτόκου», στη Χάλκη. Ο Πατριάρχης Κωνσταντίνος ο από Σιναίου «μετά προθυμίας πολλής παρεχώρησεν αυτήν και μεγάλως συνέδραμε δια λόγου και δια πολλών χρημάτων εις την ίδρυσιν του φροντιστηρίου». Έτσι την 1^η Ιουνίου 1831 υπεγράφη το καταστατικό της Ελληνοεμπορικής Σχολής με 50 αρχικώς μαθητές, οι οποίοι ανήλθαν σε 80 εφτά χρόνια αργότερα, και μετά την υπερπήδηση δυσχερειών οικονομικής κυρίως μορφής, κατάφερε να επιβιώσει για να φτάσει να αριθμεί 204 μαθητές το 1845³². Το αρχικό κτίριο της σχολής από ξύλο αντικαταστάθηκε από σταθερό πέτρινο οικοδόμημα το 1892. Σύμφωνα με τα σωζόμενα αρχεία το σχολικό έτος 1879-1880 στην εμπορική σχολή φοιτούσαν 260 μαθητές από την Κωνσταντινούπολη, Αλεξάνδρεια, και άλλες πόλεις της

³⁰ ΣΤΑΥΡΟΥ ΤΑΤΙΑΝΑ, Ο εν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικός Σύλλογος..., οπ.παρ., σελ.309-311, και ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΛΑΣ, Σφραγίδες Κωνσταντινουπόλεως, Ενορίες Αγιοτάτης Αρχιεπισκοπής, εκδ. Μνημοσύνη, Αθήνα, 1996, σελ. 518. Η δραστηριότητα του Συλλόγου συνεχίστηκε μέχρι το 1925, χρονιά κατάληψης του από τις τουρκικές αρχές. Τότε κατασχέθηκε το αρχαιολογικό και μουσειακό υλικό του το οποίο μαζί με τα χειρόγραφα και το πολυτιμότερο μέρος της βιβλιοθήκης του απεστάλη στα Χάλκβεβι της Άγκυρας. Το κτίριο κατεδαφίστηκε κατά τα τέλη της δεκαετίας του εξήντα.

³¹ ΕΞΕΡΤΖΟΓΛΟΥ ΧΑΡΙΛΑΟΣ, Οικονομία, κοινωνική διαστρωμάτωση και πολιτιστική παρέμβαση: Η παρουσία των επιχειρηματικών και επαγγελματιών ομάδων στα εκπαιδευτικά και πολιτιστικά πράγματα της Πόλης, 1850-1912, στο Συλλογικό, Πόλη και Παιδεία..., οπ.παρ., σελ.155-156.

³² ΜΟΓΕ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ, Η εν Χάλκη Ελληνοεμπορική Σχολή, Κωνσταντινούπολη, 1875, σελ.80-86.

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας³³. Πάντα στο νησί των Πριγκιπονήσων Χάλκη, το 1844 ο Πατριάρχης Γερμανός Δ' αφού προέβη στην ανακαίνισή των κτιρίων, όρισε συνοδικώς όπως «ως ανοικοδομηθέν επί θεοφιλεί σκοπώ σχολείου θεολογικού, οικηται παρά διδασκάλων θεολόγων και μαθητών ιερωμένων και μέλλοντων ιεροθήναι...»³⁴.

Στο Φανάρι περιοχή της έδρας του Οικουμενικού Πατριαρχείου ανοικοδομείται το 1881, το μεγαλοπρεπές κτίριο της «Μεγάλης του Γένους Σχολής», χάριν στην ευγενική χορηγία των Ζαρίφη, Ζαφειρόπουλου και Ευγενίδη³⁵ καθώς και της Ιεράς Μονής Βατοπεδίου του Αγίου Όρους. Το Υψηλό επίπεδο της σχολής έδινε την δυνατότητα στους αποφοίτους της να διδάσκουν στα δημοτικά σχολεία της Αυτοκρατορίας³⁶. Στον ίδιο λόφο του Φαναρίου, και δίπλα από τη Μεγάλη του Γένους Σχολή, ανοικοδομείται ένα σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για κορίτσια, ως προϊόν της διαθήκης του Πατριάρχη Ιωακείμ Β'³⁷, οποίος άφησε δύο χιλιάδες λίρες ώστε «εν τω Μουχλίω δύο οικοπέδων μου, [...] να ανεγερθή οικοδομή κατάλληλος, ήτις να χρησιμεύση εις πατριαρχικόν του Γένους παρθεναγωγείον»³⁸. Οι εργασίες ανοικοδόμησης του «Ιωακείμιου Παρθεναγωγείου» άρχισαν αμέσως μετά την κατάθεση του θεμέλιου λίθου το Μάιο 1879, από τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ' (α' πατριαρχία 1878-1884), το δε έργο ανέλαβε ο αρχιτέκτονας Βασιλάκης εφέντης Ιωαννίδης έναντι 1.500 οθωμανικών λιρών. Τα εγκαίνια της σχολής έγιναν από τον ίδιο Πατριάρχη τρία χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα το Σεπτέμβριο του 1882³⁹.

Στην Ευρωπαϊκή πλευρά της Κωνσταντινούπολης, τη Πέραν όπου η παρουσία της ομογένειας κυριαρχούσε κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, τρία σχολεία ξεχωρίζουν όχι μόνο ως προς τη μεγαλοπρέπεια των κτιρίων τους αλλά και ως προς την υψηλή παιδεία την οποία παρέχουν. Ήδη από το 1857 στο Σταυροδρόμι, στο τέλος της μεγάλης οδού του Πέραν ανοικοδομείται το «Ζάππειον Παρθεναγωγείον», ενώ χάρη στη γενναϊόδωρη χορηγία του Χρηστάκη Ζωγράφου ανοικοδομείται το 1893 το «Ζωγράφειον Λύκειον», στο σημείο που βρίσκονταν τα ξυλόκτιστα κτίρια της ενοριακής σχολής της εκκλησίας των Εισοδίων της

³³ Για την παρουσία της σχολής στη Μονή της Παναγίας Καμαριώτισσας βλέπε: ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Η Χάλκη των Πριγκιπονήσων..., οπ.παρ., σελ. 346-379.

³⁴ ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Η Χάλκη των Πριγκιπονήσων..., οπ.παρ., σελ.333. Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης ήταν η δεύτερη χρονολογικά σχολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ακολουθώντας εκείνη του Πανεπιστημίου Αθηνών που είχε ιδρυθεί το 1837.

³⁵ Ο Ευστάθιος Ευγενίδης, περιοδικό ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, αριθ.7, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, 1989.

³⁶ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Κωνσταντινούπολη..., οπ. παρ., σελ.82-83.

³⁷ Ο Ιωακείμ Β' γεννήθηκε στα Καλλιμασιά της Χίου το 1802, ως Ιωάννης Κοκκώδης. Χρημάτισε Μητροπολίτης Δρυινοπόλεως, Ιωαννίνων και Κυζίκου. Μετά την παραίτηση του Κύριλλου Ζ' ανήλθε στον Οικουμενικό Θρόνο τον Ιούλιο του 1860 ως Ιωακείμ Β'. Παύθηκε τρία χρόνια αργότερα λόγω της αντίθεσης του με το διοικητικό Σύστημα που εγκαινιάζαν οι Γενικοί Κανονισμοί. Το Σεπτέμβριο 1873 επανήλθε στον Οικουμενικό Θρόνο όπου παρέμεινε μέχρι το 1878 οπότε και απεβίωσε.

³⁸ ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Το Ιωακείμιο Παρθεναγωγείο..., οπ.παρ., σελ. 21 και σελ.24.

³⁹ Ibid, σελ.24.

Θεοτόκου, όπου διδάσκονται μαθήματα εφάμιλλα με εκείνα των σχολείων της Μητροπολιτικής Ελλάδας⁴⁰. Την εικόνα των σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης συμπλήρωνε η παρουσία του «Κεντρικού Παρθεναγωγείου» το οποίο ανοικοδομήθηκε το 1874⁴¹.

Αστικές σχολές, δηλαδή σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης διέθεταν όλες οι κοινότητες της ομογένειας ακόμα και οι πλέον απομακρυσμένες από το κέντρο⁴². Συνολικά σε ολόκληρη την Κωνσταντινούπολη, τόσο στην ευρωπαϊκή ακτή όσο και στην ασιατική, το 1870 λειτουργούσαν 35 σχολεία με 7.986 μαθητές, αριθμός που θα φτάσει τα 68 σχολεία με 14.632 κατά τη σχολική χρονιά της μικρασιατικής καταστροφής, 1922-1923⁴³. Είναι προφανές ότι η ελληνική παιδεία άνθισε κατά την περίοδο που εξετάζουμε σε όλες τις περιοχές της Οθωμανική Αυτοκρατορίας που διαβιούσε το ελληνικό στοιχείο από την Ανατολική Θράκη μέχρι τον Πόντο⁴⁴.

Η πνευματική κίνηση της Κωνσταντινούπολης κατά το τέλος του 19^{ου} και τις αρχές του 20ου αιώνα συμπληρώνεται από μια σειρά πολυάριθμων εκδόσεων. Μεταξύ των ελληνικών εφημερίδων ξεχωρίζουν η «Κωνσταντινούπολις» του Δημήτριου Νικολαΐδη, ο «Νεολόγος» του Στέφανου Βουρτυρά, η «Αυγή» και ο «Ανατολικός Αστήρ» του Βασίλειου Καλλιφρόνου, ο «Τηλέγραφος του Βοσπόρου» του Κωνσταντίνου Μουσσούρου, η «Ομόνοια» του Βλάσση Γαβριηλίδη, ο οποίος εξέδιδε και την εφημερίδα «Μεταρρυθμισις», καθώς και ο «Επτάλοφος» του Γ. Ραπτάρχη. Το Πατριαρχείο συμμετείχε στην απευθείας ενημέρωση κλήρου και λαού από το 1880 με την έκδοση του επίσημου οργάνου του «Εκκλησιαστική Αλήθεια» η οποία τυπώνονταν στο πατριαρχικό τυπογραφείο το οποίο ανασυστάθηκε από τον Ιωακείμ Γ'. Τα φιλολογικά περιοδικά «Κλειό» και «Έρευνα» συμπλήρωναν την εικόνα

⁴⁰ ΒΛΑΧΟΣ Π. ΚΩΣΤΑΣ, Τα αναλυτικά προγράμματα του Ζωγραφείου και των Ελλαδικών Γυμνασίων, 1896, στο Συλλογικό, Πόλη και Παιδεία..., οπ.παρ., σελ.121-130.

⁴¹ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, «ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ», Τα Ελληνικά Παρθεναγωγεία, 10 Φεβρουαρίου 2002, σελ.9. Βλέπε και ΖΙΩΓΑ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥΛΑ, Παρθεναγωγεία και δασκάλες στην Κωνσταντινούπολη ως το 1922, στο Συλλογικό Πόλη και Παιδεία..., οπ.παρ., σελ.59-74

⁴² ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ Ι., Περί της Κοινότητας Βαφεοχωρίου επί τη ευκαιρία της εκατονταετηρίδος του Ναού Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου (1834-1934), Κωνσταντινούπολη, 193, σελ.32-39. Στη μικρή αυτή κοινότητα στην άκρη του Βοσπόρου λειτουργούσε από το 1886 και Παρθεναγωγείο με 115 μαθήτριες. ΤΕΠΑΛΔΟΥ ΜΑΡΙΝΟΥ, Πρωτοχρονιάτικο Λεύκωμα της Κοινότητας Τσεγκέλλιοι, Κωνσταντινούπολη, 1951, σελ.25-26.

⁴³ ALEXANDRIS ALEXIS, The Greek minority..., οπ.παρ., σελ.329. Το σχολικό έτος 1920-1921 οι μαθητές ανέρχονται σε 15.806, ενώ την επόμενη χρονιά από τη μικρασιατική καταστροφή και συγκεκριμένα το σχολικό έτος 1923-1924 σε 11.527, γεγονός που μαρτυράει και την απαρχή της διαρροής του ομογενειακού στοιχείου.

⁴⁴ ΚΟΡΟΜΗΛΑ ΜΑΡΙΑΝΝΑ, Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα..., οπ.παρ., σελ.279-283. Σύμφωνα με στοιχεία για την παιδεία που παραθέτονται στο εν λόγω βιβλίο, «το 1900. ο ελληνικός πληθυσμός του σαντζακίου της Ανδριανουπόλεως (Εντιρνέ), συντηρούσε 178 σχολεία με 263 δασκάλους και καθηγητές, 7.823 μαθητές και 4.817 μαθήτριες. Στη διοικητική περιφέρεια των Σαράντα Εκκλησιών, 100 σχολεία με 156 διδάσκοντες, 4.504 μαθητές και 2.735 μαθήτριες. Άλλα 91 σχολεία λειτουργούσαν στο σαντζάκι της Ραιδεστού και 97 στο σαντζάκι της Καλλιπόλεως στη θρακική πλευρά των Δαρδανελίων. Στις αρχές του εικοστού αιώνα, οι Πόντιοι συντηρούσαν 1047 δημοτικά, σχολαρχεία και ημιγυμνάσια, 10 γυμνάσια με 1.236 δασκάλους και καθηγητές και 75.953 μαθητές και μαθήτριες.

του τύπου της Κωνσταντινούπολης⁴⁵. Επίσης σατυρικές εφημερίδες όπως ο «Διογένης», ο «Μώμος» και ο «Κωδωνάτος», ειδίδονταν από τον Θεόδωρο Κασάπη κατά το διάστημα 1869-1877⁴⁶.

Όμως και στον αθλητικό τομέα οι έλληνες της Κωνσταντινούπολης δεν έδειχναν να υστερούν. Ο πρώτος αθλητικός σύλλογος ιδρύθηκε το 1896 στα Ταταύλα με το όνομα «Ηρακλής», ο οποίος στη συνέχεια μετονομάστηκε σε «Γυμναστικό Σύλλογο Ταταούλων» και στη συνέχεια σε «Κουρτουλούς». Το 1899 ιδρύθηκε και δεύτερος σύλλογος από τους μαθητές της Ροβερτείου Σχολής με το όνομα «Ολύμπια». Μέχρι το 1922 πάνω από 30 αθλητικοί σύλλογοι δημιουργούνται στην Κωνσταντινούπολη⁴⁷.

⁴⁵ ΚΑΡΑΒΙΑ Ι., ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΤΩΡΑ, Ηθογραφικά Σημειώματα...,οπ.παρ., σελ.86 και 107., ΓΚΟΒΕΣΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, Ροή Ελληνικού Εργατικού Δυναμικού..., οπ.παρ., σελ.6-7.

⁴⁶ ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Σφραγίδες Κωνσταντινουπόλεως..., οπ.παρ., σελ.650-652.

⁴⁷ ΣΟΥΒΑΤΣΟΓΛΟΥ ΒΑΣΙΛΗΣ-ΚΑΛΦΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΩΡΟΣ, Η Αθλητική Δράση των Ρωμηών της Πόλης από το 1896, Ισταμπούλ, 1979, σελ.8-12. Μερικά ονόματα των Αθλητικών Συλλόγων που έδρασαν στην Πόλη κατά την τα πρώτα χρόνια του εικοστού αιώνα είναι: ο «ΘΗΣΕΥΣ» στο Βαφεοχώρι, ο «ΑΡΗΣ» στο Μέγα Ρεύμα, ο «ΠΕΡΣΕΥΣ» στο Κοντοσιάλι, ο «ΑΣΤΗΡ» στη Χάλκη, ο «ΕΡΜΗΣ» στη Βλάχια, ο «ΙΑΣΩΝ» στα Υψωμαθεία, η «ΛΕΣΧΗ ΘΑΛΑΜΗΓΩΝ» στην Περίγρηπο, ο «ΑΧΙΛΛΕΥΣ» στο Ορτάκιοι, ο «ΑΣΤΗΡ» στο Κουσκουντζούκι.

Ι.4 ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ

Η πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας εκτός από την ιστορική της διάσταση θα επιφέρει σοβαρές ανακατατάξεις τόσο στην γεωπολιτική όσο και στη θρησκευτική και κατ' επέκταση εκκλησιαστική ιστορία της Ανατολής όπου πρωτεύουσα θέση κατείχε η ορθόδοξη θρησκεία. Για το Οικουμενικό Πατριαρχείο θα σημάνει την απαρχή μια ιδιόμορφης συνύπαρξης με τον κατακτητή με σοβαρές επιπτώσεις τόσο στην εσωτερική του δομή όσο και στις εξωτερικές του σχέσεις με τις άλλες εκκλησίες και ομολογίες. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν το Πατριαρχείο να καταστεί όμηρος της πολιτικής κατάστασης του χώρου της έδρας του, με παρεμβάσεις των Οθωμανών αυτοκρατόρων στην διοίκηση και στην άσκηση επιρροής ιδίως κατά τις πατριαρχικές εκλογές γεγονός το οποίο δημιούργησε το πρωτοφανές για επισκοπή φαινόμενο των αλλαξοπατριαρχιών που έπληξε τον ίδιο το θεσμό⁴⁸.

Μια επιπλέον επίπτωση της πτώσης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήταν να στερηθεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο την ιστορική του έδρα που κατά τη βυζαντινή περίοδο ήταν ο ναός της του Θεού Σοφίας⁴⁹. Έδρα του πατριαρχείου θα γίνει προσωρινά ο ναός των Αγίων Αποστόλων όπου θα παραμείνει για τρία χρόνια, ενώ μετά την απόφαση μετατροπής του σε τζαμί, ο ναός της Παμμακάριστου θα ανακηρυχθεί σε Πατριαρχικό όπου και θα παραμείνει για 132 χρόνια. Από το 1587 έως το 1597 το πατριαρχείο θα στεγαστεί στο ναό της Παναγίας της Παραμυθίας στα ιδιόκτητα κτίρια των ηγεμόνων της Βλαχίας, ενώ για τρία χρόνια θα φιλοξενηθεί στο Ναό του Αγίου Δημητρίου στην Ευλόπορτα στα παράλια του Κεράτιου Κόλπου. Η εγκατάσταση του στο γυναικείο

⁴⁸ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΕΛΒΕΤΙΑΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ,ΦΕΙΔΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ κ.α., Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, εκδόσεις Τζαφέρι, Αθήνα, 1989.Για την ιστορία αναφέρουμε ότι ο γνωστός σε όλους μας για το μαρτυρικό του τέλος πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε' ανέβηκε στον οικουμενικό θρόνο τρεις φορές αφού είχε αναγκαστεί σε παραίτηση ήδη το 1798 ύστερα από ένα μόλις έτος πατριαρχίας επανερχόμενος το 1806 για να παραμείνει δύο χρόνια έως το 1808. Επανεξελέγη το 1818 τρία δηλαδή χρόνια πριν το μαρτυρικό του θάνατο. Υπάρχουν δε περιπτώσεις όπως εκείνη του μεγάλου εν πατριάρχης Κύριλλου Λούκαρι ο οποίος ανέβηκε στον οικουμενικό θρόνο έξι φορές από το 1620 έως το 1638 μέσα σε διάστημα δηλαδή 18 ετών, ή όπως εκείνη του επίσης μεγαλειώδους Πατριάρχη Ιωακείμ Γ' ο οποίος όταν επανεξελέγη το 1901-παρέμεινε στο θρόνο έως το θάνατο του το 1912- επανήλθε ως Ιωακείμ Γ', παρά το γεγονός ότι είχε εν τω μεταξύ εκλεγεί ο Ιωακείμ Δ' ως άμεσος διάδοχος του ύστερα από την παραίτησή του το 1884. Από του 1452 μέχρι του 1620 ανήλθαν στον Πατριαρχικό Θρόνο της Κωνσταντινούπολης 48 Πατριάρχες.

⁴⁹ Θα πρέπει να εξαιρεθεί το διάστημα των 57 χρόνων (1205-1261), αποτέλεσμα της κατάληψης της πόλεως από τους σταυροφόρους και της επακόλουθης εγκαταστάσεως του πατριαρχείου στη Νίκαια της Μικράς Ασίας.

Μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου το 1601 στο Φανάρι, θα σημάνει και το τέλος μιας περιπλάνησης δύο αιώνων⁵⁰.

Η Επικράτηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα επιφέρει πρωτίστως την συρρίκνωση της άμεσης επιρροής του Οικουμενικού Πατριαρχείου τόσο σε διεθνές επίπεδο όσο και ως προς την άμεση δικαιοδοσία του. Αναφορικά με το πρώτο οι σχέσεις με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία θα φθάσουν στο μέγιστο σημείο καχυποψίας και διάστασης από τη στιγμή κατά την οποία θα υπάρξει διχασμός μεταξύ εκείνων που θεωρούσαν την Δύση και ειδικότερα τους παπικούς ως άκρως επικίνδυνους σε σημείο να διακηρύσσουν το περίφημο: «Κρειττότερον εστίν ειδέναι εν μέση τη πόλει φακιόλιον βασιλεύον Τούρκων ή καλύπτραν λατινικήν». Επιπροσθέτως, ο διχασμός εντεινόταν από τους μη ενωτικούς οι οποίοι κατηγορούσαν τους ενωτικούς για συναλλαγή με τους τούρκους⁵¹.

Σε ότι αφορούσε τη διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η εσωτερική διάρθρωση οργανώθηκε όπως ήδη αναφέρθηκε, βάσει του συστήματος των «Μιλλέτ»⁵², η οποία βασιζόταν στη θρησκευτική οντότητα των λαών που διαβιούσαν στην Αυτοκρατορία, επικεφαλής του οποίου ήταν ο αρχηγός της κάθε θρησκευτικής ομάδος, με θρησκευτικά, αλλά και διοικητικά καθήκοντα. Αρχηγός του ορθόδοξου Μιλλέτ ήταν ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως με διευρυμένες αρμοδιότητες ακόμα και σε νομικά και εκπαιδευτικά θέματα. Οι ορθόδοξοι ήταν ως αποτέλεσμα των ανωτέρω πρώτα υπήκοοι του πατριάρχη και μετά του Σουλτάνου. Στο έργο του αυτό ο Πατριάρχης επικουρείτο από τους «Γέροντες» επισκόπους οι οποίοι συγκροτούσαν την Αγία και Ιερά Σύνοδο και είχαν έδρες στις λεγόμενες Γεροντικές Μητροπόλεις της Αυτοκρατορίας, όπως για παράδειγμα στην Έφεσο, την Ηράκλεια, τη Χαλκηδόνα, τη Νικομήδεια, την Κύζικο, την Αμάσεια, τα Ιωάννινα. Το σύστημα αυτό διοίκησης ονομάστηκε «Γεροντισμός»⁵³. Ο επικεφαλής ορθόδοξου Μιλλέτ

⁵⁰ ΚΑΡΙΩΤΟΓΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, Κωνσταντινούπολη η Πρωτόθρονη: Οι Πάνσεπτοι Πατριαρχικοί Ναοί, εκδόσεις Μίλητος, Αθήνα 1996. Στο βιβλίο αυτό γίνεται λεπτομερής ανάλυση της ιστορίας των πατριαρχικών ναών.

⁵¹ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, Ορθοδοξία και Δύση στη Νεότερη Ελλάδα, Δόμος, Αθήνα, 1992, σελ.76.

⁵² ALEXANDRIS ALEXIS, The Greek Minority of Istanbul..., οπ.παρ., σελ.21-25.

⁵³ ΔΑΜΔΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Η αγωνία της Κωνσταντινούπολης, Αθήνα, 1982, σελ. 32. «Τι ήτο ο Γεροντισμός; Ήτο η διοίκησης της Εκκλησίας και των Εθνικών πραγμάτων υπό του Πατριάρχου μετά Συνόδου αποτελουμένης εκ δώδεκα Γερόντων [...], Ούτοι διέμενον μονίμως εν Φαναριώ διοικούντες τας επαρχίας των δι' Αρχιερατικών Επιτρόπων και επισκεπτόμενοι περιοδικώς αυτάς. [...] Βεβαίως πάντες οι Γέροντες δεν ήσαν πάντοτε Άγγελοι εζ' ουρανού καταβάντες. Υπήρξαν μεταξύ αυτών και οι αυθέρετοι και οι δυσπρόσιτοι και οι ουχί ευθύδιοι και οι μνησικακοί..., αλλά πάντες είχαν νουν, πολιτικότητα, σύνεσιν, περίσκεψιν εν μια λέξει διπλωματικότητα. Αυτοί εδημιούργησαν την Φαναριώτικην διπλωματίαν την οποίαν εξήλευον και τα Ευρωπαϊκά Ανακτοβούλια, Στόχος της διπλωματίας ταύτης ήτο η διάσωσης διωκομένων χριστιανών, η προφύλαξις των χριστιανών των από θλίψεων, οργής και κινδύνων, η πρόληψις εκουσίων ή βιαίων εξισλαμισμών, η εξασφάλισις της διατηρήσεως υπό των χριστιανών της Πίστεως και της γλώσσης αυτών και επί πάνιν η προς τούτο άμυνα των πάντοτε ισχυόντων, αλλά και συνεχώς παραβιαζομένων προνομίων. Και εν τη ειτελέσει του έργου τούτου ανήρχοντο, όταν έπρεπε, την ανχόνην και ηυλόγουν τον βρόχον πριν ούτος περιβάλη τον τράχηλον των. Αυτός ήτο ο Γεροντισμός». Οι γέροντες οι οποίοι είχαν άμεσο λόγο στη

ειλέγονταν από τη Σύνοδο σύμφωνα με τις προβλεπόμενες διαδικασίες, και η εκλογή επικυρώνονταν από το Παλάτι με μια συγκεκριμένη διοικητική πράξη, το Βεράτιο, η οποία συνοδεύονταν και από την υποχρέωση καταβολής συγκεκριμένου χρηματικού ποσού. Πολλές φορές οι Σουλτάνοι προσέβλεπαν σε αυτό το ποσό επηρεάζοντας ή αναμειγνύομενοι άμεσα κατά τη διαδικασία των πατριαρχικών εκλογών⁵⁴. Η παραχώρηση των προνομίων του Τάνζιματ, έπληξαν το σύστημα του «Γεροντισμού», καθώς θεσπίζονταν με νόμο του κράτους ειδικό όργανο επιφορτισμένο με τη διοίκηση των υποθέσεων των χριστιανών, του οποίου τα μέλη θα εκλέγονταν από τους κληρικούς και λαϊκούς της κάθε κοινότητας. Εις επίρρωση της προαναφερθείσας εξέλιξης οι «Γενικοί ή Εθνικοί Κανονισμοί», έγιναν απτή πραγματικότητα στις 6 Φεβρουαρίου 1862. Έτσι παράλληλα με τη Σύνοδο, αρμόδιο για ζητήματα μη εκκλησιαστικού χαρακτήρα, το Εθνικό Διαρκές Μικτό Συμβούλιο είχε, καθ' όλη τη διάρκεια του δευτέρου μισού του 19^{ου} αιώνα και μέχρι την ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας, πρωτεύουσα θέση στη διοίκηση της Εκκλησίας. Το εν λόγω όργανο συγκροτούσαν τέσσερις συνολικά Μητροπολίτες εκ των οποίων ο «πρώτος τη τάξει» προέδρευε τις εργασίες του και οκτώ λαϊκοί. Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι σε περίπτωση εξέτασης θεμάτων εκτάκτου σπουδαιότητας τα δύο Σώματα, Ιερά Σύνοδος και Εθνικό Διαρκές Μικτό Συμβούλιο, συνεδρίαζαν από κοινού υπό την Προεδρία του Οικουμενικού Πατριάρχη⁵⁵.

Λόγω αυτής της κατάστασης η εκκλησία της Κωνσταντινούπολης περιορίστηκε στα αμιγώς εσωτερικά ζητήματα, αντιδρώντας με καχυποψία στο ενδεχόμενο οποιασδήποτε προσέγγισης με τη Δύση με αποτέλεσμα την πλήρη απομόνωσή της από τη διεθνή σκηνή. Αποκορύφωμα της αποδυνάμωσης την οποία υπέστη υπήρξε και η ανακήρυξη αυτοκέφαλων ορθόδοξων εκκλησιών, με πρώτη εκείνης της Μόσχας το 1589, ακολουθούμενη από την

διοίκηση κρατούσαν τα τρία από τα τέσσερα μέρη του πατριαρχικού σιγίλιου με το οποίο σφραγιζόνταν οι αποφάσεις της Συνόδου. Εννοείται ότι το ένα μέρος το κρατούσε ο πατριάρχης.

⁵⁴ ΚΟΝΟΡΤΑΣ ΠΑΡΙΣ, Οθωμανικές θεωρήσεις για το καθεστώς του Ορθόδοξου Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, στο Συλλογικό, Πόλη και Παιδεία..., οπ.παρ., σελ.143-154. Ο Πατριάρχης υπόσχονταν να δίνει ένα ποσόν κάθε χρόνο με σκοπό να διατηρηθεί στη θέση που του χορηγούσε ο Σουλτάνος. Η κατάσταση αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων, Πατριάρχη-Σουλτάνου, καθώς ο πρώτος στηρίζονταν στον δεύτερο για να σταθεροποιήσει και να επεκτείνει την εξουσία του μέσα στην εκκλησία, ενώ με τη σειρά του ο Σουλτάνος ήλεγχε τον εκκλησιαστικό μηχανισμό εξασφαλίζοντας παράλληλα και οικονομικά οφέλη. Η τελευταία αυτή κατάσταση έδινε στον εκάστοτε επικεφαλής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τη δυνατότητα άμεσης παρέμβασης κατά τις πατριαρχικές εκλογές, αλλά και την εμετάλλευση των οποιοδήποτε ενδοσυνοδικών διαφορών προς ίδιον όφελος.

⁵⁵ ΒΑΛΑΚΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΟΥΛΗ ΜΑΛΑΜΑΤΗ, Το Νομικό Περιγγραμμά του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001, σελ.198. Οι Γενικοί ή Εθνικοί Κανονισμοί εμπειρείχαν διατάξεις σχετικές με την Πατριαρχική Εκλογή, την Εκλογή Αρχιερέων, την Ιερά Σύνοδο, το Εθνικό Μικτό Συμβούλιο, την επιχορήγηση του Πατριαρχείου και των Αρχιερέων, τη μισθοδοσία των υπαλλήλων του Πατριαρχείου, των εσόδων και των εξόδων του καθώς και για τα Μοναστήρια.

Εκκλησία της Ελλάδος το 1833, φαινόμενο που κορυφώθηκε κατά τα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα⁵⁶.

⁵⁶ ΔΙΠΤΥΧΑ, της Εκκλησίας της Ελλάδος, 1999, έκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα, 1999., σελ.857-1217. Το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Σερβίας αναγνωρίστηκε το 1879, ενώ το 1885 παραχωρήθηκε το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ρουμανίας, ενώ την ίδια περίοδο οι σχέσεις με την Βουλγαρία εισέρχονται σε περίοδο κρίσης με την ανακήρυξη της Βουλγαρικής Εξαρχίας (1872). Θα ακολουθήσει η αναγνώριση του αυτοκέφαλου στην Εκκλησία της Πολωνίας το 1924 και στην Εκκλησία της Αλβανίας το 1937.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ
Η ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

II.1 ΤΟ ΑΠΙΑΣΤΟ ΟΝΕΙΡΟ

Η έκρηξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αποτέλεσε για τον Πρωθυπουργό της Ελλάδας Ελευθέριο Βενιζέλο, το εναρκτήριο λάκτισμα για την πραγματοποίηση μιας μεγάλης ευκαιρίας η οποία φώλιαζε από αιώνες στις καρδιές των Ελλήνων και άκουγε στο όνομα «Μεγάλη Ιδέα»⁵⁷. Οι άμεσες επαφές του Βενιζέλου με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο δύο μόλις ημέρες από την έναρξη των εχθροπραξιών απέδειξαν ότι τα πράγματα δεν θα ήταν και τόσο εύκολα για τον πρωθυπουργό της χώρας καθώς υπήρχε διάσταση απόψεων μεταξύ των δύο ανδρών περί του τρόπου δράσης. Ενώ από τη μια πλευρά ο Βενιζέλος επιθυμούσε την άμεση είσοδο της χώρας στον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων της «Entente» καθώς προσέβλεπε στα οφέλη τα οποία θα αποκόμιζε σε περίπτωση ήττας των Κεντρικών Αυτοκρατοριών στηριζόμενος και στις διαβεβαιώσεις των ξένων πολιτικών, ο Βασιλιάς είχε άλλη άποψη λόγω και της συγγένειας του με τον επικεφαλής των εχθροπραξιών Αυτοκράτορα της Γερμανίας Γουλιέλμο Β'⁵⁸. Η εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις των δύο ανδρών διαίρεσαν τη χώρα σε σημείο που να γίνεται λόγος για Εθνικό Διχασμό, καθώς ο Βενιζέλος ανήμπορος να πείσει τον Μονάρχη για την ορθότητα της σκέψης του λόγω και του επηρεασμού του δευτέρου από τη Βασίλισσα Σοφία και τον Ιωάννη Μεταξά, υπέβαλε την παραίτησή του⁵⁹.

Οι εκλογές της 31 Μαΐου /13 Ιουνίου 1915 που έλαβαν χώρα σε κλίμα έντασης το οποίο οξύνθηκε και από την επιδείνωση της υγείας του Βασιλιά, επανέφεραν το Βενιζέλο με πλειοψηφία 184 εδρών έναντι 310 στην Ελληνική Βουλή, με δεύτερο κόμμα εκείνο του Δημήτρη Γούναρη που κατάφερε να κερδίσει 90 έδρες. Η νέα κυβέρνηση Βενιζέλου ορκίστηκε στις 17/30 Αυγούστου. Η κατάσταση άλλαξε άρδην όταν στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών μπήκε η Βουλγαρία. Για τον Έλληνα Πρωθυπουργό ήταν μια δεύτερη ευκαιρία καθώς η συνθήκη συμμαχίας που είχε υπογράψει με τη Σερβία προσέβλεπε την άμεση αρωγή της Ελλάδας σε περίπτωση βουλγαρικής επίθεσης. Το παλάτι όμως ενέμενε στις απόψεις του, υποστηρίζοντας ότι η βοήθεια που θα παρείχε η Ελλάδα

⁵⁷ ΚΑΡΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, Η Μεγάλη Ιδέα, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα, 1980, σελ.24. Ο όρος «Μεγάλη Ιδέα» ακούγεται για πρώτη φορά από τον Ιωάννη Κωλέττη κατά την αγόρευση του στην Εθνοσυνέλευση στις 14 Ιανουαρίου 1844, και ΒΕΡΓΕΤΗ ΜΑΡΙΑ, Το Ανατολικό Ζήτημα, Ο Ελληνικός και ο Τουρκικός Εθνισμός στις αρχές του εικοστού αιώνα, ΕΛΛΟΠΙΑ, τεύχος 3, Αθήνα, 1990, σελ.54-57.

⁵⁸ ΚΟΤΖΙΑΣ Α., Ο Εθνικός Διχασμός, εκδ. Φυτράκη, Αθήνα, 1974, σελ.132-142. Η σύζυγος του Βασιλιά Κωνσταντίνου, Σοφία, ήταν αδελφή του Αυτοκράτορα της Γερμανίας Γουλιέλμου Β'.

⁵⁹ Ibid. Ο Ιωάννης Μεταξάς ήταν υπαρχηγός του Γενικού Επιτελείου κατά την έκρηξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Αντιτάχθηκε σφοδρά στα σχέδια του Βενιζέλου για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων επηρεάζοντας τον ευάλωτο Βασιλιά υπέρ της ουδετερόφιλης στάσης.

προβλέπονταν σε περίπτωση διαβαλκανικού και όχι διευρωπαϊκού πολέμου. Και πάλι η χώρα έμπαινε σε κρίση, καθώς ο Βενιζέλος ζήτησε και πήρε ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή η οποία επικύρωσε την πολιτική του. Παρά ταύτα ο Βασιλιάς παρέμενε ανένδοτος. Εμπρός σε αυτή την κατάσταση ο Βενιζέλος παραιτήθηκε στις 6 Οκτωβρίου 1915, για δεύτερη φορά σε διάστημα οκτώ μηνών⁶⁰. Ο Βασιλιάς διέλυσε ξανά τη Βουλή και προκήρυξε εκλογές για τις 6/19 Δεκεμβρίου, από τις οποίες όμως, απείχε το κόμμα των Φιλελευθέρων⁶¹.

Από τους πρώτους μήνες του 1917 η κατάσταση άρχισε να γίνεται ασφυκτική για την Ελλάδα, καθώς Γαλλία και Μεγάλη Βρετανία αποφάσισαν να εκθρονίσουν τον Κωνσταντίνο αποβλέποντας στην άμεση είσοδο της χώρας στο πλευρό της «Entente» αναθέτοντας στον Ύπατο Αρμοστή Ζόναρ τη διεύθυνση του όλου ζητήματος. Πράγματι ο Κωνσταντίνος εγκατέλειψε τη χώρα στις 2/15 Ιουνίου 1917, ορίζοντας ως διάδοχο του τον δευτερότοκο γιο του Πρίγκιπα Αλέξανδρο 24 ετών. Δύο ημέρες μετά την αποχώρηση του βασιλιά επανήλθε ο Βενιζέλος στην εξουσία και στις 16/29 Ιουνίου η Ελλάδα κήρυσσε τον πόλεμο κατά των Κεντρικών Αυτοκρατοριών⁶².

Η συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο της έδωσε την ευκαιρία να λάβει ενεργά μέρος στις διαπραγματεύσεις που διεξήχθησαν στο Παρίσι για την υπογραφή Συνθήκης Ειρήνης, λίγους μήνες μετά την υπογραφή της ανακωχής του Μούδρου τον Οκτώβριο του 1918⁶³. Μυστικές συμφωνίες μεταξύ των ενδιαφερομένων πλευρών είχαν ήδη προβλέψει το διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας⁶⁴. Παρά ταύτα ο Έλληνας Πρωθυπουργός βασιζόμενος και στις αλλοτινές διαβεβαιώσεις του Άγγλου ομολόγου του για «σημαντικές παραχωρήσεις στη Μικρά Ασία», υπέβαλε στις 30 Δεκεμβρίου 1918 υπόμνημα στο οποίο ζητούσε: α) ολόκληρη τη Θράκη, με την Κωνσταντινούπολη, μη αποκλείοντας όμως και τη δημιουργία μιας ζώνης υπό διεθνές καθεστώς σε περίπτωση διαφορετικής απόφασης για τα Στενά και την Κωνσταντινούπολη, β) την περιοχή του βιλαετίου της Σμύρνης και γ) όλα τα

⁶⁰ ΦΩΤΙΑΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Σαγγάριος, Εποποιία και καταστροφή στη Μικρά Ασία, εκδ. Φυτράκη, Αθήνα, 1974, σελ.127. Τον Αύγουστο του 1916, ο Βενιζέλος, θα σχηματίσει στα Χανιά μαζί με τον Στρατηγό Δαγιάλη και το Ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη, την προσωρινή κυβέρνηση της χώρας, γνωστή ως Τριαδρία. Στα τέλη Σεπτεμβρίου ο Βενιζέλος επικεφαλής της Τριαδρίας αποβιβάζεται στη Θεσσαλονίκη. Είναι τα χρόνια του Εθνικού Διχασμού ο οποίος βρίσκει την απτή έκφρασή του με την παρουσία δύο κυβερνήσεων στη χώρα, εκείνη της Θεσσαλονίκης, και εκείνη των Αθηνών την οποία ελέγχει ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος.

⁶¹ LLEWELLYN SMITH MICHAEL, *Ionian Vision, Greece in Asia Minor 1919-1922*, London, 1973, σελ.54.

⁶² ΦΩΤΙΑΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Σαγγάριος..., οπ.παρ., σελ.128.

⁶³ ΒΟΡΟΣ Θ., Ο Μικρασιατικός Πόλεμος..., οπ.παρ., σελ.182-183.

⁶⁴ DUROSELLE JEAN-BAPTISTE, *Storia Diplomatica dal 1919 al 1970*, ed. dell' Ateneo Roma, Roma, 1972, σελ.25-26. Οι μυστικές συμφωνίες μεταξύ των συμμάχων ήταν η αγγλο-γαλλική των Sykes-Picot του 1916 και η αγγλο-γαλλο-ιταλική του Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης του 1917.

νησιά του Αιγαίου μαζί με τα Δωδεκάνησα και τη Ρόδο⁶⁵. Παρά το γεγονός ότι με μια πρώτη ματιά, οι διεκδικήσεις του Βενιζέλου θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν υπερβολικές, αυτές στηρίζονταν στα 14 σημεία του Wilson στα οποία δεν παρέλειπε να κάνει εκτενή αναφορά, σε αντίθεση με τους συμμάχους των οποίων οι διεκδικήσεις στηρίζονταν σε αμιγώς οικονομικά και προσωπικά κριτήρια⁶⁶.

Η δυνατότητα αποστολής εκστρατευτικού σώματος στη Σμύρνη κατόπιν εντολής των Συμμάχων και η αποβίβαση του στην περιοχή στις 2/15 Μαΐου 1919, έδωσε την ευκαιρία στους Έλληνες να προσδοκούν με απτά πλέον στοιχεία την ενσωμάτωση εδαφών της Μικράς Ασίας στον ελληνικό κορμό. Την περίοδο εκείνη διαβιούσαν στην πρωτεύουσα της Ιωνίας, 165.000 Έλληνες οι οποίοι κατείχαν και τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού που αποτελούνταν από 80.000 Τούρκους, 40.000 Αρμενίους, 55.000 Εβραίους και 30.000 Λεβαντίνους⁶⁷. Η άφιξη ελληνικού στρατού φάνηκε στα μάτια των εκεί Ελλήνων κατοίκων ως η απαρχή υλοποίησης του ονείρου της «Μεγάλης Ιδέας». Μετά τη διάσκεψη του Λονδίνου το Φεβρουάριο του 1920, όπου πάρθηκε η απόφαση σχετικά με την τύχη της Κωνσταντινούπολης η οποία θα συνέχιζε να παραμένει υπό τουρική κυριαρχία και επιβεβαιώθηκαν τα δικαιώματα των Ελλήνων στην περιοχή της Σμύρνης τα οποία θα κατοχυρώνονταν και επίσημα με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος πέντε χρόνια αργότερα, η διάσκεψη του San Remo ασχολήθηκε με το καθεστώς των Στενών τα οποία προβλέπονταν να αποστρατιωτικοποιηθούν και να τεθούν υπό τον έλεγχο Διεθνούς Επιτροπής⁶⁸.

Η υπογραφή στις 10 Αυγούστου 1920 της Συνθήκης των Σεβρών, έρχονταν να επιβεβαιώσει τα προαποφασισθέντα και να δημιουργήσει την Ελλάδα των πέντε θαλασσών και των δύο ηπείρων. Επτά χρόνια μετά τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων η Ελλάδα διπλασίαζε τα εδάφη της και τριπλασίαζε το ποσοστό του πληθυσμού που κατοικούσε σε αυτά⁶⁹. Παρά ταύτα τα σπέρματα του διχασμού ελλόχευαν πάντοτε στις καρδιές ενός κουρασμένου από την παρατεταμένη παραμονή σε πόλεμο πληθυσμού. Η δολοφονία του

⁶⁵ GIANNINI AMEDEO, *L'ultima fase della questione orientale (1913-1939)*, ed. Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, Roma, 1941, σελ.18

⁶⁶ SALVADORI MASSIMO, *Storia dell'eta contemporanea, dalla restaurazione all'europeismo (1914-1945)*, vol.II, Torino, 1977. Για τα 14 σημεία του Wilson, βλέπε σελ.520.

⁶⁷ LLEWELLYN SMITH MICHAEL, *Ionian Vision...*, οπ.παρ., σελ. 86-101, και ΦΩΤΙΑΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *Σαγγάριος...*, οπ.παρ., σελ.139. Το επίπεδο και η ποιότητα ζωής στη Σμύρνη ξεχώριζαν από οποιαδήποτε άλλη περιοχή της Μικράς Ασίας. Στη Σμύρνη λειτουργούσαν σχολές υψηλού επιπέδου, φιλολογικοί σύλλογοι, αθλητικά κέντρα, θέατρο, που στην πλειονότητά τους ανήκαν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες.

⁶⁸ HELMEREICH C. PAUL, *From Paris to Serves*, ed. Ohio state university Press Columbus, 1974, σελ. 314-332.

⁶⁹ ΚΟΤΖΙΑΣ Α., *Ο Εθνικός Διχασμός...*, οπ.παρ., σελ.184-185. Μια σύγκριση μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα το μέγεθος της αλλαγής. Έτσι ενώ το 1911 στην κατοχή της Ελλάδας ήταν 64.679 τετραγωνικά χιλιόμετρα στα οποία διαβιούσαν 2.632.000 κάτοικοι, το 1913 μετά τους Βαλκανικούς πολέμους

Έωνα Δραγούμη, η απόπειρα δολοφονίας κατά του Βενιζέλου στο σταθμό της Λυών ήταν η απτή απόδειξη ότι πίσω από τη θριαμβευτική πορεία των γεγονότων η πραγματικότητα ήταν εντελώς διαφορετική. Ο Βενιζέλος θέλοντας να ανανεώσει την εντολή του Ελληνικού Λαού εκμεταλλευόμενος και τα υπέρ του στοιχεία που η Συνθήκη των Σεβρών του παρείχε, προκήρυξε εκλογές για τις 25 Οκτωβρίου/7 Νοεμβρίου. Ο αστάθμητος παράγων λειτούργησε κατά τρόπο απροσδόκητο. Ο αιφνίδιος θάνατος του Βασιλιά Αλέξανδρου Α', εκτός από την αναβολή κατά μια εβδομάδα των εκλογών, επανέφερε στο προσκήνιο το θέμα της μοναρχίας καθώς ο νεαρός Βασιλιάς δεν είχε αφήσει διάδοχο. Η Βουλή βάσει του συντάγματος εξέλεξε ως αντιβασιλέα το Ναύαρχο Κουντουριώτη με 138 υπέρ, 3 κατά και 100 λευκές.

Οι εκλογές της Κυριακής 1/14 Νοεμβρίου έλαβαν χαρακτήρα δημοψηφίσματος. Η βενιζελική παράταξη χαρακτηρίστηκε αντιβασιλική καθώς αντιτάχθηκε στην επάνοδο του Βασιλιά Κωνσταντίνου κατόπιν και των συμμαχικών πιέσεων, ενώ η αντιπολίτευση τάχθηκε ανοιχτά υπέρ του έκπτωτου μονάρχη. Με ψήφους 375.803 ο Βενιζέλος έχασε τις εκλογές παρά το γεγονός ότι η αντιπολίτευση είχε πάρει λιγότερες ψήφους σε αριθμό, ήτοι 368.678. Το ισχύον πλειοψηφικό σύστημα ενισχυμένης περιφέρειας έδινε στο κόμμα του Βενιζέλου 118 έδρες, ενώ στην αντιπολίτευση 251⁷⁰.

Ωστόσο τα αποτελέσματα της Συνθήκης των Σεβρών λειτούργησαν συσπειρωτικά για την ταπεινωμένη τουρκική πλευρά. Ο Μουσταφά Κεμάλ Πασάς, συσπείρωσε γύρω του τους εθνικιστές και απομόνωσε το Σουλτάνο τον οποίο θεωρούσε αιχμάλωτο των συμμάχων στην Κωνσταντινούπολη. Τα Συνέδρια στο Ερζερούμ και τη Σεβάστεια χάραξαν την τακτική που έπρεπε να ακολουθηθεί ώστε να διασωθεί το γόητρο της χώρας. Και ενώ ο ελληνικός στρατός άρχιζε την προέλαση προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας, ο στρατός του Κεμάλ εφάρμοζε την τακτική της υποχώρησης με στόχο να κουράσει την αντίπαλη πλευρά και να αντεπιτεθεί για να τη συντρίψει. Πράγμα που πέτυχε. Τον Αύγουστο του 1922 ο ελληνικός στρατός εξαντλημένος και με το ηθικό καταρρακωμένο βρισκόνταν σε απόσταση 459 χιλιομέτρων από το σημείο ανεφοδιασμού και εξαπλωμένος σε μέτωπο ακτίνας 600 χιλιομέτρων κατά μήκος της γραμμής Κιουτάχεια-Εσκή Σεχίρ- Αφιόν Καραχισάλ. Όταν άρχισε η αντεπίθεση, η άτακτη υποχώρηση, μετατράπηκε γρήγορα σε φυγή⁷¹.

Η Μεγάλη Ιδέα αποδεικνύονταν άπιαστο όνειρο.

αυξάνονται σε 120.125 τετραγωνικά χιλιόμετρα και 5.050.000 κατοίκους για να φθάσουν το 1920 στα 173.779 τετραγωνικά χιλιόμετρα και 7.156.000 πληθυσμό.

⁷⁰ ΒΟΡΟΣ Θ., Ο Μικρασιατικός Πόλεμος..., οπ.παρ., σελ.230. Είκοσι δύο ημέρες αργότερα, ένα άκρωσ αμφιλεγόμενο δημοψήφισμα έδωσε τη δυνατότητα στον Κωνσταντίνο να επανέλθει στο θρόνο.

⁷¹ ΦΩΤΙΑΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Σαγγάριος..., οπ.παρ., σελ.179-196.

II.2 Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

Η υπογραφή της ανακωχής των Μουδανιών στις 11 Οκτωβρίου 1922⁷² σήμανε και την απαρχή νέων διαπραγματεύσεων με αντιστραμμένους πλέον τους όρους. Η κατακερματισμένη Τουρκία των Σεβρών είχε δώσει τη θέση της σε μια ενδυναμωμένη από την πρόσφατη νίκη της χώρα, με υψηλό ηθικό, έτοιμη για ένα νέο ξεκίνημα σε στερεότερες βάσεις. Στον αντίποδα η Ελλάδα, στην οποία συνέρεαν πρόσφυγες από όλα τα μέρη της Μικράς Ασίας που έφταναν αν όχι ξεπερνούσαν το 1.000.000. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1922, ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Α' παραιτήθηκε υπέρ του γιου του Γεωργίου και τρεις ημέρες αργότερα εγκατέλειψε τη χώρα⁷³. Ο λαός ζητούσε την τιμωρία των υπευθύνων. Αυτοί βρέθηκαν στα πρόσωπα των πρώην Πρωθυπουργού Δημήτριου Γούναρη, πρώην Πρωθυπουργού Π. Πρωτοπαπαδάκη, πρώην Πρωθυπουργού Νικόλαου Στράτου, πρώην υπουργού Γεωργίου Μπαλτατζή, του διπλωματικού και πρώην υπουργού Νικόλαου Θεοτόκη, του αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων στρατηγού Χατζανέστη, του στρατηγού Ξενοφώντος Στρατηγού και του Μιχαήλ Γκούδα. Οι έξι από αυτούς καταδικάστηκαν σε εκτέλεση, ενώ οι υπόλοιποι δύο σε ισόβια κάθειρξη⁷⁴.

Στην Κωνσταντινούπολη η κατάσταση ήταν εκτός ελέγχου. Ο Πατριάρχης Μελέτιος⁷⁵ και η Σύνοδος αποφάσισαν την εκποίηση όλων των μη απαραίτητων για τις θρησκευτικές τελετές αντικειμένων με σκοπό την υλική συνδρομή των αναξιοπαθούντων που είχαν συρρεύσει στην πόλη. Αποφασίστηκε επίσης η προστασία των θησαυρών της Εκκλησίας στην Τράπεζα της Ελλάδος ώστε να προφυλαχθούν από ενδεχόμενη

⁷² YAPP E.M., The making of the modern near east 1922-1923, London, ed. Longman, 1991, σελ.319. Θα πρέπει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι η Ελληνική Κυβέρνηση υπέγραψε την Ανακωχή δύο ημέρες αργότερα στις 13 Οκτωβρίου 1922. Όπως είχε ήδη προαποφασιστεί σε αυτήν προβλέπονταν και η εκκένωση της Ανατολικής Θράκης.

⁷³ Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος πέθανε στο Παλέρμο της Σικελίας στις 29 Δεκεμβρίου 1922.

⁷⁴ ΚΟΤΖΙΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, Ο Επίλογος στο Γουδί, εκδ. Φυτράκη, Αθήνα, 1974, σελ.15. Το ανακινωθέν το οποίο αναφέρεται στην εκτέλεση έχει ως εξής: «Την 11^{ην} και 30 της σήμεραν εις το παρά το Γουδί χώρον εξετελέσθη εν πλήρει στρατιωτική τάξει η θανατική εκτέλεσις των εξ καταδικασθέντων υπό του Εκτάκτου Επαναστατικού Στρατοδικείου υπευθύνων της Μικρασιατικής καταστροφής, ήτοι των अपαρτισάντων το συμβούλιον των πέντε πολιτικών: Π.Πρωτοπαπαδάκη, Δ.Γούναρη, Ν.Στράτου, Γμπαλτατζή και Ν.Θεοτόκη και του αρχιστρατήγου της ήττης Γ.Χατζανέστη. Της εκτελέσεως προηγήθη στρατιωτική καθαιρέσις και η Θεία Μετάληψις εις τας φυλακάς Αβέρωφ. Οι νεκροί μεταφερθέντες πάραυτα εις το Α' Νεκροταφείον παρεδόθησαν εις τους οικείους των προς ταφήν. Προ της εκτελέσεως οι κατάδικοι ερωτηθέντες περί της ύστατης θελήσεως των ουδέν είπον».

⁷⁵ Ο Μελέτιος Δ' Μεταξάκης εξελέγη το 1921 από Αρχιεπίσκοπος πρώην Αθηνών. Άκροτος βενιζελικός και υπέρμαχος της Μεγάλης Ιδέας, θα στρέψει κατά του προσώπου του τη μήνη των Τούρκων οι οποίοι ποτέ δεν είδαν με καλό μάτι την εκλογή ενός Έλληνα υπηκόου στον Πατριαρχικό Θρόνο. Θα πεθάνει το 1935 ως Πατριάρχης Αλεξανδρείας.

καταστροφή⁷⁶. Για την τουρκική πλευρά ήταν προφανές ότι μετά την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης δεν θα υπήρχε θέση για τους Έλληνες στην Κωνσταντινούπολη⁷⁷. Η ανασφάλεια που επικρατούσε εξώθησε τις πιο εύπορες οικογένειες να την εγκαταλείψουν λόγω και του φόβου ενδεχόμενης επίθεσης των κεμαλικών στρατευμάτων. Σύμφωνα με μαρτυρίες του Λόρδου Curzon ο οποίος έκανε λόγο για «ραγδαία έξοδο των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης» υπολογίζεται ότι από τον Οκτώβριο μέχρι το Δεκέμβριο του 1922 ο ημερήσιος αριθμός εγκατάλειψης της περιοχής έφτανε τις 3.000, για να προσθέσει ότι μόνο κατά το μήνα Οκτώβριο αναχώρησαν 15.000⁷⁸.

Στις 8 Νοεμβρίου 1922 άρχισαν στη Λωζάννη της Ελβετίας οι διαπραγματεύσεις για τη σύναψη Συνθήκης Ειρήνης μετά την τροπή που είχαν πάρει τα πράγματα στην πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αρχηγός της ελληνικής αντιπροσωπείας ορίστηκε ο πρώην Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος, ενώ την τουρκική πλευρά θα εκπροσωπούσε ο Ισμέτ Πασάς⁷⁹. Η συνδιάσκεψη που συνήλθε σε δύο φάσεις⁸⁰, σκοπό είχε εκτός των άλλων την οριστική επίλυση όλων των ακανθωδών ζητημάτων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και συγκεκριμένα τον καθορισμό της τύχης των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης καθώς και του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Της συζήτησης για την τύχη των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης είχε προηγηθεί σχετική έκθεση του Νορβηγού αντιπροσώπου της Κοινωνίας των Εθνών Δόκτορος Fridtjof Nansen, ο οποίος κατόπιν επισκέψεών του τόσο στην Αθήνα όσο και στην Κωνσταντινούπολη πρότεινε την αποδοχή μιας ιδιαίτερης σύμβασης για την ανταλλαγή των πληθυσμών. Κατά την παραμονή του τόσο στην Αθήνα όσο και στην Πόλη ο εκπρόσωπος της Κτ.Ε., είχε γίνει αποδέκτης των προθέσεων των δύο πλευρών, βάσει των οποίων η μεν Αθήνα δήλωνε «ότι δεν μπορούσε ούτε να συλλογισθεί τον εκπατρισμό του πολυάριθμου ελληνικού πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης στην Ελλάδα, αλλά ούτε και το ενδεχόμενο της ολικής απέλασης του πληθυσμού αυτού από την Τουρκία». Στο αντίθετο μήκος κύματος, η Τουρκία μέσω του διπλωματικού αντιπροσώπου της στην Κωνσταντινούπολη

⁷⁶ Υπουργείο Εξωτερικών προς Άνινο Γενικό Πρόξενο στην Κωνσταντινούπολη, Α.Υ.Ε./Β/35/6.

⁷⁷ ALEXANDRIS ALEXIS, *The Greek Minority...*, οπ.παρ.,σελ.78-79.

⁷⁸ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, *Η Μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης και η πολιτική της Τουρκίας*, ΕΛΛΟΠΙΑ, αρθ.2, Αθήνα, 1990, σελ.24-25.

⁷⁹ GIANNINI AMEDEO, *L' ultima fase ...*, οπ.παρ., σελ.133-134. Η αρχική πρόσκληση στην Κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης να συμμετάσχει στις διαπραγματεύσεις, προκάλεσε τις οξύτερες αντιδράσεις της Κυβέρνησης της Άγκυρας. Η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, με νόμο που ψήφισε την 1^η Νοεμβρίου 1922, κατήργησε το κοσμικό αξίωμα του Σουλτάνου και αυτοανακηρύχθηκε ως μόνος και νόμιμος εκπρόσωπος της Τουρκίας, διορίζοντας ως επικεφαλής για της διαπραγματεύσεις που θα ελάμβαναν χώρα στη Λωζάννη τον Ισμέτ Πασά.

⁸⁰ Η Συνδιάσκεψη της Λωζάννης διήρκεσε από τις 21 Νοεμβρίου 1922 μέχρι τις 23 Ιανουαρίου 1923 και από τις 23 Φεβρουαρίου 1923 μέχρι τις 24 Ιουλίου του ίδιου έτους οπότε και υπεγράφη η Συνθήκη Ειρήνης.

Hamit Hasancan ενημέρωνε τον Nansen ότι επιθυμούσε να συμπεριληφθούν οι Έλληνες της Πόλης στο μέτρο της ανταλλαγής των πληθυσμών⁸¹.

Οι επίσημες συνομιλίες για την τύχη των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης άρχισαν την 1^η Δεκεμβρίου στην ολομέλεια της αρμόδιας επιτροπής για τα Εδαφικά και Στρατιωτικά θέματα, υπό την Προεδρία του Λόρδου Curzon, και καθώς παρατηρήθηκε εξ' αρχής ακαμψία ως προς την πορεία των συζητήσεων, αποφασίστηκε η συγκρότηση ειδικής υποεπιτροπής η οποία θα προέβαινε στη λεπτομερή εξέταση των θεμάτων υπό την προεδρία του Ιταλού Αντιπροσώπου Giulio Cesare Montagna. Κατά τη διάρκεια των εργασιών της υποεπιτροπής ο τούρκος εκπρόσωπος Rıza Nur ενέμεινε στην άποψή του σχετικά με την τύχη της μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη την οποία χαρακτήρισε «επώδυνη αλλά λογική ανάγκη»⁸². Για να υποστηρίξει δε, έτι περαιτέρω τις απόψεις του υπέβαλε στην υποεπιτροπή σειρά στατιστικών στοιχείων τα οποία στόχο είχαν να αποδείξουν την αναγκαιότητα εκκένωση της Κωνσταντινούπολης για την εγκατάσταση του ανταλλάξιμου Μουσουλμανικού πληθυσμού της Ελλάδας, προτάσσοντας παράλληλα την εξαίρεση από την ανταλλαγή των Μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης. Παρά τις αντιδράσεις των ξένων αντιπροσώπων το θέμα οδηγήθηκε σε αδιέξοδο με αποτέλεσμα να επανέλθει στην ολομέλεια στις 12 Δεκεμβρίου. Εκεί ο Πρόεδρος Curzon θέλοντας να πιέσει τα πράγματα υπογράμμισε την οικονομική καταστροφή που καλούνταν να υποστεί η Κωνσταντινούπολη και η ευρύτερη περιοχή της από μια ενδεχόμενη αποφύλιση της από το ελληνικό στοιχείο⁸³. Η ομιλία του Άγγλου επικεφαλής συσπείρωσε τους εκπροσώπους των ξένων αντιπροσωπειών και απομόνωσε την τουρκική άποψη, οδηγώντας έτσι στη συναίνεση της τουρκικής αντιπροσωπείας η οποία δέχτηκε την εξαίρεση των Ελλήνων της Πόλης και των Μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης. Για να μπορέσει όμως να υπάρξει μια ισορροπία μεταξύ των δύο πλευρών καθώς οι Έλληνες που διαβιούσαν τότε στην Κωνσταντινούπολη ήταν σε αριθμό τριπλάσιο από τους Μουσουλμάνους της Θράκης ο Τούρκος επικεφαλής πρότεινε την απομάκρυνση: α) όλων των Ελλήνων που δεν ήσαν Τούρκοι υπήκοοι, β) όλων

⁸¹ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Η Συνδιάσκεψη της Λωζάννης 1922-1923: Η Διευθέτηση του Θέματος του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, Αθήνα, 1981, σελ. 303-305. Ο τότε Υπουργός των Εξωτερικών Νικόλαος Πολίτης σε εισήγησή του προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο δήλωνε: «Η Κυβέρνησις θεωρεί αναγκαιόν να γνωρίσει υμίν ότι είναι αδύνατον η ημετέρα χώρα να ανθέξη εις βάρος νέων όργαν. Όχι μόνον αδυνατούμεν να στεγνάσωμεν αυτούς αλλά και μέσα διατροφής αυτών ελλείπουσι. Εντεύθεν υπάρχει φόβος σοβαρωτάτης κοινωνικής αναταραχής». Ως λύση ο Υπουργός Εξωτερικών πρότεινε την εγκατάσταση των Ελλήνων σε χώρες του εξωτερικού, όπως η Κύπρος, η Τυνησία ή ακόμα και η Αίγυπτος.

⁸² Ibid. σελ.306. Σε προσωπική συνομιλία που είχε με τον αμερικανό εκπρόσωπο Washbourne Child ο Ισμέτ Πασάς δεν δίστασε να δηλώσει: «Δεν θα επιτρέψουμε στους Αρμενίους και Έλληνες να παραμείνουν στη χώρα μας για να πάψουν πια να σπέρνουν τη διαφθορά και την κακοπιστία στην Τουρκία»

⁸³ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Η Μουσουλμανική μειονότητα ..., οπ.παρ., σελ.25. Σύμφωνα με τις δηλώσεις του Βρετανού Προέδρου: «Χωρίς το πολυπληθές ελληνικό στοιχείο της η Κωνσταντινούπολη θα χάσει την ισχύ, τον πλούτο και το εμπόριό της».

των Ελλήνων που αν και Τούρκοι υπήκοοι δεν είχαν γεννηθεί στην Κωνσταντινούπολη, γ) όλων των ελληνικών σωματείων και συλλόγων που είχαν υιοθετήσει εχθρική στάση απέναντι στη Τουρκία κατά τη διάρκεια της ελληνοτουρκικής σύρραξης δ) την εξαίρεση από την ανταλλαγή μόνο των Ελλήνων κατοίκων που διαβιούσαν στα προάστια Πέρα, Σταμπούλ και Σκούταρι και τέλος ε) την απομάκρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου μαζί με όλες τις οργανώσεις του⁸⁴. Από τις αντιδράσεις που προκάλεσε αυτή η δήλωση η Τουρκική Αντιπροσωπεία πείστηκε να αλλάξει στάση, συναινώντας στο θέμα της παραμονής 27.000 ομογενών ελληνικής υπηκοότητας, παρέμενε παρά ταύτα άκαμπτη στο ζήτημα της απομάκρυνσης του Οικουμενικού Πατριαρχείου⁸⁵.

Η ακαμψία της Τουρκικής Αντιπροσωπείας υπήρξε τόσο μεγάλη που ο Πρόεδρος της Υποεπιτροπής επί των μειονοτικών θεμάτων Ιταλός Giulio Cesare Montagna, αναφερόμενος για τις εργασίες τις οποίες προέδρευε στον Πρόεδρο της Επιτροπής Λόρδο Curzon, τόνιζε: «Ξοδέψαμε είκοσι συνεδριάσεις και δε λάβαμε κανένα αποτέλεσμα, έτσι που αναγκαστικά το θέμα θα πρέπει να συζητηθεί και να λυθεί από την κυρίως επιτροπή»⁸⁶. Πράγματι στη συνεδρίαση της ολομέλειας της Επιτροπής για τα Εδαφικά και Στρατιωτικά θέματα, ο Λόρδος Curzon τάχθηκε ανοιχτά κατά της απομάκρυνσης του Πατριαρχείου από το Φανάρι υποστηρίζοντας ότι ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα συγκλόνηζε τη συνείδηση ολόκληρου του πολιτισμένου κόσμου. Με την ως άνω άποψη τάχθηκαν και οι εκπρόσωποι της Ρουμανίας και της Σερβίας. Λαμβάνοντας το λόγο ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ως επικεφαλής της Ελληνικής Αντιπροσωπείας υπογράμμισε ότι «[...] η Ελληνική Κυβέρνησις θα συμφωνεί όπως το Πατριαρχείον απογυμνωθεί πάσης αρμοδιότητός του εξαιρέσει εκείνων αίτινες ήσαν εκκλησιαστικά και πνευματικά»⁸⁷. Η ομόφωνη στάση των αντιπροσωπειών εξανάγκασαν την τουρκική πλευρά να καμφθεί. Παρά ταύτα πριν αποσύρει

⁸⁴ Montagna στον Curzon, Α.Υ.Ε./1925/Κ.τ.Ε./21/7.

⁸⁵ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Θ., Η Θέσις του Πατριαρχείου κατά το Διεθνές Δίκαιον, στο περιοδικό ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, αριθ.19, Αθήνα, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, 1991, σελ.9. Στην εισήγησή του σχετικά με την τύχη του Πατριαρχείου το μέλος της Τουρκικής Αντιπροσωπείας Riza Nur τόνισε: «[...] Το Πατριαρχείον, το οποίον υπήρξε πάντοτε πολιτικόν (sic) όργανον, δέον όπως μεταφερθή εις τινά βάσιν εκτός των συνόρων της Τουρκίας, δοθέντος ότι συνεπεία της καταργήσεως των πολιτικών προνομίων, των οποίων άλλοτε απήλαυε, και των εξ αυτής εξαρτωμένων οργανικών ιδρυμάτων, έχει απολέσει πάντα λόγον υπάρξεώς του».

⁸⁶ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο: Από το Παρόν στο Μέλλον, στο περιοδικό ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, αριθ.11-12, Αθήνα, Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος, 1989, σελ.6. και ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Η Συνδιάσκεψη της Λωζάννης..., οπ.παρ., σελ.315-316. Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η στάση που τήρησε κατά τη διάρκεια των συνομιλιών ο Ιταλός Πρόεδρος χαρακτηρίστηκε ως μεροληπτική καθώς διαφαινόταν ότι δεν αναζητούσε με σπουδή την υπερπήδηση του αιωνιού αυτού ζητήματος με αποτέλεσμα ο Βρετανός εκπρόσωπος Ryan να παρατηρήσει ότι «ο Ιταλός διαπραγματευτής δεν θεωρούσε τη μετακίνηση του Πατριαρχείου ως ιδιαίτερα υψηλό τίμημα για τη διεκπεραίωση μιας συμφωνίας που θα ικανοποιούσε σε γενικές γραμμές και της δύο πλευρές. Υποπτεύομαι -συνεχίζει ο Ryan- ότι ο Montagna, έχει δεσμευθεί σχεδόν οριστικά κατά τη διάρκεια των ιδιαίτερων συνομιλιών του με τους Τούρκους και πιστεύω ότι ενδιέφερε την Ιταλική πολιτική αν το Πατριαρχείο εγκατέλειπε την Κωνσταντινούπολη».

⁸⁷ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Η Συνδιάσκεψη της Λωζάννης..., οπ.παρ., σελ.319-320.

την πρότασή του ο Ισμέτ Πασάς ζήτησε την άμεση παραίτηση του Πατριάρχη Μελέτιου Δ' και την απομάκρυνσή του από την Κωνσταντινούπολη⁸⁸.

Η διαπραγματευτική επιδεξιότητα της Τουρκικής Αντιπροσωπείας και η αδυναμία της Ελληνικής πλευράς λόγω της δυσχερούς θέσης στην οποία είχε περιέλθει μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, ώθησαν την τελευταία να μην απαιτήσει την συμπερίληψη των γραπτών όρων υπέρ του Πατριαρχείου στο τελικό κείμενο της Συνθήκης Ειρήνης που υπεγράφη επτά μήνες αργότερα. Σε αυτές τις δυσκολίες κάνει λόγο με επιστολή του προς την Ιερά Σύνοδο του Πατριαρχείου στις 20 Ιουλίου 1923, ο ίδιος ο Βενιζέλος τονίζοντας « [...] Δυστυχώς σήμερα διαπραγματευόμεθα ειρήνην προς την Τουρκίαν ήτις αξίοι ότι ενίκησεν όχι μόνον την μικράν Ελλάδαν αλλά ολόκληρον τον Χριστιανικόν κόσμον. Καθ' ήν στιγμήν αι Μεγάλαι Δυνάμεις εγκαταλείπουν όλας τας εγγυήσεις ων οι υπήκοοι των απήλαυον εν Τουρκία, είναι αληθώς άπορον, πως δύναται τις να σκεφθεί ν' αξιώσει υπέρ της Μεγάλης Εκκλησίας νέας εγγυήσεις ων δεν απήλαυεν αύτη ουδέ υπό το ανέκαθεν καθεστώς των εκκλησιαστικών προνομίων. [...]»⁸⁹.

Στις 30 Ιανουαρίου 1923 υπεγράφη από τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τον Ισμέτ Πασά, η Σύμβαση περί ανταλλαγής των ελληνοτουρκικών πληθυσμών καθώς και η Σύμβαση περί ανταλλαγής των αιχμαλώτων και των πολιτικών ομήρων.

Η ως άνω Σύμβαση συμπεριελήφθη στο τελικό κείμενο της Συνθήκης Ειρήνης με την Τουρκία το οποίο υπέγραψαν στη Λωζάννη στις 24 Ιουλίου 1923 εκτός από την Ελλάδα, η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Ρουμανία, το Σερβο-Κροατο-Σλοβενικό κράτος⁹⁰.

Στις 2 Οκτωβρίου 1923, όπως είχε προβλεφθεί στην ανακοχή των Μουδανιών και επιβεβαιωθεί στη Λωζάννη, οι συμμαχικές δυνάμεις εγκατέλειψαν την Κωνσταντινούπολη.

Η ιστορία γύριζε οριστικά σελίδα.

⁸⁸ ΒΑΛΑΚΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΟΥΛΗ ΜΑΛΛΑΜΑΤΗ, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου..., οπ.παρ., σελ.36-38. Ο Πατριάρχης Μελέτιος αναχώρησε από την Κωνσταντινούπολη για το Μυλοπόταμο του Αγίου Όρους στις 10 Ιουλίου 1923, παίρνοντας τρίμηνη αναρρωτική άδεια, μεταβιάζοντας στο σώμα της Ιεράς Συνόδου όλες τις ευθύνες του Αρχιεπισκοπικού και Πατριαρχικού αξιώματος του. Παραιτήθηκε επίσημα με επιστολή που απέστειλε στις 20 Σεπτεμβρίου 1923.

⁸⁹ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Η Συνδιάσκεψη της Λωζάννης..., οπ.παρ., σελ.323. Ο Βενιζέλος ήταν πεπεισμένος ότι «ο εν Τουρκία Ελληνισμός πρέπει να προσαρμοσθεί προς το γεγονός ότι οι όροι διαβίωσης αυτού εν Τουρκία, μετεβλήθησαν ουσιαστικώς. Εάν προσαρμοσθεί προς την νέαν κατάστασιν θα δυνηθεί στηριζόμενος εις τας διατάξεις της Συνθήκης Περί προστασίας των μειονοφηγιών να εξασφαλίσει εν ικανώ μέτρω όρους ανεκτού βίου, άλλως είναι καταδικασμένος να εξαφανισθεί ολοσχερώς, ως πας οργανισμός μη δυνάμενος να προσαρμοσθεί προς το περιβάλλον».

⁹⁰ Το κείμενο με τα άρθρα 37-45 για τα δικαιώματα προστασίας των μειονοτήτων στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας σελ.124.

II.3 TO ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ETABLIS

Η υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης στις 24 Ιουλίου 1923⁹¹, θα αποτελέσει σημείο καμπής για την παρουσία των ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη και αυτό διότι βάσει των άρθρων 39-43 τα οποία αναφέρονται στην παρουσία των μειονοτήτων καθώς και της σύμβασης που υπεγράφη στις 30 Ιανουαρίου 1923 και που ενσωματώθηκε στην ως άνω συνθήκη οι έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου εξαιρούνταν από την επιβαλλόμενη ανταλλαγή των πληθυσμών. Χάριν αυτού του γεγονότος τους παρέχονταν η δυνατότητα να συνεχίσουν τις δραστηριότητές τους στην περιοχή. Παρά την φαινομενική διευθέτηση του ακανθώδους θέματος της τύχης των μουσουλμανικών και χριστιανικών πληθυσμών σε Ελλάδα και Τουρκία, η ερμηνεία που δόθηκε από τουρκικής πλευράς σε ότι αφορούσε την μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη ανάγκασε μία ακόμη μεγαλύτερη ομάδα του γηγενούς πληθυσμού να εγκαταλείψει την περιοχή.

Συμφώνα με τα προβλεπόμενα από το άρθρο 2 της σύμβασης του Ιανουαρίου θεωρούνταν ως κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης όλοι οι έλληνες οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στην Νομαρχία Κωνσταντινουπόλεως πριν την 30 Οκτωβρίου 1918. Το άρθρο αυτό έτυχε ιδιαίτερης ερμηνείας από την Τουρκική πλευρά. Ειδικότερα στο γαλλικό κείμενο αναφέρονταν ότι «Serons consideres comme habitants grecs de Costantinople tous les grecs deja établis avant le 30 octobre 1918 dans la circonscription de la prefecture de la ville de Costantinople, telles qu'elles sont delimitées par la loi de 1912»⁹².

Ενώ στην πραγματικότητα τα αναγραφόμενα στο άρθρο έδιναν μια ξεκάθαρη εικόνα σχετικά με την μετακίνηση του πληθυσμού, η τουρκική πλευρά άδραξε την ευκαιρία για μια προς όφελος της ερμηνεία σχετικά με τον όρο établis. Με έγγραφο τους προς την Μεικτή Επιτροπή οι τουρκικές αρχές ζητούσαν να θεωρηθεί ως αναγκαίο στοιχείο όχι μόνο η εγκατάσταση κάποιου στην περιοχή πριν την ημερομηνία 30/10/1918 αλλά και η εγγραφή του στο δημοτολόγιο της Κωνσταντινουπόλεως⁹³. Ήταν προφανής η προσπάθεια της τουρκικής κυβέρνησης να πετύχει ένα περαιτέρω περιορισμό των ελλήνων που θα παρέμεναν τελικά στην περιοχή. Η κυβέρνηση ήταν ενήμερη του γεγονότος ότι βάσει του συστήματος

⁹¹ Το πλήρες κείμενο της Συνθήκης στο «Η Συνθήκη της Λωζάννης» Λέσχη των Νέων Ελλήνων, Εκδ. Παπαζήση.

⁹² Opinion des Membres Neutres de la commission mixte sur le sens de l'article 2, Υ.Ε./1925/Κ.Τ.Ε./21/17.

⁹³ Rapport du president de la section juridique a l'assemblée pleniére de la commission mixte, Υ.Ε./1925/Κ.Τ.Ε./21/18.

των μιλλέτ που ίσχυε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οι Έλληνες εγγράφονταν στο ειδικό γραφείο μητρών του πατριαρχείου και όχι στο δημοτολόγιο, με αποτέλεσμα μόνο ένας περιορισμένος αριθμός από αυτούς να έχει φροντίσει την εγγραφή του στο τελευταίο πριν το 1918⁹⁴.

Το θέμα παραπέμφθηκε στη Μικτή Επιτροπή όπου με τη σειρά της το παρέπεμψε στην νομοθετική Υποεπιτροπή η οποία στις 24 Οκτωβρίου απεφάνθη ότι κριτήριο εγκατάστασης δεν θα μπορούσε να αποτελεί μόνον η εγγραφή στο οθωμανικό δημοτολόγιο, απόφαση η οποία δικαίωνε σε μεγάλο βαθμό την ελληνική θέση. Οι τουρκικές αρχές ταυτόχρονα συνέλαβαν και περιόρισαν στο μοναστήρι του Βαλουκλί 4.452 Έλληνες τους οποίους αυθαίρετα είχαν χαρακτηρίσει ως ανταλλάξιμους⁹⁵. Πράττοντας με αυτό τον τρόπο η Άγκυρα παραβίαζε τους όρους της σύμβασης περί ανταλλαγής των πληθυσμών βάσει της οποίας μόνον η Μικτή Επιτροπή είχε αρμοδιότητα μετακίνησης των ανταλλάξιμων πληθυσμών. Η άμεση προσφυγή της Ελλάδος στη Κοινωνία των Εθνών και η μη λήψη απόφασης από την τελευταία, ανάγκασε την Μικτή Επιτροπή να προσφύγει στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης και να ζητήσει την γνωμοδότηση του σχετικά με την ερμηνεία του όρου «*établis*». Στις 21 Φεβρουαρίου 1925 το Δικαστήριο τάχθηκε υπέρ της ελληνικής απόψεως περί του όρου «*établis*» απορρίπτοντας την τουρκική ερμηνεία η οποία περιόριζε την εγγραφή των εγκατεστημένων στην Πόλη μόνο στα οθωμανικά δημοτολόγια. Παρέμενε όμως ανοιχτό το θέμα της τύχης των ομογενών οι οποίοι κατά την περίοδο των ζοφερών ημερών του 1922 είχαν εγκαταλείψει την πόλη για λόγους ασφαλείας με σουλτανικά διαβατήρια τα οποία δεν αναγνωρίζονταν από την κεμαλική κυβέρνηση. Ο αριθμός τους υπολογίζονταν στις 30 με 40.000 μέλη κυρίως εύπορων οικογενειών τα οποία είχαν την οικονομική δυνατότητα να φύγουν προσωρινά από την Κωνσταντινούπολη για περισσότερο ασφαλής περιοχές⁹⁶. Ο επαναπατρισμός τους από την στιγμή που επρόκειτο για μη ανταλλάξιμους συνάντησε την σθεναρή άρνηση της τουρκικής πλευράς θέμα στο οποίο, η ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε να υποκύψει και στις συμφωνίες της Άγκυρας το 1925 και

⁹⁴ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο...οπ.παρ., σελ.44-46

⁹⁵ Ibidem σελ.45

⁹⁶ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Η Συνδιάσχιση της Λωζάννης..., οπ.παρ., σελ.317. Το μέλος της Ιταλικής Αντιπροσωπείας Montagna, ήλπιζε στην επιστροφή των Ελλήνων που είχαν εγκαταλείψει τις εστίες τους κατά τη διάρκεια των γεγονότων του '22, στηρίζοντας την ελπίδα του στο γεγονός ότι εάν ικανοποιούνταν οι απαιτήσεις της Τουρκίας στο θέμα της απομάκρυνσης του Πατριαρχείου, η Άγκυρα θα ακολουθούσε μια πιο διαλλακτική στάση στο ζήτημα των 15.000 Ελλήνων κατοίκων του Παντειχίου, που αν και ήταν αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνικοοικονομικής ζωής της Κωνσταντινούπολης, βρίσκονταν έξω από τα όρια της Νομαρχίας της Πόλης -απέχε 23 χιλιόμετρα από αυτήν, συνδεδεμένο και με σιδηροδρομική γραμμή- με αποτέλεσμα το σύνολο των κατοίκων που διαβιούσαν σε αυτό να ενταχθεί στους ανταλλάξιμους πληθυσμούς. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στο βιβλίο του ο ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ Κ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Η Μητρόπολις Χαλκηδόνος..., οπ.παρ., σελ.138, «[...] το Παντείχι ήταν ελληνική κωμόπολη, ενώ υπήρχαν λίγοι Τούρκοι, Αρμένιοι και ξένοι (Άγγλοι και Γάλλοι), οι οποίοι έρχονταν τους θερινούς μήνες για παραθερισμό».

Αθηνών το 1926 να συναινέσει στον αποκλεισμό ερεινών που βρίσκονταν στο εξωτερικό με σουλτανικά διαβατήρια.

Από τα παραπάνω συνάγεται, ότι με διάφορα προσχήματα η τουρκική πλευρά κατάφερε να περιορίσει ακόμη περισσότερο τον αριθμό των ομογενών που δικαιωματικά είχαν την δυνατότητα να παραμείνουν στις εστίες τους. Υπολογίζεται ότι μέχρι το 1927 μόνο 27.000 άτομα είχαν εξασφαλίσει πιστοποιητικό μη ανταλλαξιμότητας.

II.4 Η ΑΠΕΛΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤ'

Ένα αμιγώς εκκλησιαστικό θέμα όπως η περίπτωση της εκλογής Οικουμενικού Πατριάρχη το Δεκέμβριο του 1924, θα αποτελέσει την πρώτη μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης διπλωματική σύγκρουση μεταξύ Αθήνας και Άγκυρας φέρνοντας τις δύο πλευρές στο χείλος της ρήξης, αποδεικνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο πόσο είχαν αλλάξει οι συσχετισμοί τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Τουρκία.

Η πλήρωση του Οικουμενικού Θρόνου λόγω του θανάτου του Πατριάρχη Γρηγορίου Ζ', ένα χρόνο μετά την εκλογή του, αποτέλεσε ένα από τα δραματικότερα κεφάλαια της ιστορίας της εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης. Γεννημένος το 1860 στη Συγή της Προποντίδας, ο Κωνσταντίνος Αράπογλου είχε μία λαμπρή εκκλησιαστική πορεία καθώς είχε χρηματίσει βοηθός Επίσκοπος και Μητροπολίτης επιφανών Μητροπόλεων για να προαχθεί το 1924 στη γεροντική Μητρόπολη Δέρκων και θεωρείτο από τις πλέον αξιόλογες μορφές της Ιεράς Συνόδου⁹⁷.

Παρά τις προειδοποιήσεις της τουρκικής κυβέρνησης όπως η Ιερά Σύνοδος φανεί πολύ προσεκτική στο πρόσωπο που θα επέλεγε ως διάδοχο του αποθανόντος Γρηγορίου ώστε αυτό να καλύπτει όλες τις προϋποθέσεις που αρμόζουν στο υψηλό αξίωμά του η δεύτερη προχώρησε στις 17 Δεκεμβρίου στην εκλογή του Μητροπολίτη Δέρκων Κωνσταντίνου στον Οικουμενικό Θρόνο, ο οποίος ακολουθώντας το πατριαρχικό τυπικό ενθρονίστηκε ως Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντίνος ΣΤ', μερικές μέρες αργότερα⁹⁸. Η εκλογή του Κωνσταντίνου προκάλεσε θύελλα στην τουρκική κυβέρνηση και έφερε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις στο χειρότερο σημείο τους από την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης. Σύμφωνα με την τουρκική κυβέρνηση ο νεοειλεγείς πατριάρχης δεν διέθετε πιστοποιητικό μη ανταλλαξιμότητας καθώς είχε έρθει στην Κωνσταντινούπολη μετά την προβλεπόμενη από την σύμβαση τις 30 Ιανουαρίου 1923 ημερομηνία. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω και ύστερα από συνεχείς διαμαρτυρίες της τουρκικής κυβέρνησης, ομάδα αστυνομικών εισέβαλε στο Πατριαρχείο στις 6.30 τα ξημερώματα της 30 Ιανουαρίου 1925

⁹⁷ ΧΙΩΤΙΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, Από τους πατριαρχεύσαντες μετά την Άλωση μεταξύ των ετών 1923-1929, στο Συλλογικό Οι Οικουμενικοί Πατριάρχες (1923-1991), Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολητών, Αθήνα, 1997, σελ.34. Ο Κωνσταντίνος Αράπογλου, αφού ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης το 1885, εισέρχεται στον ιερό κλήρο ένα έτος αργότερα. Το 1896 εκλέγεται επίσκοπος Ροδοστόλου, ενώ κατά σειρά προάγεται σε Μητροπολίτη Βελλάς και Κονίτσης το 1899, Τραπεζούντος το 1906, Κυζίκου το 1913, Προύσης το 1922, οπότε δεν δύναται να μεταβεί λόγω της μικρασιατικής καταστροφής, και τελικά Δέρκων το 1924.

⁹⁸ ALEXANDRIS ALEXIS, The Greek Minority..., οπ.παρ.,σελ.160.

και αφού απαιτήσε την απομάκρυνση του πατριάρχη τον οδήγησε στην ελληνοτουρκική μεθόριο και τον απέλασε ως μη έχοντα πιστοποιητικό μη ανταλλαξιμότητας⁹⁹.

Το γεγονός προκάλεσε μεγάλη εντύπωση τόσο στην Ελλάδα, όπου οι μνήμες της μικρασιατικής καταστροφής ήταν ακόμη νωπές, όσο και στο εξωτερικό. Ο Πατριάρχης ο οποίος έφτασε στην Θεσσαλονίκη έγινε δεκτός με ανάμεικτα συναισθήματα από χιλιάδες λαού, ενώ οι εφημερίδες της εποχής προφανώς ερμηνεύοντας τις απόψεις της κοινής γνώμης έκανα λόγο ακόμη και για επανάληψη των εχθροπραξιών.

Τα αισθήματα συμπάθειας της διεθνούς κοινής γνώμης αλλά και της αγωνίας για το μέλλον των ελληνοτουρκικών σχέσεων που αυτό καθεαυτό το γεγονός είχε προκαλέσει γίνονται αντιληπτά από μια σειρά αντιδράσεων σε εσωτερικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο. Ο Σέρβος πρόξενος στην Θεσσαλονίκη προσήλθε στο Διοικητήριο της πόλης για να ενημερωθεί για την πορεία των γεγονότων και να εκφράσει την λύπη και συμπαραστάση του σερβικού λαού «για το πλήγμα κατά του ημετέρου κράτους», εκφράζοντας ταυτόχρονα την άποψη ότι «τοιαύτη βάρβαρος διαγωγή της Τουρκίας προσβάλλει άπαντα χριστιανικά κράτη ιδιαίτερος ορθόδοξα και ό,τι θα ήταν λυπηρό να διασαλευτεί η ειρήνη και ό,τι τοιαύτη προσβολή δεν θα ήταν δυνατόν να είναι ανεκτή»¹⁰⁰. Η αντίδραση της Ρουμανικής κυβέρνησης υπήρξε περισσότερο συγκρατημένη καθώς αφ' ενός εξέφραζε την θερμή συμπαραστάση και την αλληλεγγύη του ορθόδοξου λαού αφ' ετέρου όμως συνιστούσε ψυχραιμία στην ελληνική κυβέρνηση και την κατάπαυση κάθε πνεύματος πολέμου στην χώρα¹⁰¹.

Ωστόσο ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας σε συνέντευξη του στην εφημερίδα «Χακμιέτ» δήλωνε ότι «.....Η ιδιώτης ως Πατριάρχου του κυρίου τούτου επήλθε κατόπιν του γεγονότος της υπαγωγής αυτού εις ανταλλαγήν. Η επιτροπή δεν δικαιούται να εξετάσει την ιδιότητα των ανταλλαξιμων οιαδήποτε κι' αν είναι αύτη διότι η ανταλλαγή είναι υποχρεωτική [...] Αν εκλεγεί ως Πατριάρχης πρόσωπον φέρον την τουρκικήν υπηκοότητα και μη ανταλλάξιμον θέλει εξασφαλιστεί η λύσις του πατριαρχικού. (Αλλά) προσθέτω ότι σήμερον ως και πάντοτε το ζήτημα είναι απολύτως εσωτερικόν»¹⁰².

Το πως αντιλαμβάνονταν η κυβέρνηση το θέμα φαίνεται ξεκάθαρα τόσο από τις δημοσιεύσεις των εφημερίδων όσο και από τις δηλώσεις του ίδιου του πρωθυπουργού στην Μεγάλη Εθνοσυνέλευση σχετικά με το θέμα. Η «Χακμιέτ Μιλιέτ»στην οποία δημοσιεύονται τα πρακτικά της συνεδρίασης αναφέρει ότι «η κυβέρνηση παρακολουθεί μετά

⁹⁹ Lettre privée du Maurice de Lara au Secrétaire General de la S.d.N., 4-2-1925, A.Y.E./1925/B/35/2

¹⁰⁰ Καννάβος προς Υπουργείο Εξωτερικών, Θεσσαλονίκη, 2-2-1925, A.Y.E./1925/B/35/2

¹⁰¹ Κόλλας προς Υπουργείο Εξωτερικών, Βουκουρέστι, A.Y.E./1925/B/35/2

¹⁰² Πολίτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Άγκυρα, 2-2-1925, A.Y.E./1925/B/35/2

μεγάλης ψυχραιμίας και νηφαλιότητας την κατάσταση η οποία εδημιουργήθη τελευταίως συνεπεία της εξώσεως του Αρχιπαπά», χαρακτηρίζοντας την στάση του πρωθυπουργού «αποφασιστική και ανδρική (sic)»¹⁰³. Αναφερόμενος ο πρωθυπουργός στο θέμα προέβη σε διασαφηνίσεις υπερτονίζοντας την εσωτερικότητα του θέματος αναφέροντας ότι «ουδεμία συνθήκη ουδέν άρθρον περιέχει όρον τινά δια του οποίου να δένεται η τουρκική κυβέρνησις απέναντι οιουδήποτε ξένου κράτους, όσον αφορά το πατριαρχείο (φωνές εύγε) (sic)». Σχολιάζοντας δε τη νότα διαμαρτυρίας την οποία είχε αποστείλει η ελληνική κυβέρνηση, τη χαρακτήριζε ως προσπάθεια επέμβασης σε εσωτερικά ζητήματα ξένου κράτους¹⁰⁴, υπεραμυνόμενος της διαλλακτικής στάσης που η Τουρκία είχε κρατήσει στη Λωζάννη υποχωρώντας στην αρχική αξίωση της για πλήρη απομάκρυνση του Πατριαρχείου και του συνόλου των ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη.

Θέλοντας να διεθνοποιήσει το ζήτημα η κυβέρνηση Μιχαλακόπουλου προσέφυγε στην Κοινωνία των Εθνών θεωρώντας ότι η απέλασης του πατριάρχη αντέβαινε όχι μόνο στη γενική αρχή που είχε διατυπωθεί στη Λωζάννη περί ακώλυτης λειτουργίας του Πατριαρχείου αλλά και στο άρθρο 12 της σύμβασης περί ανταλλαγής των πληθυσμών που όριζε ότι μόνο η Μικτή Επιτροπή μπορούσε να εκδίδει πιστοποιητικά ανταλλαξιμότητας.

Στην Ελλάδα ωστόσο, συνεχίζονταν η ροή μηνυμάτων αλληλεγγύης από διάφορα μέρη του κόσμου. Ο αρχιεπίσκοπος του Canterbury και Πριμάτος της Αγγλικανικής εκκλησίας με τηλεγράφημα του ζήτησε τον πλήρη φάκελο του θέματος ώστε να μπορέσει να φέρει το θέμα στη Βουλή των Λόρδων¹⁰⁵. Όμως παρά της αρχικές εκδηλώσεις συμπάθειας και συμπαράστασης είχε αρχίσει να κατακτά έδαφος ένα όλο και ρεαλιστικότερο πνεύμα σχετικά με την ουσιαστική και βιώσιμη επίλυση του θέματος. Ο πρέσβης της Ελλάδος στο Λονδίνο μετέφερε με τηλεγράφημά του την αντίδραση της αγγλικής κυβέρνησης η οποία χαρακτήριζε την πράξη απέλασης του πατριάρχη ως «τερατώδη» (sic) αλλά εξέφραζε και την πεποίθηση ότι «ουδείς δύναται να επιβληθεί εις τους τούρκους» υπογραμμίζοντας την ικανοποίηση του για το χειρισμό της κυβέρνησης να προσφύγει στην Κοινωνία των Εθνών¹⁰⁶.

Είναι ενδιαφέρον ότι και ο Ελευθέριος Βενιζέλος από το Παρίσι έγγραφε προς τον πρωθυπουργό «αισθάνομαι το καθήκον να εκθέσω υμιν εντυπώσεις αρουόμενας εις της παραμονής μου ενταύθα. Πάσα εκδήλωσης πολεμικής διαθέσεως και απειλής απογοητεύει τους φίλους μας και μειοί θέσιν Ελλάδος ήτις είχε βαθμηδόν ανακτήσει μέρος κοινής

¹⁰³ Πολίτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Άγκυρα, Α Υ.Ε./1925/Β/35/3.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, Λονδίνο, 3-2-1925, Α Υ.Ε./1925/Β/35/2.

¹⁰⁶ Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, Λονδίνο 3-2-1925, Α Υ.Ε./1925/Β/35/2.

εκτιμήσεως ως είχαν αποδείξει έκδοσης δανείου. Άλλως τε είναι φανερόν ότι η Τουρκία ουδεμίας θα πτοηθεί απειλής μας ην μόνον αποτέλεσμα δύναται να είναι η έξωσις πάντων των ελλήνων της Κωνσταντινουπόλεως. Πολιτική κυβέρνησης προτεινάσης ήδη διαιτησίαν και εν πιθανή απορρίψη αυτής υπό της Τουρκίας, προσφυγή στην Κ.τ.Ε. είναι η μόνη ενδεικνυόμενη οδός»¹⁰⁷. Φαίνεται ξεκάθαρα πως η πρώτη προσέγγιση του Βενιζέλου ακολουθεί την ρεαλιστική οδό που πάντοτε ακολούθησε στην πολιτική του ζωή. Δεν διστάζει να χαιρετίσει την απόφαση προσφυγής στο διεθνές φόρουμ της Κ.τ.Ε., ως την μοναδική λύση αλλά και να καταδικάσει τους έξαλλους λόγους περί πολεμικής συρράξεως. Αργότερα θα δούμε ότι δεν θα διστάσει να είναι καυστικότερος σχολιάζοντας την στάση των Αρχιερέων στο Φανάρι.

Οι αντιδράσεις των Ηνωμένων Πολιτειών σχετικά με το θέμα ήταν μάλλον χλιαρές αφού από την μία πλευρά έχουμε την πρόταση του γερουσιαστή King για την χρήση της καλής θέλησης της κυβέρνησης υπέρ του Πατριάρχου από την άλλη πλευρά όμως η Washington Post σχολίαζε ότι «το θέμα που ανέκυψε αποτελεί μια καλή ευκαιρία για την μη ανάμειξη στα εσωτερικά ζητήματα άλλων χωρών»¹⁰⁸.

Η Τουρκία όμως δεν έδειχνε καμία διάθεση να παρουσιαστεί ενώπιον της Κ.τ.Ε. παρά το γεγονός ότι είχε προσκληθεί. Ο Τούρκιος Υπουργός Εξωτερικών ανακοίνωνε στις 20 Φεβρουαρίου τις προθέσεις της Άγκυρας. «Η Ελλάς μας διεβίβασε δευτέραν νόταν εις ην ισχυρίζεται ότι το Πατριαρχικόν ζήτημα είναι ζήτημα διεθνές ότι παραβιάζομεν την περί ανταλλαγής σύμβασιν και προσκαλεί υμάς εις την Κ.τ.Ε. Η τοιαύτη επιμονή της Ελλάδος εις το Πατριαρχικόν ζήτημα αποδεικνύει ότι αυτή παρά τας τόσας ζημίας και συμφοράς, τρέφει ακόμη άλλας προθέσεις και κρύπτει άλλας φαντασιοπληξίας (sic)». Και συνεχίζει: «Έχομεν την υποχρέωσιν να απαλλάξομεν τους έλληνας από την επικίνδυνον ταύτην φαντασίαν και να βγάλωμεν από το κεφάλι των το απομεμακρυσμένον αυτό όνειρο, τούτο δε χάριν της ειρήνης του κόσμου. Θεωρούμεν λοιπόν περιττόν να απαντήσωμεν εις την νόταν ταύτην. Η Κ.τ.Ε. ιδρύθη προς εξασφάλισιν της ειρήνης μεταξύ των Εθνών. Τιμώμεν και σεβόμεθα αυτήν. Έχει όμως αυτή και μερικούς κανόννας, εις δε εξ' αυτών είναι να μη αναμινύεται εις τα εσωτερικά κράτους [...], γνωστόν ότι το Πατριαρχικόν είναι ζήτημα εσωτερικόν [...], Είμεθα υποχρεωμένοι να δηλώσομεν ότι δεν θα μεταβώμεν εις την Κ.τ.Ε.»¹⁰⁹ Είναι προφανές ότι η Άγκυρα λειτουργεί πλέον από την πλευρά του νικητή και ως κυρίαρχος του παιγνιδιού.

¹⁰⁷ Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, Λονδίνο 4-2-1925, Α Υ.Ε./1925/Β/35/2.

¹⁰⁸ Σιμόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών, Ουάσιγκτον 7-2-1925, Α Υ.Ε./1925/Β/35/2.

¹⁰⁹ Πολίτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Άγκυρα, Α Υ.Ε./1925/Β/35/3.

Εκείνος ο οποίος το είχε αντιληφθεί από την πρώτη στιγμή ήταν ο Βενιζέλος ο οποίος στέλνοντας δύο τηλεγραφήματα στον πρωθυπουργό από το Παρίσι όπου και διέμενε αναφέρει ευθαρσώς: «Η επιστροφή του Πατριάρχη είναι αδύνατος. Όπως αδύνατος είναι οποιαδήποτε επιρροή εις την Υψηλήν Πύλη (sic) από πλευράς Μεγάλων Δυνάμεων οι οποίες προς στιγμήν δεν δείχνουν καμία πρόθεσιν ασκήσεως πίεσεως. Αν δεν εξευρεθεί συμβιβασμός περί του πατριαρχικού ζητήματος αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω απομάκρυνσιν από τον λαόν¹¹⁰. Αν είναι αληθές ότι ο Νομάρχης προσφέρει ως αντάλλαγμα της παραιτήσεως του Πατριάρχου την παραμονή εν Κωνσταντινουπόλει όλων των συνοδικών Μητροπολιτών, παρακαλώ κύριε πρωθυπουργέ να ασκήσεται όλην την επιρροήν της κυβερνήσεως σας ώστε να επιτευχθεί τοιαύτη λύσις». Σ' ένα δεύτερο τηλεγράφημά του προς τον πρωθυπουργό ο Βενιζέλος δεν διστάζει να σχολιάσει: «Φαίνεται ότι οι κύριοι αυτοί εν Φαναριώ δεν έχουν ακόμη αντιληφθεί τις βαθύτατες αλλαγές των τελευταίων τεσσάρων ετών»¹¹¹. Είναι αφοπλιστικός ο τρόπος με τον οποίο ο Βενιζέλος σχολιάζει τα γεγονότα πέραν από συναισθηματισμούς και φιλοπατρίες βάζοντας το μαχαίρι στο κόκαλο και επιδιώκοντας την λύση που εκείνη την στιγμή θα ήταν η πιο ρεαλιστική και θα έκανε το λιγότερο κακό στη πατρίδα. Και η μοναδική λύση στην συγκεκριμένη περίπτωση ήταν η παραίτηση του πατριάρχη.

Ωστόσο το συμβούλιο της Κ.τ.Ε. αφού εξέτασε την επιχειρηματολογία της Ελλάδος, απούσης της Τουρκίας η οποία αρνήθηκε να στείλει αντιπρόσωπο όπως είδαμε και από τις δηλώσεις του Υπουργού Εξωτερικών, αποφάσισε να ζητήσει από το Διεθνές Δικαστήριο Διαρκούς Δικαιοσύνης της Χάγης να γνωμοδοτήσει αν, ενόψει των τουρκικών αντιρρήσεων, ήταν αρμόδιο να επιληφθεί της ελληνικής προσφυγής.

Υπό αυτές τις συνθήκες και για να αποφύγει την παρέμβαση του Διεθνούς Δικαστηρίου η Άγκυρα πρότεινε στην Αθήνα και το Φανάρι μια συμβιβαστική λύση με την οποία η τουρκική κυβέρνηση θα θεωρούσε ως μη ανταλλάξιμους το σύνολο των αρχιερέων της Κωνσταντινούπολης, με αντάλλαγμα την μη προσφυγή της ελληνικής πλευράς στο Διεθνές Δικαστήριο. Μπροστά σ' αυτές τις εξελίξεις ο Πατριάρχης Κωνσταντίνος ΣΤ' παραιτήθηκε για το καλό της Μητρός Εκκλησίας στις 22 Μαΐου 1925 και η σύνοδος κήρυξε τον θρόνο εν χηρεία. Στις 13 Ιουλίου και αφού είχε τακτοποιηθεί το θέμα των ενδημούντων στην Κωνσταντινούπολη Μητροπολιτών η σύνοδος προχώρησε στην εκλογή Πατριάρχη εκλέγοντας τον Μητροπολίτη Νικαίας Βασίλειο (1925-1929). Όπως είχε συμφωνηθεί η

¹¹⁰ Πολίτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Παρίσι, Α Υ.Ε./1925/Β/35/3.

¹¹¹ Πολίτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Παρίσι, Α Υ.Ε./1925/Β/35/3.

Αθήνα ζήτησε με επιστολή της την 1 Ιουνίου από την Κ.τ.Ε να σταματήσει την διαδικασία του Διεθνούς Δικαστηρίου.¹¹²

Ο Πατριάρχης πρώην Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνος ΣΤ', εγκαταστάθηκε κατ' αρχήν στη Χαλκίδα και μετέπειτα στην Αθήνα όπου και έζησε τα τελευταία τρία χρόνια της ζωής του. Πέθανε το Νοέμβριο του 1930. Στο σκήνωμά του αποδόθηκαν τιμές Αρχηγού Κράτους, κατά τη διάρκεια της πομπής που το συνόδευσε από το Μητροπολιτικό Ναό Αθηνών, στο Α' Νεκροταφείο. Στην Εξόδιο Αιολουθία τον Οικουμενικό Πατριάρχη Φώτιο Β' εκπροσώπησε ο Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρυσάνθος Φιλιππίδης¹¹³, παρέστη δε ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (1923-1938) και τα μέλη της Ιεράς Συνόδου.

¹¹² ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο...οπ.παρ., σελ.46.

¹¹³ Ο Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρυσάνθος Φιλιππίδης, μετά την εγκατάστασή του στην Ελλάδα λόγω της Μικρασιατικής Καταστροφής θα ηγηθεί του κινήματος για τα δικαιώματα των προσφύγων. Χρημάτισε Αποκριτάριος του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Το 1938 εκλέγεται Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, θέση την οποία τιμήσε εκτός των άλλων με την αντιστασιακή του δράση και τη σθεναρή στάση την οποία κράτησε κατά των Γερμανών. Παραιτήθηκε τον Απρίλιο του 1941 αρνούμενος να ορκίσει «την γερμανοπρόβλητον Κυβέρνησιν Λογοθετόπουλου». Όταν του ζητήθηκε να το πράξει απάντησε: «δεν μπορώ να ορκίσω Κυβέρνησιν προβληθήσα υπό του εχθρού...». Πέθανε ως Αρχιεπίσκοπος πρώην Αθηνών το 1949 και ενταφιάστηκε στο Α' Νεκροταφείο Αθηνών. Πενήντα χρόνια αργότερα, τα λείψανα του μεταφέρθηκαν στην Παναγία Σουμελά, στο Όρος Βέρμιο, ιερό τόπο του ποντιακού ελληνισμού. Για τη δράση και το έργο του βλέπε: ΔΙΠΤΥΧΑ, της Εκκλησίας της Ελλάδος..., οπ.παρ., σελ.9-16.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ
Η ΜΕΤΑ ΛΩΖΑΝΝΗ ΕΠΟΧΗ

III.1 Η ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '30

Η επανεμφάνιση του Ελευθέριου Βενιζέλου το 1928 στο πολιτικό προσκήνιο της Ελλάδας με τη νίκη του κατά τις βουλευτικές εκλογές του έτους εκείνου, αποτέλεσε και το εναρκτήριο λάκτισμα της επαναπροσέγγισης με την Τουρκία επικεφαλής της οποίας βρίσκονταν ο Ισμέτ Ινονού γνώριμος του έλληνα πρωθυπουργού ήδη από τη Λωζάννη. Πράγματι, λίγες ημέρες μετά την επανεκλογή του ο Βενιζέλος απέστειλε δύο επιστολές τόσο προς τον τούρκο υπουργό εξωτερικών Rustu Aras, όσο και στον ομόλογο του Ισμέτ Ινονού στην οποία έκανε λόγο για διευθέτηση όλων των εκκρεμοτήτων που είχαν ανακύψει μετά την Λωζάννη και την επισφράγιση αυτής με την υπογραφή ελληνοτουρκικού συμφώνου φιλίας και μη επιθέσεως. Ο Ισμέτ Ινονού δεν άφησε να χαθεί η ευκαιρία και μετά την πάροδο λίγων ημερών απάντησε υπογραμμίζοντας «[...], ειλικρινά ελπίζω να δούμε σε λίγο να λύνονται τα προβλήματα ανταλλαγής που εκκρεμούν [...], όταν αυτά θα έχουν πέρα για πέρα λυθεί, το σύμφωνο φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας που θα συνάψουμε [...], θα αποτελέσει [...], μια πολύτιμη εγγύηση στον ιερό σκοπό της ειρήνης.»¹¹⁴. Ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών, με τη σειρά του, διαβεβαίωσε με επιστολή που απέστειλε στον έλληνα πρωθυπουργό για τη θετική αντίδραση του σχετικά με την ελληνική πρόταση. Ο Βενιζέλος γνώριζε ότι τα προς επίλυση θέματα όπως το ζήτημα των établis, των διαβατηρίων, των περιουσιών, ήταν ακανθώδη και δεν δίσταζε να το εκφράσει σε συνομιλία του με τον τούρκο πρέσβη στην Αθήνα «...καμία εδαφική βλέψις δεν χωρίζει σήμερα την Ελλάδα από την Τουρκία [...], την μακράν αντίθεσιν μεταξύ των δύο χωρών θεωρώ ως μία ιστορική δίκην η οποία έληξε οριστικώς, προς όφελος μας εις την Ευρώπην, προς βλάβην μας εις την Ασία. [...] ο Ισμέτ Πασάς φρονεί ότι μια συνάντηση μεταξύ εμού θα είχε τα αγαθώτερα αποτελέσματα». Συνεχίζοντας ο έλληνας πολιτικός υπεισέρχεται στα ειδικότερα θέματα «αναφερόμενος ειδικότερον εις το ζήτημα των διαβατηρίων εξήγησα εις αυτόν πόσον θα ήτο δύσκολον εις την ελληνικήν Κυβέρνησιν να ζητήσει από τας Βουλάς την έγκρισιν μιας συμφωνίας η οποία απέκλειε την επάνοδον εις Κωνσταντινούπολιν προσώπων τα οποία είχαν αποχωρήσει με διαβατήρια εκδοθέντα από τας νομίμους τουρκιακάς αρχάς», για να ολοκληρώσει τονίζοντας ότι «εάν οι διαφορές μας ήταν πολιτικής φύσεως, ήμιν

¹¹⁴ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ, Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο φιλίας, εκ. Φιλλιπότη, Αθήνα, 1982,σελ.123.

βέβαιως ότι κατά μίαν τοιαύτην συνάντησιν θα επήρχετο πλήρης συνενόησις εντός τετάρτου της ώρας (sic). Αλλά μας χωρίζουν θέματα οικονομικά»¹¹⁵.

Πράγματι ένα από τα κυριότερα ζητήματα ήταν εκείνο της διευθέτησης των περιουσιών των προσφύγων οι οποίοι πίεζαν για την αποζημίωσή τους. Ένας έμπορος από την Κιλικία της Μικράς Ασίας, απέστειλε προς τον υπουργό των Εξωτερικών τηλεγράφημα στο οποίο ανέφερε ότι «αφού διεξάγονται διαπραγματεύσεις δια την ελληνοτουρκικήν συμφωνίαν ελπίζω ότι η κυβέρνησις θα μεριμνήση και δια τα ιδιωτικά χρέη. Ο υποφαινόμενος και άλλοι ανταλλάξιμοι, έχουσιν λαμβάνειν από Τούρκους Μικράς Ασίας»¹¹⁶. Ο Βουλευτής Λέσβου Σίμος απέστειλε προς το πολιτικό γραφείο του Πρωθυπουργού τηλεγράφημα ζητώντας τη αποζημίωση των ενδιαφερομένων λόγω της κατάσχεσης λαδιού στην οποία είχαν προβεί οι τουρκικές αρχές¹¹⁷. Επίσης συνεχίζονταν οι διαμαρτυρίες εκείνων οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη με οθωμανικά διαβατήρια και δεν μπορούσαν να επιστρέψουν¹¹⁸.

Ειτός των οικονομικών και άλλων θεμάτων το ζήτημα των «*établissements*» συνέχιζε να κατατρύχει τις σχέσεις των δύο χωρών. Έτσι ο Υπουργός Εξωτερικών Π. Αργυρόπουλος έγραφε στις 5 Ιουλίου 1929 στην ελληνική Πρεσβεία στην Άγκυρα « [...] να προσπαθήσωμεν να περιφρουρήσωμεν δια πλειόνων εγγυήσεων τα δικαιώματα των *établissements*. Ούτω γνωρίζομεν ότι εις πολλά πρόσωπα αναγνωρισθέντα ως *établissements* και εφοδιασθέντα δια των σχετικών πιστοποιητικών της Μικτής Επιτροπής αι Τουρκικαί Αρχαί ηρνήθησαν να δώσωσι το απαιτούμενον Νοφούσιον άνευ του οποίου ο κάτοικος της Κωνσταντινούπολης ουδέν δύναται να πράξη, υποβαλούσα αυτούς εις νέαν εξέτασιν, αφαιρέσαντες μάλιστα από τινάς εξ αυτών και αυτά τα πιστοποιητικά της Μικτής Επιτροπής, επί το λόγω ότι δεν ήσαν εγγεγραμμένοι εις τα ληξιαρχικά βιβλία. [...] Δια τούτω νομίζομεν ότι εις τους έχοντας πιστοποιητικά της Μικτής Επιτροπής αναγνωρίζοντα αυτούς ως *établissements* αι τουρκικαί αρχαί οφείλουσιν, άνευ άλλης τινός διατυπώσεως και ερεύνης, να ειδώσωσι υπέρ των δικαιούχων τα σχετικά νοφούσια»¹¹⁹. Η επιστολή αυτή του έλληνα Υπουργού των Εξωτερικών επεξηγεί κατά τρόπο σαφή τα προβλήματα τα οποία συνέχιζαν να υπάρχουν στο θέμα των εγκατεστημένων στην Κωνσταντινούπολη, θέματα τα οποία όπως ήδη εξηγήσαμε είχαν επιλυθεί από τη Συνθήκη της Λωζάννης. Παρά ταύτα μετά την παρέλευση έξι ετών από την

¹¹⁵ Σημείωμα περί συνομιλίας Βενιζέλου-Ενις Μπέη νέου Πρέσβυ της Τουρκίας, 12 Ιουλίου 1929, Α.Υ.Ε./1929/Β/68.

¹¹⁶ Σουκιούρογλου Ιωάννης προς Υπουργείον Εξωτερικών, Λάρνακα Κύπρου, Α.Υ.Ε./1929/Β/68.

¹¹⁷ Σίμος, Βουλευτής Λέσβου προς Πολιτικό Γραφείο Πρωθυπουργού, Α.Υ.Ε./1929/Β/68.

¹¹⁸ Σακελλαρόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών 16 Ιουλίου 1929, Διαμαρτυρία κωνσταντινουπολίτη κ. Λουίζου, Α.Υ.Ε./1929/Β/68.

¹¹⁹ Αργυρόπουλος προς την Πρεσβεία Ελλάδος στην Άγκυρα, Α.Υ.Ε./1929/Β/68.

υπογραφή της εν λόγω συνθήκης το θέμα των ελληνικών établis εξακολουθούσε να δυναμιτίζει τις σχέσεις των δύο χωρών.

Παρά τις όποιες δυσκολίες η θέληση των δύο πλευρών να βρεθεί οριστική λύση στα εκκρεμεί ζητήματα με στόχο την καλυτέρευση των διμερών σχέσεων, οδήγησε στην υπογραφή Συμφώνου μεταξύ του Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών Rustu Aras και του Έλληνα Πρέσβη στην Άγκυρα Σπυριδώνα Πολυχρονιάδη, η οποία έλαβε χώρα στις 10 Ιουνίου 1930¹²⁰. Το Σύμφωνο σύμφωνα με τα αποφασισθέντα προέβλεπε το συμφηρισμό των περιουσιών τόσο των προσώπων που υπόκεινταν σε ανταλλαγή όσο και των μη ανταλλαξιμών, ενώ η Ελλάδα υποχρεούνταν να αποδώσει τη χρηματική διαφορά που θα προέκυπτε.

Είναι προφανές από τα παραπάνω ότι οι όροι του Συμφώνου ευνοούσαν κατά πολύ την Τουρκία, καθώς αριθμητικά και μόνον μια ακριβής εκτίμηση των περιουσιών 1.200.000 ελληνικών ανταλλαξιμών και 400.000 μουσουλμάνων της Θράκης έγερνε υπέρ των πρώτων. Έτσι αντί η Ελλάδα να λαμβάνει από την Τουρκία καλούνταν να καταβάλει το ποσόν των 425.000 λιρών Αγγλίας για τις καταπατημένες περιουσίες των μη ανταλλαξιμών. Για να μπορέσει να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της η ελληνική κυβέρνηση έλαβε ως δάνεια το ποσόν των 440.000 λιρών από την Τράπεζα της Αγγλίας¹²¹.

Παρά το γεγονός ότι η πολιτική της ελληνοτουρκικής προσέγγισης έκανε τους πρόσφυγες να χάνουν όλο και περισσότερο τις ελπίδες τους για μια επιστροφή στα χώματα της Ιωνίας, ο Βενιζέλος συνέχισε στη γραμμή της ενδυνάμωσης αυτής της πολιτικής με αποκορύφωμα την υπογραφή στις 30 Οκτωβρίου 1930, του διμερούς Συμφώνου Φιλίας, Ουδετερότητας και Διαιτησίας το οποίο αποτελούνταν από 28 άρθρα¹²². Μεταξύ των άλλων, απαγορεύονταν στα δύο κράτη να εισέλθουν σε οποιοδήποτε πολιτικό ή οικονομικό συνασπισμό που θα στρέφονταν εναντίον του ενός από τα συμβαλλόμενα μέρη. Επιπλέον τα δύο κράτη αναλάμβαναν αμοιβαία να παραμείνουν ουδέτερα σε περίπτωση κατά την οποία το ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη θα δεχόταν απρόκλητη επίθεση τρίτου¹²³.

Πριν να αναχωρήσει από την Τουρκία ο Έλληνας Πρωθυπουργός εξέφρασε την επιθυμία να επισκεφθεί την Κωνσταντινούπολη, τελευταίο λίκνο του ελληνισμού στην Τουρκία. Ήταν η πρώτη φορά από την Μικρασιατική Καταστροφή που ένας τόσο υψηλόβαθμος πολιτικός επισκέπτονταν την Πόλη. Ο Βενιζέλος διέμεινε στο σουλτανικό ανάκτορο και επισκέφθηκε τον Πατριάρχη Φώτιο Β' στο Φανάρι. Η υποδοχή που του

¹²⁰ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ, Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο..., ο.π.παρ., σελ.27-31.

¹²¹ Le President de la Commission Mixte a Michalopoulos, A.Y.E./1930/B/68/1.

¹²² ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ, Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο..., ο.π.παρ., σελ.49-57.

¹²³ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο...ο.π.παρ., σελ.75.

επιφυλάχθηκε τόσο από Έλληνες, όσο και από Εβραίους και Αρμενίους ήταν μεγαλειώδης. Έγινε δεκτός με τις προσήκουσες προς το αξίωμά του τιμές τόσο από τον Πατριάρχη όσο και από τα μέλη της Ιεράς Συνόδου¹²⁴. Η επίσκεψη αυτή αποκτούσε εκτός του εθιμοτυπικού χαρακτήρα της και μια πιο ουσιαστική έννοια. Ότι δηλαδή μια νέα εποχή άρχιζε τόσο για την ομογένεια, όσο και για το Πατριαρχείο στην Πόλη. Εις επίρρωση των παραπάνω η Μικτή Επιτροπή ενεχείρησε στον Πατριάρχη Φώτιο το πιστοποιητικό μη ανταλλαξιμότητας στις 23 Σεπτεμβρίου 1931¹²⁵.

Με τη διευθέτηση των εκκρεμοτήτων που είχαν ανακύψει από τη Συνθήκη της Λωζάννης ο Βενιζέλος θεώρησε λήξαν το μειονοτικό πρόβλημα και εστίασε την πολιτική του στην προώθηση των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών. Παρά ταύτα η Άγκυρα με μια σειρά μέτρων που συνέχιζε να λαμβάνει κατά τη δεκαετία του 1930, δυσκόλευε όλο και περισσότερο την παραμονή των Ελλήνων στην Πόλη πολλοί από τους οποίους μη δυνάμενοι να αντέξουν τις όλο και δυσχερείς συνθήκες προστέθηκαν οικειοθελώς στο κύμα των προσφύγων.

Στο πλαίσιο αυτού του κλίματος απαγορεύθηκε βάσει του Νόμου 2.596 στους κληρικούς όλων των δογμάτων και θρησκειών να φέρουν εκτός των εκκλησιών ράσο. Στις έντονες αντιδράσεις του Έλληνα Υπουργού Εξωτερικών ο Τούρκος ομόλογος του απάντησε ότι το μέτρο «με κανέναν τρόπο δεν θίγει την αδελφική φιλία που συνδέει τους δύο λαούς μας. Επιβλήθηκε λόγω της αρχής της λαϊκότητας, που αποτελεί τη βάση της τουρκικής δημοκρατίας»¹²⁶. Παρεμβάσεις σημειώθηκαν επίσης και στον τρόπο διοίκησης των μειονοτικών ιδρυμάτων και σχολείων με το διορισμό τουρκικού επιτρόπου παρά τις περί του αντιθέτου διατάξεις που προβλέπονταν στο άρθρο 40 της Συνθήκης της Λωζάννης¹²⁷.

¹²⁴ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 5, (1930), σελ.511-514.

¹²⁵ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 6, (1931), σελ.547 και ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο...οπ.παρ., σελ.91. Την ίδια περίοδο περί τους 73.000 ομογενείς της Πόλης έλαβαν το πολυπόθητο πιστοποιητικό. Σε αυτούς θα πρέπει να προστεθούν και οι 7.000 ομογενείς της Ίμβρου καθώς και οι 1.200 Έλληνες κάτοικοι της Τενέδου.

¹²⁶ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο...οπ.παρ., σελ.96. Από τον εν λόγω νόμο εξαιρέθηκαν οι επικεφαλής των δογμάτων μεταξύ των οποίων και ο Οικουμενικός Πατριάρχης.. Το μέτρο αυτό ισχύει αναλλοίωτο και στις μέρες μας. Ωστόσο, είναι προφανές ότι το μέτρο αυτό παραβίαζε τα συμφωνηθέντα στο άρθρο 43 της Συνθήκης της Λωζάννης βάσει του οποίου «οι Τούρκοι υπήκοοι, οι ανήκοντες εις μη μουσουλμανικές μειονότητες, δεν θα υποχρεούνται εις ουδεμίαν πράξιν παραβιάζουσαν την πίστιν των ήτα θρησκευτικά των έθιμα.»

¹²⁷ «Η Συνθήκη της Λωζάννης»,..., οπ.παρ., σελ.33. «Οι Τούρκοι υπήκοοι, οι ανήκοντες εις μη μουσουλμανικές μειονότητες, θα απολαύσι νομικώς και πραγματικώς της αυτής προστασίας και των αυτών εγγυήσεων ών αποαλύουσι και οι λοιποί Τούρκοι υπήκοοι. Θα έχωσιν ιδίως ίσον δικαίωμα να συνιστώσι, διεθύνωσι και εποπτεύωσιν, ιδίαις δαπάναις, παντός είδους φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή κοινωφελή ιδρύματα σχολεία και λοιπά εκπαιδευτήρια, μετά του δικαίωματος να ποιώνται ελευθέρως εν αυτοίς χρήσιν της γλώσσης των και να τελώσιν ελευθέρως τα της θρησκείας των.»

Ωστόσο, από τα πλέον επαχθή μέτρα που ελήφθησαν την περίοδο που εξετάζουμε, ήταν εκείνα τα οποία αφορούσαν τον εκτουρισμό της οικονομίας της Πόλης. Την 1^η Ιουνίου 1932, η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας ψήφισε νόμο βάσει του οποίου απαγορεύονταν στους αλλοδαπούς η άσκηση των περισσότερων επαγγελμάτων, πλήττοντας ως εκ τούτου τους ομογενείς με ελληνική υπηκοότητα που αποτελούσαν και τη μεγαλύτερη ομάδα αλλοδαπών που διέμενε στην Τουρκία. Ο Νόμος 2007 απαγόρευε σε αλλοδαπούς πολίτες την εξάσκηση των περισσότερων επαγγελμάτων, όπως του κομμωτή, του υποδηματοποιού, του ράφτη. Ο νόμος αυτός διευρύνθηκε με την ψήφιση του νόμου 3.985 που απαγόρευε την άσκηση του επαγγέλματος του οπτικού. Επίσης με το νόμο 6.235 απαγορεύονταν η άσκηση του επαγγέλματος του μηχανικού, με το νόμο 6.283 το επάγγελμα του φαρμακοποιού, με τον 1.219 του ιατρού, και τέλος ο νόμος 3.499 του δικηγόρου¹²⁸. Οι επιπτώσεις αυτού των παραπάνω μέτρων ήταν άμεσες για τους ομογενείς ελληνικής υπηκοότητας που εκείνη την περίοδο έφταναν τις 26.000. Είναι προφανές ότι το εν λόγω μέτρο στόχευε στην ολοκλήρωση του σχεδίου εκτουρισμού της οικονομίας βάσει του οποίου θα έπρεπε να εξασφαλισθούν επαγγελματικά οι απόφοιτοι των τεχνικών σχολών, οι οποίες είχαν ιδρυθεί το 1927. Από το 1934 ένα νέο μέτρο προέβλεπε διευκολύνσεις για την εκχώρηση δανείου στους αποφοίτους που ήθελαν να ενταχθούν άμεσα στο εμπορικό και οικονομικό πεδίο¹²⁹. Οι 26.431 ομογενείς ελληνικής υπηκοότητας σύμφωνα με την απογραφή του 1927 μειώθηκαν σε 17.642 το 1935 ως αποτέλεσμα των επαχθών γι' αυτούς αποφάσεων της Τουρκικής Δημοκρατίας. Εκτιμήσεις της Βρετανικής Πρεσβείας υποστηρίζουν ότι περισσότεροι από 10.000 ομογενείς ελληνικής υπηκοότητας επλήγησαν από την επιβολή των νόμων περί επαγγελμάτων κατά τη δεκαετία του '30¹³⁰.

Κατά την ίδια περίοδο το Οικουμενικό Πατριαρχείο θέλησε να κρατήσει χαμηλό προφίλ ώστε να μην υπάρξουν αναταράξεις στις σχέσεις του με την επίσημη Τουρκία, γνωρίζοντας ύστερα και από τα γεγονότα του 1925, ότι η παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη συνέχισε να είναι επισφαλής. Μετά το θάνατο του γηραιού Πατριάρχη Βασιλείου Γ', η Ιερά Σύνοδος εξέλεξε στις 7 Οκτωβρίου 1929 το Μητροπολίτη Δέρκων Φώτιο ως διάδοχο του. Η αναγγελία της εκλογής χαιρετίστηκε ιδιαίτερα από την

¹²⁸ ΔΑΜΔΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Η Αγνία της Κωνσταντινούπολης..., οπ.παρ., σελ.106-107.

¹²⁹ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Το Λυκόφως του Ελληνισμού..., οπ.παρ., σελ.29.

¹³⁰ ALEXANDRIS ALEXIS, The Greek minority in Istanbul..., οπ.παρ., σελ.185. Προβλήματα αντιμετώπισαν επίσης οι έλληνες της Πόλης από την ψήφιση του νόμου 2.525/1934 περί επωνύμων, βάσει του οποίου όλοι οι κάτοικοι της Τουρκίας καλούνταν να αποκτήσουν επώνυμο κατά τη δυτική συνήθεια. Οι ελληνικής καταγωγής κάτοικοι που είχαν επώνυμο αναγκάστηκαν να τα εκτουριστούν για να μη διαφέρουν από την πλειονότητα. Ο Ισμέτ Πασάς επέλεξε το επώνυμο Ινονού, ενώ ο Μουσταφά Κεμάλ το επώνυμο Ατατούρκι, που σημαίνει πατέρας των Τούρκων, και με νόμο απαγόρευσε τη χρήση του από οποιονδήποτε άλλο. Για το νόμο περί επωνύμων και τις περιπέτειες των ομογενών της Τουρκίας βλέπε: ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο...οπ.παρ., σελ.97-98.

Αγγλικανική Εκκλησία καθώς τόσο ο Αρχιεπίσκοπος του Canterbury όσο και ο Αρχιεπίσκοπος του York απέστειλαν θερμά συγχαρητήρια τηλεγραφήματα¹³¹.

Μετά την επίσκεψη του Οκτωβρίου 1930, ο Ελευθέριος Βενιζέλος επισκέφθηκε εκ νέου το Φανάρι στις 23 Αυγούστου 1931, ενώ ο διάδοχος του στην πρωθυπουργία Παναγής Τσαλδάρης είχε την ευκαιρία να υποβάλλει τα σέβη στο πρόσωπο του Πατριάρχη Φωτίου Β' το 1933¹³².

Το σχετικά καλό κλίμα που υπήρχε στις σχέσεις Τουρκίας Πατριαρχείου φάνηκε και κατά τη διάρκεια της επικήδειας τελετής για το πένθος της Εκκλησίας λόγω του θανάτου του Πατριάρχη Φωτίου στις 29 Δεκεμβρίου 1935, στην οποία παρευρέθη αντιπροσωπεία υψηλού επιπέδου που έφτασε για το λόγο αυτό από την Άγκυρα. Τα πράγματα όμως έλαβαν διαφορετική διάσταση κατά τη διαδικασία πληρώσεως του χηρεύοντος Οικουμενικού Θρόνου, καθώς η κυβέρνηση διέγραψε από τον κατάλογο των προς Πατριαρχείαν Εκλογίμων Αρχιερέων τους Μητροπολίτες Ίμβρου και Τενέδου Ιάκωβο Παπαπαισίου και Χαλκηδόνας Μάξιμο Βαπορτζή. Ιδιαίτερος, στο πρόσωπο του οποίου συσπειρώνόταν τα περισσότερα μέλη της Συνόδου αλλά και της ομογένειας συγκέντρωνε και τις περισσότερες αντιδράσεις της Άγκυρας που με οιονδήποτε τρόπο δεν επιθυμούσε την άνοδο ενός νεότερου –ήταν μόλις 36 ετών- και δραστήριου ιεράρχη στο αξίωμα του Οικουμενικού Πατριάρχη¹³³. Μη θέλοντας να εμπλακεί σε νέες περιπέτειες η Ιερά Σύνοδος προέβη στην εκλογή του γηραιού Μητροπολίτη Ηρακλείας Βενιαμίν¹³⁴, η οποία ωστόσο συνάντησε τις οξύτερες αντιδράσεις του ομογενειακού στοιχείου. Ακόμα και κατά τη διάρκεια της ενθρόνισης τα «ανάξιοι» προκάλεσαν αλγεινή εντύπωση τόσο στους επισήμους, όσο και στους εκπροσώπους ξένων Εκκλησιών¹³⁵.

Παρά τις αρχικές αντιδράσεις η Πατριαρχεία του Βενιαμίν κράτησε δέκα ολόκληρα χρόνια, έως το θάνατό του το 1946. Χαρακτηρίστηκε Δε από δύο σημαντικά γεγονότα: την αναγνώριση του αυτοκέφαλου της Εκκλησίας της Αλβανίας το 1937 και την άρση του Βουλγαρικού σχίσματος το 1945 που από το 1872 αποτελούσε στίγμα στις διορθόδοξες σχέσεις. Ένα άλλο γεγονός, θλιβερό αυτή τη φορά ήρθε να στιγματίσει το Φανάρι. Αυτό δεν ήταν άλλο από την πυρκαγιά που προκλήθηκε εξαιτίας βραχυκυκλώματος το Σεπτέμβρη

¹³¹ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 4, (1929), σελ. 490-491.

¹³² ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 4, (1933), σελ. 226-237.

¹³³ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Οι Οικουμενικοί Πατριάρχαι Βενιαμίν ο Α' και Μάξιμος ο Ε', στο Συλλογικό, Οι Οικουμενικοί Πατριάρχες (1923-1991), Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολητών, Αθήνα, 1997, σελ.83-102.

¹³⁴ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 11, (1936), σελ. 6-19.

¹³⁵ MARTANO VALERIA, Atenagoras II Patriarca, (1886-1972), Un cristiano fra crisi di coabitazione e utopia ecumenica, Il Mulino, Milano, 1996, σελ.393. Εκπρόσωπος της Αγίας Έδρας στην τελετή της ενθρόνισης ήταν ο Νούντιος του Πάπα Πίου ΙΒ' στην Τουρκία Angelo Roncali μετέπειτα Πάπας Ιωάννης ΚΓ' (28 Οκτωβρίου 1958).

του 1941 και είχε ως αποτέλεσμα να μετατρέψει σε παρανάλωμα του πυρός το κεντρικό οικοδόμημα του Πατριαρχείου στο οποίο στεγάζονταν η αίθουσα του Πατριαρχικού Θρόνου, το προσωπικό Πατριαρχικό Γραφείο, τα ιδιαίτερα δωμάτια του Πατριάρχη, το Μέγα και Μικρό Συνοδικό και τα γραφεία της Μεγάλης Αρχιεπισκοπίας. Η πυρκαγιά δεν επεκτάθηκε στον Πατριαρχικό Ναό του Αγίου Γεωργίου ούτε και στα άλλα δύο πετρόκτιστα κτίρια που βρίσκονταν εντός του περιβόλου¹³⁶. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον «ανάετο βίο»¹³⁷ των εσωκατάκοιτων του Πατριαρχείου για 46 ολόκληρα χρόνια καθώς οι τουρκικές αρχές αρνούσαν επίμονα την εκχώρηση οικοδομικής άδειας για την ανοικοδόμηση νέου Πατριαρχικού Οίκου.

¹³⁶ ΓΡΙΒΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, Η Πυρκαγιά του Πατριαρχείου, στο περιοδικό ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, αριθ.11-12, Σεπτέμβρης-Οκτώβρης, 1989, σελ.15.

¹³⁷ ΓΑΛΑΝΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, Μητροπολίτης Πέργης, Εκ Φαναρίου...Β', Ακρίτας, Νέα Σύμωρη 1997, σελ.87.

III.2 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Η επαμφοτερίζουσα στάση της Τουρκίας κατά τη διάρκεια των ετών της πολεμικής αναταραχής την περίοδο 1939-1945 μπορεί να προσεγγιστεί και να μελετηθεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Κύριο όμως στοιχείο της στάσης της χώρας αυτής της ανατολικής μεσογείου υπήρξε η διερεύνηση του τοπίου πριν ληφθούν σαφείς και ξεκάθαρες αποφάσεις. Το γεγονός αυτό οδήγησε την Τουρκία στην εναλλαγή της στάσης της υπέρ των δυτικών συμμάχων από τη μια πλευρά και των δυνάμεων του άξονα από την άλλη. Η θέση αυτή της Τουρκίας δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα προσπαθειών, ώστε να παραμείνει έξω από τη λαίλαπα του πολέμου αλλά συνιστούσε και έναν επιδέξιο καιροσκοπικό χειρισμό από μέρους της Άγκυρας. Έτσι παρά την επίσημη πολιτική της ουδετερότητας, η Άγκυρα επέτρεψε την αναζωπύρωση ενός δυναμικού παντουρκικού κινήματος πιστεύοντας ότι σε έναν ενδεχόμενο διαμελισμό της Σοβιετικής Ένωσης θα αποκόμιζε ικανοποιητικά οφέλη¹³⁸.

Κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η τουρκική κυβέρνηση αποφάσισε τη στρατολόγηση «είκοσι ηλίκιων» από 25 έως 45 ετών, μη μουσουλμάνων, από την περιοχή της Κωνσταντινούπολης και τη μετακίνησή τους σε ειδικά στρατόπεδα συγκέντρωσης τον Μάιο 1941, όπου παρέμειναν φρουρούμενοι από τούρκους χωροφύλακες για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, ενώ αργότερα μετακινήθηκαν με σκοπό την εκτέλεση έργων οδοποιίας¹³⁹. Εκείνο όμως το οποίο έπληξε στην καρδιά της την ομογένεια ήταν η επιβολή του φόρου περιουσίας Varlık Vergisi, βάσει του νόμου 4305 της 12^{ης} Νοεμβρίου του 1942¹⁴⁰. Στο εσωτερικό, η οικονομία ήταν ο τομέας ο οποίος υπέστη τις σοβαρότερες συνέπειες κατά τη διάρκεια του πολέμου. Πριν το 1939 η οικονομία του τουρκικού κράτους βασιζόταν κατά το μεγαλύτερο μέρος της στις εισαγωγές από το εξωτερικό. Ωστόσο, οι πολεμικές επιχειρήσεις και τα προβλήματα που προέκυψαν από τις δυσκολίες πλοήγησης

¹³⁸ WEBER FRANK, Ο Επιτήδειος Ουδέτερος, Θετίλη, Αθήνα, 1993, σελ.279-286. Καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, η Τουρκία υπήρξε ένας μη-εμπόλεμος αλλά όχι απλώς θεατής. Με μόνη την διπλωματία της διατήρησε την εδαφική της ακεραιότητα έναντι τόσο της ναζιστικής Γερμανίας όσο και της Σοβιετικής Ενώσεως. Από την Βρετανία πήρε ακριβό υλικό του Προγράμματος Δανεισμού και Εχμισθώσεως. Αποστέρησε τη Γερμανία από μια συμμαχία με τους Άραβες. Βγήκε από τον πόλεμο με ανέραια τα εδάφη της και άθικτη την κεφαλική της κληρονομιά.

¹³⁹ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ-DUMONT ΜΕΡΟΠΗ, «Συζήτηση με τον Δημήτρη Φραγκόπουλο», στο Αφιέρωμα, «Η Ελληνική Κοινότητα της Κωνσταντινούπολης», Σύγχρονα Θέματα, Τεύχος 74-75, Δεκέμβριος 2000, σελ.92. Το μέτρο αποσκοπούσε στην απομάκρυνση από την περιοχή της Κωνσταντινούπολης μέρος του μειονοτικού στοιχείου για να μην ενταχθούν σε συμμαχικούς κύκλους κατά της Γερμανίας.

¹⁴⁰ OKTE FAIK, The tragedy of the Turkish Capital Tax, London, Groom Helm, .

στη Μεσόγειο συνέτειναν στην δραματική μείωση των εισαγωγών, τουλάχιστον κατά τα πρώτα χρόνια του πολέμου, όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα¹⁴¹

ΕΤΟΣ	ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ
1937	149.836
1938	118.249
1939	68.922
1940	74.815
1941	147.713
1942	203.046

Αυτή η κατάσταση είχε σημαντικές επιπτώσεις στην οικονομία του τουρκικού κράτους, με αποτέλεσμα να πληγούν οι τάξεις των υπαλλήλων και των εργατών. Η οικονομική κατάσταση της χώρας χειροτέρευε συνεχώς, ωθούμενη και από το γεγονός μιας ενδεχόμενης σοβιετικής εισβολής. Αυτή η πιθανότητα εξανάγκασε την Τουρκία να προχωρήσει σε αύξηση των αμυντικών της δαπανών οι οποίες εκτοξεύθηκαν από τις 163.941.000 τουρκικές λίρες το 1939 στις 542.516.000 το 1943. Για να αντιμετωπίσει της αμυντικές δαπάνες η τουρκική κυβέρνηση προχώρησε στην αύξηση του σε κυκλοφορία νομίσματος, με προφανείς επιπτώσεις στον πληθωρισμό και την οικονομία γενικότερα. Η υποτίμηση που προέκυψε είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η τιμή του χρυσού 37 φορές από το 1916 έως το 1943¹⁴².

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία η ποσότητα του κυκλοφορούντος νομίσματος από το 1937 μέχρι το 1943 σε εκατομμύρια λίρες ήταν η εξής¹⁴³:

ΕΤΟΣ	ΧΑΡΤΟΝΟΜΙΣΜΑ	ΜΕΤΑΛΙΚΟ	ΣΥΝΟΛΟ
1937	168.630	25.538	193.988
1938	193.970	25.452	219.431
1939	281.460	26.589	308.649
1940	403.556	30.344	433.800
1941	512.473	31.029	543.502
1942	733.944	31.601	765.545
1943	802.110	31.544	833.664
1944	960.834	33.707	944.541

Ωστόσο, λόγω της έλλειψης οποιουδήποτε ελέγχου των τιμών της αγοράς, η πτώση της παραγωγής και η αύξηση των αναγκών συνεπεία της τελευταίας είχε ως αποτέλεσμα την άνοδο των τιμών των βασικών αγαθών. Ως εκ τούτου, αν εξετάσουμε τις τιμές χονδρικής της

¹⁴¹ Okte Faik, The tragedy of the Turkish capital tax, London, Groom Helm, (Translation Geoffrey Cox) p.8

¹⁴² Ibid. σελ.9-11

¹⁴³ Ibid. ,σελ.10

περιόδου 1938-1944, βλέπουμε ότι η διαφορά είναι αστρονομική, όπως φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα¹⁴⁴:

ΕΤΟΣ	ΤΙΜΕΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ	ΤΙΜΕΣ ΚΡΕΑΤΩΝ	ΤΙΜΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
1938	100	100	100
1940	123,3	121,8	134,5
1941	179,8	174,8	176,3
1942	424,9	386,6	261,2
1943	894,5	752,8	319,0
1944	539,4	520,9	355,6

Αν τώρα υπολογίσουμε το μέσο όρο τιμών για κάθε τομέα βλέπουμε ξεκάθαρα την άνοδο η οποία παρατηρήθηκε κατά τη χρονική περίοδο 1938-1944¹⁴⁵:

ΕΤΟΣ	ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ
1938	100
1940	126.6
1941	175.3
1942	339.6
1943	590.1
1944	458.0

Από τα παραπάνω είναι εύκολο να αντιληφθεί ο οποιοσδήποτε ότι οι κάθε είδους έμποροι, χονδρικής ή λιανικής, οι εισαγωγείς και οι εξαγωγείς βρήκαν πρόσφορο έδαφος για να εκμεταλλευθούν την κατάσταση. Κατά τη διάρκεια του πολέμου η μαύρη αγορά γνώρισε ημέρες δόξας. Λόγω του γεγονότος αυτού δημιουργήθηκε μια τάξη νεόπλουτων με εμφανείς επιπτώσεις στην συνοχή της τουρκικής κοινωνίας. Αντιθέτως, οι άλλες κοινωνικές τάξεις όπως οι συνταξιούχοι, οι μισθωτοί κλπ., πλήρωναν το τίμημα της αύξησης του πληθωρισμού και της συνεχούς επιβάρυνσης που αυτό επέφερε. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η δημιουργία ενός αρνητικού κλίματος τόσο για τους επιχειρηματίες όσο και για τις μη μουσουλμανικές μειονότητες οι οποίες θεωρούνταν κατ' εξοχήν εκπρόσωποι της εμπορικής και επιχειρηματικής τάξης. Ενώ οι τούρκοι ασχολούνταν περισσότερο με τη γραφειοκρατία, το στρατό και κατείχαν υπαλληλικά αξιώματα, οι μειονότητες συνέχιζαν να έχουν την

¹⁴⁴ Ibid., σελ.9

¹⁴⁵ Ibid., σελ.9

πρωτοκαθεδρία στον οικονομικό τομέα, το εμπόριο και στις τραπεζικές και στις χρηματοοικονομικές απασχολήσεις γενικότερα

III.3 Ο ΕΠΑΧΘΗΣ ΦΟΡΟΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ VARLIK VERGISI ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ

Για να αντιμετωπίσει την τραγική οικονομική κατάσταση που επικρατούσε τις αρχές της δεκαετίας του 40, η κυβέρνηση Σαράτσογλου αποφάσισε την ψήφιση νόμου βάσει του οποίου θα επιβάλλονταν φόρος επί της ακίνητης περιουσίας. Ενδιαφέρον παρουσίαζαν δύο σημεία, της φορολογικής αυτής διάταξης και συγκεκριμένα το μέγεθος του που έπληττε καίρια τους φορολογούμενους καθώς και η επιβολή κυρώσεων σε όποιους δεν συμμορφώνονταν με τις προβλεπόμενες διαδικασίες εξόφλησης.

Στην ομιλία του στο τουρκικό κοινοβούλιο στην Άγκυρα κατά τη συνεδρίαση της 12^{ης} Νοεμβρίου 1942, ο πρωθυπουργός μίλησε για την κατάσταση και τις προθέσεις της κυβέρνησής του¹⁴⁶ «...αποτέλεσμα της αλματώδους αύξησης των τιμών υπήρξε η μείωση της παραγωγής, η συρρίκνωση των εισαγωγών, οι λανθασμένες ενέργειες δια την εξυγίανσιν τιαύτης καταστάσεως καθώς επίσης και η παράνομος κερδοσκοπία. Υπάρχει όμως και άλλος σπουδαίος παράγων, το γεγονός δηλαδή ότι το νόμισμα εν κυκλοφορία έφτασε τα 700 εκατομμύρια τουρκικές λίρες. Ερευνώντας για την αποκατάσταση της καταστάσεως δεν θα μπορούσαμε να παραβλέψουμε αυτή τη μεγάλη πληγή (sic). Θεωρήσαμε υποχρέωσιν μας την θεραπείαν αυτής της πληγής (sic). Η μοναδική θεραπεία είναι η μερική απόσυρσις του κυκλοφορούντος νομίσματος μέσω της επιβολής φορολογίας. Τα χρήματα αυτά πρέπει να επιστρέφουν εκείνοι που κέρδισαν υψηλά ποσά κατά τη διάρκεια του πολέμου. Κατόπιν διεξοδικών μελετών εντοπίσαμε τρεις κατηγορίες εκ των οποίων προτιθέμεθα να αντλήσουμε τους φόρους: α) τους εμπόρους, β) τους ιδιοκτήτες ακινήτων, γ) τους ιδιοκτήτες γης. Αυτοί θα σηκώσουν το μεγαλύτερο βάρος. Δεν διστάζουμε να τους ζητήσουμε να καταβάλλουν μέρος των κερδών τους. Ο φόρος δεν θα είναι μικρότερος των 500 τουρκικών λιρών, για το λόγο αυτό θα εξαιρεθούν όλοι οι πένητες και οι αδύναμοι (sic). Τα διαμερίσματα και τα πανδοχεία θα συμπεριληφθούν στη φορολογία. Δεν θα πληρώσουν εκείνοι οι οποίοι έχουν εισόδημα από ακίνητα μικρότερο των 2.500 λιρών το χρόνο. Σε ότι αφορά την αξιολόγηση του ποσού το οποίο θα πληρωθεί, θα σχηματιστούν εξαμελείς επιτροπές υπό την προεδρία των νομαρχών κάθε πόλης. Οι αποφάσεις των επιτροπών αυτών θα είναι τελεσίδικες και αμετάκλητες. Η εισπραξη του ποσού που θα καθοριστεί θα είναι άμεση ώστε να αποφευχθούν καταχρήσεις».

¹⁴⁶ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ 12 Νοεμβρίου 1942. Όλες οι αναφορές που γίνονται στο παρόν κεφάλαιο αφορούν την εφημερίδα «Απογευματινή» της Κωνσταντινούπολης στην οποία αναδημοσιεύονταν μεταφρασμένα άρθρα από τον τουρκικό τύπο.

Ο πρωθυπουργός στην ομιλία του συνέχισε αναφερόμενος στους τρόπους είσπραξης του φόρου λέγοντας ότι η τελευταία θα πραγματοποιούνταν εντός δεκαπενθημέρου από την ανακοίνωσή της και ότι θα επαυξάνονταν κατά 1% αν παρέρχονταν η πρώτη εβδομάδα από την ημερομηνία πληρωμής και κατά 2% η δεύτερη εβδομάδα. Σημαντικό στοιχείο της ομιλίας του πρωθυπουργού αποτελούσε η κατακλείδα της, στην οποία έκανε αναφορά στις κυρώσεις οι οποίες θα επιβάλλονταν. Βάσει των λεγομένων του τα άτομα που θα ολιγωρούσαν στην προβλεπόμενη πληρωμή θα καταδικάζονταν σε καταναγκαστικά έργα.

Μια πρώτη ματιά στην ομιλία του πρωθυπουργού ήταν αρκτική για να κατανοήσει κάποιος την σκληρότητα του νόμου και τα επακόλουθά του. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας ψήφισε το νόμο με πλειοψηφία 350 βουλευτών έναντι 429 παρόντων. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι καταγράφηκαν και 76 αποχές. Οι μειονοτικοί βουλευτές Νικόλαος Τάπτας και ο Εβραίος Αμπραβάνγια Μαρμαράλι δεν ήταν παρόντες την ημέρα εκείνη¹⁴⁷.

Η δημοσίευση του νόμου προκάλεσε αμηχανία στους άμεσα εμπλεκόμενους κυρίως λόγω των ιδιαίτερας σκληρών διατάξεών του σχετικά με την αποπληρωμή του. Εν πρώτοις η σύνθεση των επιτροπών οι οποίες θα αποτελούνταν από άτομα τα οποία κατείχαν υψηλές κυβερνητικές θέσεις και κατά δεύτερον το γεγονός της απεριόριστης εξουσίας που είχαν τα μέλη αυτά στο προσδιορισμό του ποσού το οποίο θα κατέβαλαν οι φορολογούμενοι και τέλος το γεγονός της μη δυνατότητας προσφυγής σε έφεση κατά της απόφασης του καθορισθέντος ποσού, επέτειναν την ανησυχία.

Στις 21 Νοεμβρίου, εννέα μέρες από την δημοσίευση του νόμου, η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση ενέκρινε μια τροποποίηση που άπτονταν της φορολογίας. Αυτή προέβλεπε ειδικά μέτρα τα οποία θα εφαρμόζονταν κατά εκείνων οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει την εργασία τους χωρίς σοβαρούς λόγους ή δεν θα βοηθούσαν την επιτροπή στο έργο της. Στους εμπόρους που θα απέκρυβαν τα εμπορεύματά τους ή διάφορα στοιχεία θα επιβάλλονταν πρόστιμο από 500 έως 5.000 λίρες Τουρκίας ενώ προβλέπονταν η επιβράβευση εκείνων οι οποίοι θα έκαναν γνωστή την απόκρυψη στοιχείων, που θα κατήγγειλαν δηλαδή τους συνανθρώπους τους. Για το γεγονός αυτό θα ανταμείβονταν με ένα ποσόν που ισοδυναμούσε με το ήμισυ της αξίας του προς κατάσχεση υλικού¹⁴⁸.

¹⁴⁷ ALEXANDRIS ALEXIS, *The Greek minority...*, οπ.παρ., σελ.211

¹⁴⁸ Απογευματινή 21 Νοεμβρίου 1942

III.4 ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

Ο φόβος των μειονοτήτων για μια ιδιαίτερη μεταχείριση από την πλευρά των επιτροπών δεν άργησε να επιβεβαιωθεί από τη στιγμή που δημοσιεύθηκαν οι πρώτοι κατάλογοι των φορολογουμένων.

Από τις 16 Δεκεμβρίου 1942 άρχισε η δημοσίευση των καταλόγων που αφορούσαν το Βιλαέτι της Σμύρνης, το οποίο καλούνταν να πληρώσει συνολικά 27.000.000 λίρες Τουρκίας. Στην Σμύρνη δεν υπήρχε κανείς φορολογούμενος ο οποίος θα πλήρωνε ποσό ενός εκατομμυρίου λιρών ενώ σε 25 ανέρχονταν εκείνοι οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι να πληρώσουν 100.000 και σε 15 εκείνοι που θα πλήρωναν 150-200.000. Για τα Αδάνα το συνολικό ποσό ήταν μικρότερο. Οι φορολογούμενοι που έφταναν τους 1057 καλούνταν να πληρώσουν 8.504.837 λίρες Τουρκίας. Την ίδια ημέρα, δηλαδή στις 16 Δεκεμβρίου 1942 ανακοινώνονταν ότι το συνολικό χρηματικό ποσό που αφορούσε την περιοχή της Κωνσταντινούπολης όπου κατοικούσαν και οι μειονότητες θα ανακοινώνονταν αργότερα και αυτό για τεχνικούς λόγους (sic)¹⁴⁹. Την επόμενη δημοσιεύθηκε ο κατάλογος που αφορούσε την περιοχή της Άγκυρας και που έφτανε τα 16.658.000 λίρες, ενώ στις 18 Δεκεμβρίου οι εφημερίδες αναφέρθηκαν σε δημοσιογραφικές πληροφορίες σχετικά με το ποσό το οποίο προοριζόνταν για την περιοχή του βιλαετίου της Κωνσταντινούπολης¹⁵⁰. Το ποσό ήταν αστρονομικό, και έφτανε τα 344.000.000, τα οποία προοριζόνταν να πληρώσουν 60.000 άτομα ως επί το πλείστον μειονοτικοί. Ουσιαστικά επί συνόλου 425 εκατομμυρίων στην πόλη της Κωνσταντινούπολης αναλογούσε το 80%¹⁵¹. Επιπλέον το ποσό που καλούνταν να πληρώσουν οι μη μουσουλμανικοί πληθυσμοί έφτανε τα 233 εκατομμύρια δηλαδή το 52%, ενώ στο 29% αναλογούσε το ποσό για τους μουσουλμάνους και για τους ξένους υπηκόους το 19%¹⁵².

Θα πρέπει να τονίσουμε επαρκώς την αναλογία μουσουλμανικού και μη πληθυσμού γεγονός το οποίο μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα τα μεγέθη. Έτσι, το 1935 σε σύνολο πληθυσμού 16.188.767 οι μη μουσουλμάνοι έφθαναν τις 300.000 ψυχές.

Όλοι οι θεσμικοί παράγοντες της μειονότητας υπόκεινταν σε σκληρή φορολογία. Ο Πατριαρχικός Ναός φορολογούνταν με το ποσό των 5.000 λιρών, το Οικουμενικό Πατριαρχείο με 2.000 λίρες, ενώ ο ίδιος ο Πατριάρχης με 1.000 λίρες. Οι Μητροπολίτες

¹⁴⁹ Απογευματινή 16 Δεκεμβρίου 1942

¹⁵⁰ Απογευματινή 17 Δεκεμβρίου 1942

¹⁵¹ Απογευματινή 18 Δεκεμβρίου 1942

¹⁵² ALEXANDRIS ALEXIS, *The Greek minority in Istanbul...*, οπ.πάρ., σελ.216-217.

της Ιεράς Συνόδου με 1.000 λίρες έκαστος, οι βοήθοι Επίσκοποι με 500, ο Αρχιεραρχηγός της Ιεράς Συνόδου με 750, ενώ οι υπάλληλοι του Πατριαρχείου όλων των βαθμίδων καλούνταν να καταβάλουν 500 λίρες έκαστος¹⁵³. Σε ότι αφορούσε τα σχολεία, η Μεγάλη του Γένους Σχολή στο Φανάρι υποβάλλονταν σε φόρο 9.000 λιρών, το Ιωακείμιο Παρθενοναγωγείο σε 8000, το Ζωγράφειο Λύκειο 2.500 λίρες. Ακόμη και οι διδάσκοντες στα παραπάνω σχολεία υποβάλλονταν σε βαριά φορολογία. Έτσι, από ένα πρόχειρο κατάλογο ονομάτων που δημοσιεύονταν καταγράφονταν ο φόρος που οι διδάσκοντες θα έπρεπε να καταβάλουν και ο οποίος ανέρχονταν σε 500 λίρες, ενώ αστρονομικό ήταν το ποσό το οποίο αναγκάζονταν να πληρώσει το ομογενειακό νοσοκομείο του Βαλουκλί, όπου έφτανε τις 69.000 λίρες¹⁵⁴. Για όλα τα παραπάνω ποσά ίσχυε το όριο των 15 ημερών για την αποπληρωμή τους, όριο δυσανάλογα μικρό συγκριτικά με το ποσό που έπρεπε να καταβληθεί αλλά και δυσβάστακτο ως προς την ποινή που προβλέπονταν σε περίπτωση μη εξόφλησής του.

Επτά χρόνια από την κατάργηση του κεφαλικού αυτού φόρου, ο Όκτε Φαΐν, διευθυντής στο Υπουργείο Οικονομικών της Κωνσταντινούπολης εκείνη την χρονική στιγμή, δημοσίευσε σε βιβλίο τις διακρίσεις που έλαβαν χώρα κατά την επιβολή του φόρου περιουσίας.

Βάσει της προσωπικής μαρτυρίας του, οι φορολογούμενοι διαχωρίζονταν σε δύο ξεχωριστές κατηγορίες. Η πρώτη περιελάμβανε τους μουσουλμάνους φορολογούμενους με διακριτικό «M», η δεύτερη τους μη μουσουλμάνους με διακριτικό «G» οι οποίοι προφανώς απευθύνονταν στα μέλη των μειονοτήτων, όπως έλληνες, αρμένιους καθώς και εβραίους. Αργότερα, σ' αυτές τις δύο κατηγορίες προστέθηκαν άλλες δύο, η κατηγορία «E» στην οποία καταγράφονταν τα μέλη άλλων εθνικοτήτων, καθώς και η κατηγορία «D» η οποία περιελάμβανε τα μέλη της εβραϊκής φυλής «Sabbatayan» οι οποίοι είχαν προσηλυτιστεί στο Ισλάμ, γνωστών και ως Donme. Από τον παραπάνω διαχωρισμό προέκυπτε εμφανώς ότι οι ανήκοντες στην κατηγορία «G», θα πλήρωναν περίπου το δεκαπλάσιο εκείνων που ανήκαν στον κατάλογο «M», δηλαδή των μουσουλμάνων, ενώ οι ανήκοντες στον κατάλογο «D», πλήρωναν το διπλάσιο των μουσουλμάνων¹⁵⁵.

Στο βιβλίο που δημοσίευσε ο Όκτε αποκαλύπτει ότι ο αρχιτέκτονας της νομοθετικής αυτής διάταξης ήταν ο πρωθυπουργός Σαράτσογλου. Συνεχίζει δε υπογραμμίζοντας ότι εκτός του διαχωρισμού, που μόλις παραθέσαμε, υπήρχαν κατάλογοι

¹⁵³ Απογευματινή 18 Δεκεμβρίου 1942

¹⁵⁴ Απογευματινή 18 Δεκεμβρίου 1942

¹⁵⁵ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, στο Συλλογικό «Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987», Εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1991, σελ.105-106.

που διαχωρίζαν τα μέλη της αρμενικής, ελληνικής και εβραϊκής κοινότητας. Τα πρόσωπα αυτά διαχωρίζονταν στις παρακάτω κατηγορίες¹⁵⁶:

- Πολύ ευκατάστατοι
- Αρκετά ευκατάστατοι
- Οι φορολογούμενοι βάσει των ισχυρών εισοδημάτων τους
- Οι φορολογούμενοι βάσει των κερδών τους
- Οι πλανόδιοι
- Οι μισθωτοί

Ο παραπάνω διαχωρισμός είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση της φορολογίας για τα μέλη των μειονοτήτων, παρά το γεγονός ότι και οι μουσουλμάνοι υποβάλλονταν στη φορολογία αυτή.

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της εν λόγω φορολογίας ήταν η επιβολή αυστηρής ποινής για τους μη δυνάμενους να εξοφλήσουν το ποσό που τους αναλογούσε. Από αυτή την ποινή εξαιρούνταν «οι κρατικοί υπάλληλοι, οι κάτοχοι κτημάτων και οικοπέδων οι μη πληρώσαντες τον φόρον των, οι βαρέως ασθενούντες και οι κωφάλαλοι, καθώς και οι στρατιώτες. Δια τούτους γίνεται ανακοίνωσις εις τους διοικητάς του σώματος όπου υπηρετούν για να γίνουν τα δέοντα μετά την έκτισιν της θητείας των». Από την ανακοίνωση διαφαινόταν καθαρά το μέγεθος της σκληρότητας των διαδικασιών. Η ανακοίνωση συνέχιζε: «...όσοι κατά την αποστολήν δηλώσουν ασθένεια θα εξεταστούν εκεί όπου θα σταλούν και θα γίνουν τα δέοντα αναλόγως της ιατρικής εκθέσεως. Οι αποστελλόμενοι εις τα κέντρα εργασίας υποχρεούνται να εξασφαλίσουν εξ ιδίων την διατροφήν των κατά το ταξείδιον. Αι οδηγίαι θα διαλαμβάνουν και διατάξεις περί του πρακτέου δια τας γυναίκας που δεν θα πληρώσουν τον φόρον τους»¹⁵⁷.

Από τα παραπάνω προκύπτει εμφανώς η σκληρότητα με την οποία επιβάλλονταν η φορολογική αυτή διάταξη. Στο βιβλίο του ο Όκτε είναι αρκετά αποκαλυπτικός όταν μας περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο καθορίζονταν για τον κάθε φορολογούμενο το ποσό. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του, μια ομάδα από νεαρούς υπαλλήλους της διεύθυνσης οικονομικών, προσδιόριζαν τα ποσά όχι βάσει πραγματικών στοιχείων και της δυνατότητας του φορολογουμένου να αποπληρώσει τις υποχρεώσεις του, αλλά βάσει πληροφοριών και προσωπικών συμπαιθειών που έτρεφε ο ένας για τον άλλο. Εις επίρρωση των παραπάνω μας μεταφέρει αυτούσια τον διάλογο μεταξύ δύο υπαλλήλων¹⁵⁸:

«...σε ποία κατηγορία ανήκει;

¹⁵⁶ OKTE FAIK, The tragedy...οπ.παρ., σελ.27.

¹⁵⁷ Απογευματινή 23 Δεκεμβρίου 1942

¹⁵⁸ Okte Faik, The tragedy...οπ.παρ, σελ. 45

- σε αυτή των 500.000.
- όχι, νομίζω ότι ανήκει σε αυτή του εκατομμυρίου.
- Πως γνωρίζεις κάτι τέτοιο;
- Και συ πως ξέρεις ότι ανήκει σε αυτή των 500.000;
- Τότε ας το καθορίσουμε στις 750.000».

Ωστόσο η δημοσιογραφική προπαγάνδα οργιάζει: «Ο νέος φόρος περιουσίας τον οποίον η κυβέρνηση εφαρμόζει με τον τελειότερο μηχανισμό σκοπόν έχει να θέσει χάλινον εις τας πράξεις αυτάς, θέτη φράγμα εις το ρεύμα του πακτωλού και επιτυγχάνει αφετέρου να σταματήσει την υπερτίμηση. Δεν ημπορούμεν να αμφιβάλομεν ότι οι υπαχθέντες εις τον φόρον περιουσίας συμπατριώται θα βοηθήσουν προθύμως την κυβέρνησιν εις το έργο της. Διότι και αυτοί γνωρίζουν ότι όταν το σώμα του ανθρώπου πάθει συμφόρησιν ο ασθενής χρειάζεται αφαιμάξιν(sic)»¹⁵⁹.

Η κυβερνητική προπαγάνδα συνεχίζονταν εξηγώντας πως ο σκοπός της φορολογίας ήταν η κατανομή των διαφόρων οφειλών μεταξύ αυτών που μέχρι εκείνη τη στιγμή τις είχαν αποφύγει. «Ο φόρος περιουσίας είναι φόρος πλούτου». Το άρθρο της «Βακίη» είναι χαρακτηριστικό:¹⁶⁰ «Με την εφαρμογή του φόρου περιουσίας δίδεται ευκαιρία εις τους πλουσίους και παραγωγείς να εκτελέσουν τας περί θυσιών υποσχέσεις τους και να δώσουν και αυτοί εξετάσεις ενώπιον του έθνους. Ο τούρκος στρατιώτης, ο οποίος από τετραετίας αγρυπνεί εις τα σύνορα περιφρουρών την σωτηρίαν και ασφάλειαν του έθνους δέχεται ευχαρίστως όλας τας θυσίας δια το καθήκον του εις την πατρίδα. Όταν δε αύριο ειρραγεί ο πόλεμος ο ίδιος στρατιώτης θα θυσιάση ευχαρίστως την ζωήν του δια τον ίδιον σκοπόν. Οι πτωχοί και με περιορισμένες προσόδους στενάζουν από ετών υπό το βάρος της οικονομικής κρίσεως. Όταν λοιπόν εκατομμύρια ανθρώπων υποφέρουν νομίζομεν ότι δεν είναι δυνατόν να αφεθούν εις την χλιδήν και τας διασκεδάσεις αδιάφοροι δια τας πέριξ των δυστυχίας 5 ή 10 χιλιάδες ευπόρων οι οποίοι πλουτίζουν διαρκώς».

Το ειρηνητικό κλίμα κατά των μειονοτήτων που επικρατούσε στην Κωνσταντινούπολη την εποχή εκείνη μεταφέρει γλαφυρότατα το άρθρο του δημοσιογράφου Πεγιάμη Σάφα, το οποίο δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα Τασφίρ Εφιάρ, και αναδημοσιεύτηκε από την μειονοτική εφημερίδα «Απογευματινή» της Κωνσταντινούπολης στις 29 Δεκεμβρίου του 1942: «...Όταν μάθετε τι τραβούν αι έξω της Τουρκίας μειονότητες, των οποίων αι περιουσίαι τους κατάσχονται και δημεύονται, αι φωλιές τους διασκορπίζονται και το σπέρμα τους γίνεται στείρον (sic), θα τρέξετε στις εκκλησίες σας και θα κάνετε χίλιους σταυρούς ευχαριστούντες τον Χριστόν διότι ζήτε εις τον τόπον τούτον. Από εικοσαετίας η

¹⁵⁹ Απογευματινή 20 Δεκεμβρίου 1942

Τουρκική Δημοκρατία δεν έκαμε καμία διάκριση μεταξύ των μειονοτήτων της Τουρκίας και του καθαρώς τουρκικού στοιχείου. Εάν υπάρχει καμία διαφορά αυτή είναι υπέρ υμών. Σεις κερδίζετε περισσότερα και ζητε πλέον άνετα. Τα ωραιότερα μέρη της πόλεως κατοικούνται από τας μειονότητες. Η ανατολική όχθη του Βοσπόρου είναι ερείπιον στεγάζον το καθαρώς τουρκικόν στοιχείον. Ενώ η ευρωπαϊκή όχθη κατοικουμένη από μειονότητας είναι παλάτι. Το Γιώτ κλαμπ και τα ξενοδοχεία της Γιάβολας, αι πλαζ και τα καζίνα γεμίζουν κατά 80% με μειονότητες. Εις καμμία άλλη μεγαλούπολη του κόσμου δεν βλέπετε τόση αναλογία εις τα πλούτη και την ευμάθειαν του πληθυσμού.[...]. Σεις οι ίδιοι εδημιουργήσατε την μεταξύ μας διαφορά. Αι μειονότητες της Τουρκίας ξεχωρίζουν από ημάς με την προφορά των. Διότι ούτε δια της βίας δεν ηθέλησαν να μάθουν την τουρκικήν. Παρά τη διδασκαλία η οποία γίνεται στα σχολεία των μειονοτήτων τα παιδιά δεν μαθαίνουν τουρκικά. Εις τα δημόσια κέντρα ουκ ολίγοι είναι αυτοί που ομιλούν την τουρκική. Ούτε εις τα Βαλκάνια, ούτε εις την Ευρώπη, ούτε εις την Αμερική οι μειονότητες έχουν την ελευθερία την οποία απολαμβάνουν οι μειονότητες στην Τουρκία. Εις πολλά απαρτιάν (sic) της Νέας Υόρκης ο Εβραϊός δεν πατεί το πόδι του. Ένας γαλλοεβραϊός εις το Παρίσι δεν μπορεί να ζήσει εάν δεν γνωρίζει τη γαλλική γλώσσα. Δεν του συγχωρούν ούτε όταν ομιλεί την γαλλική εσφαλμένως. Με μια λέξη όλοι οι συμπατριώται πρέπει να γνωρίζουν ότι η Τουρκία είναι ο παράδεισος των μειονοτήτων».

Από την παραπάνω γλαφυρή περιγραφή της εφημερίδας φαίνεται εμφανέστατα η αντιχριστιανική και γενικά εχθρική προς τις μειονότητες ατμόσφαιρα που επικρατούσε στην Κωνσταντινούπολη. Τα παραπάνω καταγράφει προσωπικά και ο τότε πρόξενος της Ελλάδος στην Κωνσταντινούπολη Καπετανίδης ο οποίος αναφέρει ότι ακόμη και στον ίδιο καθώς και στα μέλη της οικογένειάς του είχαν γίνει συστάσεις από τούρκους εθνικιστές να μιλούν μεταξύ τους μόνο τουρκικά. Ο έλληνας διπλωμάτης χαρακτηρίζει την ατμόσφαιρα στην Κωνσταντινούπολη ασφυκτική¹⁶¹.

Από τις 7 Ιανουαρίου άρχισαν να δημοσιεύονται οι πρώτοι κατάλογοι με τα ονόματα όσων δεν είχαν πληρώσει τους φόρους τους, και οι οποίοι ως εκ τούτου θα εκτοπίζονταν στα στρατόπεδα εργασίας. Χαρακτηριστικά αναφέρονταν ότι όσοι εκ των φορολογουμένων δεν εξοφλούσαν το ποσόν θα εργάζονταν με ημερομίσθιο στα δημόσια έργα. Το ήμισυ του ημερομισθίου θα διετείθετο για την διατροφή τους ενώ το υπόλοιπο δια την εξόφληση της οφειλής των¹⁶². Στις 8 Ιανουαρίου 1943 δημοσιεύθηκαν ακριβέστερες πληροφορίες σχετικά με τα καταναγκαστικά έργα στα οποία θα υποβάλλονταν οι

¹⁶⁰ Απογευματινή 28 Δεκεμβρίου 1942

¹⁶¹ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο...οπ.παρ., σελ.104.

¹⁶² Απογευματινή 8 Ιανουαρίου 1943

φορολογούμενοι. Βάσει του δημοσιεύματος οι τελευταίοι θα εργάζονταν για το καθάρισμα του χιονιού της σιδηροδρομικής γραμμής Καρς-Ερζερούμ και Σεβάστειας ανά ομάδες 500 ανδρών, με ημερομίσθιο 250 γροσίων εκ των οποίων τα 125 θα προσμετρούνταν για την εξόφληση του φόρου περιουσίας και τα υπόλοιπα για τα έξοδα διατροφής¹⁶³.

Το Σάββατο 9 Ιανουαρίου το Υπουργείο Δημοσίων Έργων ανακοίνωνε ότι για να αρχίσουν αμέσως οι εργασίες στις περιοχές που αποστέλλονταν φορολογούμενοι είχαν ήδη προβλέψει για τον εξοπλισμό με αξίνες, φτυάρια, χειράμαξες και άλλο υλικό. Εκ παραλλήλου προχωρούσαν και οι εργασίες προετοιμασίας για τη διατροφή και τη στέγαση των φορολογουμένων με την αποστολή σιηνών και κρεβατιών. Για την φροντίδα δε των ασθενών, την περίθαλψή τους και το μαγείρεμα του φαγητού θα ασχολούνταν άλλοι εργάτες ευρισκόμενοι υπό τας διαταγές του κράτους¹⁶⁴.

Στις 18 Ιανουαρίου δημοσιεύτηκε αναλυτικός κατάλογος των ειδών τα οποία δεν θα κατάσχονταν. Αυτά περιελάμβαναν¹⁶⁵ «τα ενδύματα, στρώματα, αντικείμενα και βιβλία λατρείας τα οποία χρειάζεται ο οφειλέτης γι' αυτόν και την οικογένεια του. Τα πλέον απαραίτητα μαγειρικά σκεύη και άλλα οικιακά χρειώδη, τα διάφορα εργαλεία και βιβλία τα οποία χρειάζονταν ο οφειλέτης, δύο μηνών τρόφιμα και καύσιμη ύλη δια τας ανάγκας των οφειλετών και των οικογενειών των».

Την παραμονή των Χριστουγέννων υπολογίζεται ότι είχαν ήδη πληρωθεί περί τα 10.000.000 λίρες Τουρκίας. Άρχιζε ωστόσο να διαφαίνεται η τραγωδία την οποία θα επέφερε η επιβολή του φόρου σε εκείνους που αδυνατούσαν να τον πληρώσουν έγκαιρα. Με σκοπό την αρωγή των πολιτών οι οποίοι αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα στην εξόφληση του επιβαλλόμενου φόρου. Δημοσιεύθηκε έτσι η είδηση ότι «...η Κρατική τράπεζα θα θέσει εις την διάθεσιν των φορολογουμένων πίστωση συνολικού ποσού 150 εκατομμυρίων λιρών» διευκρινίζοντας ότι με το ποσόν αυτό «αι τράπεζαι θα δυνηθούν να δίδουν προκαταβολάς έναντι εμπορευμάτων»¹⁶⁶. Οι τράπεζες θα δάνειζαν σε εκείνους οι οποίοι είχαν ήδη καταβάλει το 20% του φόρου τους, ενώ η αγροτική τράπεζα έδινε δάνεια με τόκο 0,5% και με ανταλλαγή αγροκτημάτων.

Στις 27 Ιανουαρίου 1943 δημοσιεύθηκε ο πρώτος κατάλογος φορολογουμένων και 32 μη μουσουλμάνοι, αναχωρούσαν για τα καταναγκαστικά έργα στο Άσκαλε, μια ορεινή περιοχή γνωστή ως η Σιβηρία της Τουρκίας. Έχει πολύ ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε την πρώτη ανταπόκριση τούρκου δημοσιογράφου από την περιοχή, όπου μεταφέρει με

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Απογευματινή 9 Ιανουαρίου 1943

¹⁶⁵ Απογευματινή 18 Ιανουαρίου 1943

¹⁶⁶ Απογευματινή 24 Δεκεμβρίου 1942

ανατριχιαστικές λεπτομέρειες το κλίμα που επικρατούσε. Και δεν εννοούμε μόνο τις κλιματολογικές συνθήκες. «Αφού τους επεσιέφθη γιατρός και τους εύρεν όλους υγείς και ικανούς για εργασία. Έγινε εμβολιασμός κατά του τύφου και ο όμιλος ξεκίνησε πεζή δια το χωριό Πινάρ Καπάν, τόπο εργασίας. Η απόσταση είναι 22 χιλιόμετρα που διήνυσαν σε 6 περίπου ώρες. Η θέσις ευρίσκεται σε ύψος 1175 μέτρων. Η χιών άφθονος και 15 βαθμούς υπό το μηδέν. Αύριο 7.30 δουλειά». Και ο συνεργάτης της Τασφίρ συνεχίζει ως εξής το τηλεγράφημά του: «Τον ήκουσον ακίνητοι, σαν αναίσθητοι. Άραγε από το κρύο, από την κούραση, μετά πεζοπορίαν 22 χιλιομέτρων ή από την κατανόησιν της τραγικότητας της θέσεώς των. Εγώ κατέλυσα στο σπίτι του χωριού. Αύριο πρωί οι κακής πίστεως οφειλέται ούτοι, θα πάρουν στο χέρι τον κασμά και θα βγουν στη δουλεία. Έξω το χιόνι πίπτει πυκνόν. Το ύψος του έφθασε τουλάχιστον το 1,5 μέτρο»¹⁶⁷. Την 7.30 οι φορολογούμενοι ξεκίνησαν αφού εφοδιάσθησαν με κασμάδες και φτυάρια δια τον τόπον εργασίας εις το Κοπ Νταγ. Εκεί ειργάσθησαν μέχρι την 12ην ώραν καθαρίζοντας τον δρόμον από τα χιόνια. Κατόπιν επέστρεψαν εις το Πινάρ Καπάν δια το μεσημβρινό γέυμα συνιστάμενο από πιλάφι. Μετά ωριαίαν ανάπαυσιν οι φορολογούμενοι επέστρεψαν εις τον τόπον εργασίας των».

Ο συνεργάτης της Τασφίρ μεταδίδει ότι «επικρατεί δριμύτατο ψύχος. Το θερμόμετρο δεικνύει 14 βαθμούς υπό το μηδέν την ημέρα και -20 τη νύχτα. Οι χωρικοί θεωρούν το ψύχος αυτό ήπιον και δηλώνουν ότι τον Φεβρουάριον επικρατεί περισσότερον ψύχος», για να συμπληρώσει «...Ας βοήσουν τα αυτιά εκείνων που δεν θέλουν να πληρώσουν το φόρον των»¹⁶⁸.

Σε συνεχείς ανταποκρίσεις από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως ο απεσταλμένος της εφημερίδας «Τασφίρ» μετέδιδε: «...κατόπιν τακτικής εργασίας 3-4 ημερών οι φορολογούμενοι έχουν κάπως συνηθίσει εις την εργασία, διατυπώνουν ολιγότερα παράπονα και χειρίζονται με μεγαλυτέραν επιτηδειότητα τα φτυάρια. Παρά ταύτα όλοι επιθυμούν να πληρώσουν το ταχύτερον την οφειλήν των να θυσιάσουν τα πάντα και να επιστρέψουν στην πόλη τους»¹⁶⁹. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση ενός εβραίου ονόματι Δαβίτ Χανανέλ ο οποίος μετέβη υπό συνοδεία στο Άσκαλε για να συντάξει πληρεξούσιο «επ' ονόματος του πατρός του τον οποίον εξουσιοδοτεί να πωλήσει όλην την κινητήν και ακίνητον περιουσίαν των και να πληρώσει τον φόρον του» (sic)¹⁷⁰.

Οι δύσκολες κλιματολογικές συνθήκες καταγράφονται στα δελτία τύπου των απεσταλμένων των τουρικών εφημερίδων. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά: «Την 6

¹⁶⁷ Απογευματινή 31 Ιανουαρίου 1943

¹⁶⁸ Απογευματινή 2 Φεβρουαρίου 1943

¹⁶⁹ Απογευματινή 4 Φεβρουαρίου 1943

¹⁷⁰ Ibidem

Φεβρουαρίου το ψύχος κατήλθε εις τους 28 βαθμούς υπό του μηδενός. Και τα δέντρα ακόμη συνηθίζουν να λένουν οι χωρικοί έκοβαν καρφιά (sic). Από τα ρουθούνια τους κρέμονταν κρύσταλλα σαν φιάλαι (sic). Και όταν οι φορολογούμενοι εξέφρασαν την απορία τους για το πως είναι δυνατόν κάτω από τόσο έντονες καιρικές συνθήκες να μπορεί να εργάζεται κάποιος, η απάντηση ήταν «Εδώ επικρατεί η αρχή και η συνήθεια της εργασίας. Μόνο όταν υπάρχει σφοδρή χιονοθύελλα σταματά η εργασία»¹⁷¹.

Σύμφωνα δε με δημοσιογραφικές πληροφορίες οι οποίες κυριαρχούν στις εφημερίδες της εποχής οι φορολογούμενοι θα συνέχιζαν τις εργασίες τους «το θέρος εις την οδόν Βιτλίσ και Σαιρτ όπου η θερμοκρασία δεν είναι μικρότερη των 40 βαθμών». Αξίζει να υπογραμμίσουμε το γεγονός ότι κατά τα έτη 1943-1944, 1869 επιχειρηματίες της Κωνσταντινούπολης εστάλησαν στα καταναγκαστικά έργα του Άσκαλε εκ των οποίων 21 άτομα τα οποία ανήκαν στις μειονότητες βρήκαν τραγικό θάνατο, οι 11 από αυτούς ήταν έλληνες¹⁷².

¹⁷¹ Απογευματινή 8 Φεβρουαρίου 1943

¹⁷² ΑΛΕΞΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Το ιστορικό πλαίσιο..., οπ.παρ., σελ.106.

III.5 ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΣ ΤΟΥ ΦΟΡΟΥ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΟΥ

Μια από τις συνέπειες του νόμου αυτού ήταν να πληγεί η οικονομική κατάσταση των ελλήνων της Κωνσταντινούπολης. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, η ελληνική μειονότητα κλήθηκε να πληρώσει 80 εκατομμύρια λίρες Τουρκίας από το συνολικό ποσό των 435 εκατομμυρίων. Βάσει στατιστικών δηλαδή υπολογισμών οι περίπου 100.000 ομογενείς της Κωνσταντινούπολης οι οποίοι αποτελούσαν το 0,55 του πληθυσμού της Τουρκίας την εποχή εκείνη κλήθηκε να πληρώσει το 20% του συνολικού φόρου περιουσίας. Μόνο στην Κωνσταντινούπολη πουλήθηκαν περί τα 885 ακίνητα. Από αυτά 330 ήταν σπίτια, 37 καταστήματα, 190 οικόπεδα, 80 διαμερίσματα, 42 αποθήκες, 7 εμπορικά κέντρα και 8 βιομηχανίες. Άλλες 43 ιδιοκτησίες εκποιήθηκαν για άλλους λόγους¹⁷³.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η δημιουργία των στρατοπέδων και η απασχόληση των εξόριστων σε καταναγκαστικά έργα προφανώς είχε ενισχυθεί από την κυρίαρχη τότε ναζιστική πρακτική. Αν εμβαθύνει κανείς την πρακτική που ακολούθηθηκε και τους στόχους του φόρου περιουσίας βλέπει ότι κύριος σκοπός του ήταν όχι η απλή οικονομική εξαφάνιση των μη τούρκων αλλά και η βιολογική τους εξόντωση γεγονός που προκύπτει από τα μέτρα που λαμβάνονταν με τον εκτοπισμό τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Είναι προφανές από την καταγραφή των πληροφοριών αναφορικά με την αποπληρωμή του φόρου, ότι σε καμία περίπτωση δεν ήταν δυνατή η εξεύρεση μέσα σε δεκαπέντε μέρες του υπέρογκου πόσου και μάλιστα σε ρευστό χρήμα. Επιπροσθέτως η αμοιβή που προβλέπονταν από την καταναγκαστική εργασία δεν επέτρεπε στον υπόχρεο να εξοφλήσει την οφειλή του στον αιώνα τον άπαντα. Σύμφωνα με υπολογισμούς που καταγράφει ο καθηγητής Νεοιλής Σαρρής σε ανέκδοτη μελέτη του¹⁷⁴ αν υπολογίσουμε ότι ο φορολογούμενος αμείβονταν για την εργασία του με 2,5 λίρες το μισό των οποίων κάλυπτε τις δαπάνες διαβίωσης και το άλλο μισό υπολογίζονταν για την εξόφληση του φόρου, τότε υπό αυτές τις προϋποθέσεις συγκρίνοντας το ποσό της αμοιβής με εκείνο της πληρωμής, οι φορολογούμενοι θα έπρεπε να εργάζονται για χιλιετίες. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των Γιώργου Μουράτογλου και του αρμένιου Ιζακιάν, οι οποίοι όφειλαν 600 χιλιάδες και 500 χιλιάδες λίρες αντίστοιχα. Έτσι για να εξοφλήσουν το ποσό που τους αναλογούσε έπρεπε να εργάζονται τουλάχιστον 1.600 χρόνια ο καθένας τους¹⁷⁵.

Τελικά, ο στόχος από την επιβολή του Φόρου Περιουσίας, να περιέλθει το εξωτερικό εμπόριο στους τούρκους δεν επετεύχθη, και ως εκ τούτου οι μειονότητες και

¹⁷³ Okte Faik, The tragedy...οπ.παρ., σελ.76

¹⁷⁴ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Το Λυκόφως του Ελληνισμού..., οπ.παρ., σελ.34.

¹⁷⁵ Ibid.

κυρίως οι Έλληνες, οι Εβραίοι και οι Αρμένιοι συνέχισαν παρά τις αντίξοες συνθήκες να κυριαρχούν στην οικονομική ζωή της Κωνσταντινούπολης όπου η παρουσία τους μετά τη συνθήκη της Λωζάννης ήταν συμπαγής.

Το επίσημο βήμα προς την κατάργηση της φόρου έγινε στις 17 Σεπτεμβρίου 1943, όταν αποφασίστηκε η άρση του για τους μικρομισθωτούς και τους μικροεπαγγελματίες. Ως εκ τούτου 23.610 ενδιαφερόμενοι οι οποίοι έπρεπε να πληρώσουν ένα ποσό 12.266.966 τουρκικών λιρών απηλλάγησαν. Από αυτούς 22.707 ήταν κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης. Το Δεκέμβριο του 1943 δόθηκε η άδεια σε 1.400 φορολογούμενους να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Η τουρκική κυβέρνηση, τέσσερις μήνες αργότερα και συγκεκριμένα στις 15 Μαρτίου 1944 με τον νόμο 4.530 προχώρησε στην κατάργηση της φορολογίας της ακίνητης περιουσίας¹⁷⁶.

Την περίοδο που ακολούθησε την κατάργησή του, η επιχειρηματική ζωή της Κωνσταντινούπολης έδινε μια εικόνα δοκιμασμένης και κατεστραμμένης οικονομίας. Παρά ταύτα η ανάκαμψη δεν άργησε να έλθει, γεγονός που ομολογεί και την ευστροφία και ικανότητα των μειονοτικών επιχειρηματιών της Πόλης. Βέβαια το 1955 δεν ήταν πολύ μακριά. Τα Σεπτεμβριανά θα έδιναν και το τελειωτικό χτύπημα όχι μόνο στην οικονομική αλλά και στην κοινωνική και πνευματική ζωή της Κωνσταντινούπολης και θα καθόριζαν και τον αποχρωματισμό της από το μειονοτικό στοιχείο που διαβιούσε επί αιώνες στην ιστορική αυτή περιοχή.

¹⁷⁶ Okte Faik, The tragedy ...,οπ.παρ., σελ.88-890

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI
Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ

IV.1 ΕΝΑΣ ΑΣΥΝΗΘΙΣΤΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη βαρύτητα των γεγονότων και των προσώπων θα πρέπει να εξετάσουμε την ιστορική συγκυρία κατά την οποία λαμβάνει χώρα η πατριαρχική εκλογή, καθώς και τα οφέλη που οι τρεις ενδιαφερόμενες χώρες επιζητούν να δρέψουν υποστηρίζοντας την μία ή την άλλη υποψηφιότητα.

Ο ρόλος της ορθοδοξίας κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου είχε αναβαθμιστεί. Στην διεθνή σκηνή επανέρχεται δυναμικά η ορθόδοξη εκκλησία της Ρωσίας γεγονός που αποδεικνύει εμφανώς το ρόλο της θρησκείας στη διεθνή ζωή καθώς στη μητρόπολη του αθεϊστικού κομμουνισμού, η θρησκεία όχι μόνο δεν αναγνωρίζεται αλλά δογματικά εμφανίζεται ως το όπιο του λαού. Στην προσπάθεια του πρώτα να εμψυχώσει το φρόνημα του λαού του και ύστερα να επεκτείνει την επιρροή του στην Εγγύς και Μέση Ανατολή ο Στάλιν δεν δίστασε να αναβαθμίσει τον ρόλο της ρωσικής ορθόδοξης εκκλησίας επιτρέποντας την εκλογή πατριάρχου Μόσχας στην θέση που χήρευε από το 1924 μετά το θάνατο του Πατριάρχου Τύχωνος. Η εκλογή του Σεργίου το 1942 και η διαδοχή του το 1945 από τον Μητροπολίτη Λένινγκραντ Αλέξιο έδωσε νέα ώθηση στο ρόλο της ρωσικής εκκλησίας η οποία ποτέ δεν είχε πάψει να ονειρεύεται το ρόλο της Τρίτης Ρώμης στην παγκόσμια ορθοδοξία. Η σοβιετική διπλωματία άρχισε να βλέπει με καλό μάτι έναν πιο ενεργό ρόλο της ρωσικής εκκλησίας την οποία ουσιαστικά έλεγχε χρησιμοποιώντας την ως ένα περαιτέρω μέσο διείσδυσης στη Μέση Ανατολή. Το ταξίδι του Πατριάρχη Αλεξανδρείας Χριστοφόρου στην Μόσχα το 1945, η περιοδεία του πατριάρχη Μόσχας στην Μέση Ανατολή το 1947, καθώς και η οργάνωση Διορθόδοξης Διάσκεψης στη ρωσική πρωτεύουσα ήταν κινήσεις οι οποίες ανησυχούσαν την ιεραρχία του Φαναρίου αφού μακροπρόθεσμος στόχος αυτών ήταν η μεταφορά της έδρας του πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη στην Μόσχα¹⁷⁷. Για να επιτευχθεί η δυνατότητα διείσδυσης στο χώρο του οικουμενικού πατριαρχείου θα έπρεπε στη σύνοδο που θα εξέλεγε οικουμενικό πατριάρχη να μετέχουν και Ρώσοι, Βούλγαροι και Σέρβοι ιεράρχες. Ως εκ τούτου η πιθανότητα εκλογής ενός μη Έλληνα ιεράρχη ήταν πολύ πιο πιθανή.

Το ενδεχόμενο εισδοχής του ρωσικού παράγοντα στο πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως είχε ανησυχήσει την Άγκυρα ιδιαίτερα ύστερα από την επιδείνωση των ρωσοτουρκικών σχέσεων. Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο φόβος προσάρτησης στην σφαίρα επιρροής της Σοβιετικής Ενώσεως είχε κατακλύσει την Τουρκία

¹⁷⁷ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το ιστορικό πλαίσιο, ...,οπ.παρ., σελ.126-127.

η οποία ανησυχούσε ακόμα και για την εδαφική της ακεραιότητα. Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση ο Ινονού ήταν διατεθειμένος για τα πάντα, και καθώς είχε ανάγκη από ένα στήριγμα κατέναντι των Σοβιέτ, δεν θα δίσταζε να πέσει στην αγκαλιά της Αμερικής ενστερνιζόμενος πλήρως την πολιτική της. Ο Πρωθυπουργός Ινονού για να μπορέσει να στηριχθεί στην Αμερική προσπαθούσε να συμπεριφερθεί ως δημοκράτης έστω και φαινομενικά καθώς ήταν υποχρεωμένος να πείσει τον έξω κόσμο για τις δημοκρατικές του πεποιθήσεις. Οι Ηνωμένες Πολιτείες επιθυμούσαν τον πλήρη εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής στην Τουρκία και άφηναν να διαφανεί πως αν κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε δεν θα της παρείχε καμία οικονομική ή άλλη βοήθεια. Ήδη το καλοκαίρι του 1945 η Άγκυρα πιέζονταν να προχωρήσει έστω σε κάποια μορφή εκδημοκρατισμού.¹⁷⁸

Η ανησυχία των δυτικών δυνάμεων λόγω της απειλής κομμουνιστικής διείσδυσης στην ανατολική μεσόγειο και η αδυναμία της Μεγάλης Βρετανίας να βοηθήσει πρακτικά στην αντιμετώπιση ενός τέτοιου κινδύνου μεταβίβασε την επιρροή της στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ήδη το δόγμα Τρούμαν¹⁷⁹ αρχίζει να διαφαίνεται για να πάρει σάρκα και οστά στις 12 Μαρτίου 1947 κατά την ομιλία του προέδρου στο Κογκρέσο, ενώ η οικονομική ενίσχυση των Ηνωμένων Πολιτειών προς την Ελλάδα και Τουρκία ως αποτέλεσμα του νόμου «περί οικονομικής συνεργασίας» θα θέσει τα πλαίσια αυτής της προσέγγισης. Εμπνευστής αυτής της βοήθειας ήταν ο Υπουργός Εξωτερικών των Η.Π.Α. στρατάρχης Μάρσαλ με την ομιλία που είχε εξαγγείλει στις 7 Ιουνίου 1947 στο πανεπιστήμιο Harvard και αποσκοπούσε στη βοήθεια ανασυγκρότησης των χωρών που είχαν καταστραφεί κατά τον πόλεμο. Η Τουρκία αντέδρασε δυναμικά τονίζοντας την άμεση ανάγκη οικονομικής ενίσχυσης. Έτσι κατάφερε να ενταχθεί και αυτή στο σχέδιο Μάρσαλ, γεγονός που της απέφερε κατά το έτος 1949-1950 βοήθεια ύψους 180 εκ. δολαρίων¹⁸⁰

Σ' αυτό το πλαίσιο βρήκε την Τουρκία η παραίτηση του Πατριάρχη Μάξιμου ενός ιεράρχη ο οποίος είχε περάσει το μεγαλύτερο μέρος του 1948 εφησυχάζοντας είτε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης είτε στο Αγιοταφικό Μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου του Κρημνού στο ίδιο νησί¹⁸¹. Η υποψηφιότητα του Αθηνάγορα τίθεται πλέον απροκάλυπτα, καθώς και τα προβλήματα που την συνοδεύουν. Η Ιερά Σύνοδος βλέπει με σκεπτικισμό την εκλογή ενός ιεράρχη ο οποίος δεν έχει εντρυφήσει στους μηχανισμούς και τη νοοτροπία του

¹⁷⁸ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, *Εξωτερική Πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία*, Η άνοδος της στρατοκρατίας, Γόρδιος, 1992, σελ. 447-449.

¹⁷⁹ XYDIS STEFEN, *Greece and the Great Powers 1944-1947, Prelude to the Truman Doctrine*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1963, σελ.478-494.

¹⁸⁰ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, *Εξωτερική Πολιτική...*, οπ.παρ., σελ.452.

¹⁸¹ Όπως προκύπτει από τα εκαλησιαστικά χρονικά του περιοδικού ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, ο Πατριάρχης αποσύρεται στη Χάλκη στις 18 Ιανουαρίου 1948, ενώ η μόνη ιεροπραξία στην οποία παρίσταται είναι η Χοροστασία ανήμερα των Θεοφανίων. Βλέπε ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 23, (1948), σελ.84.

Φαναρίου¹⁸², ενώ ανυπέρβλητο προβάλλεται το εμπόδιο της Εθνικότητας και της τουριστικής υπηκοότητας¹⁸³. Η υποστήριξη της Τουρκίας για την εκλογή του Αρχιεπισκόπου Αμερικής είναι πλέον ανοιχτή ενώ η προσπάθεια της Ελλάδος να υποστηρίξει τον από Τραπεζούντος, Αρχιεπίσκοπο πρώην Αθηνών Χρυσανθο πέφτει στο κενό.

Έτσι η Ιερά Σύνοδος ορίζει την 1^η Νοεμβρίου 1948, ημέρα πληρώσεως του χηρεύοντος Πατριαρχικού Θρόνου, κατά την οποία κατόπιν μυστικής ψηφοφορίας συγκροτεί το τριπρόσωπο από τους Μητροπολίτες Μηθύμνης Διονύσιο, Κώου Εμμανουήλ και τον Αρχιεπίσκοπο Αμερικής Αθηναγόρα, εκλέγοντας με διστακτική πλειοψηφία ένδεκα ψήφων έναντι έξι λευκών ψηφοδελτίων τον Αρχιεπίσκοπο Βορείου και Νοτίου Αμερικής 268^ο Οικουμενικό Πατριάρχη. Η εκλογή γνωστοποιείται τηλεγραφικά στον Τούρκο Πρόεδρο Δημοκρατίας, στον Πρωθυπουργό, τον Υπουργό Εσωτερικών και προφανώς σε όλες τις εκκλησιαστικές αρχές του Εξωτερικού¹⁸⁴.

Η έλευση και ενθρόνιση του Αθηναγόρα δύο μήνες αργότερα και συγκεκριμένα στις 26 Ιανουαρίου 1949 θα λάβει διαστάσεις μυθικές όχι μόνο για την ελληνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη αλλά και για τους Αρμένιους, Εβραίους ακόμα και Μουσουλμάνους που ζουν στην Πόλη. Ο νεοειλεγείς Πατριάρχης δεν έδειξε καμία διάθεση να προστρέξει στην ανάληψη των νέων του καθηκόντων. Αμέσως μετά την αναγγελία της εκλογής του από τον Πρώτο τη τάξει Μητροπολίτη Χαλκηδόνος Θωμά, με τηλεγράφημα του προς τα Μέλη Της Ιεράς Συνόδου ανακοίνωσε ότι διόριζε Πατριαρχικό Επίτροπο στην Πόλη τον Μητροπολίτη Χαλκηδόνος και για τον χηρεύσαντα θρόνο της Εκκλησίας της Αμερικής τον Επίσκοπο Βοστώνης Αθηναγόρα Καββάδα «προς διοικήσιν προσωρινήν Αρχιεπισκοπής Αμερικής»¹⁸⁵. Με άλλο τηλεγράφημα του προς τον Πατριαρχικό Επίτροπο του ανακοίνωνε την παράταση της παραμονής του στην Αμερική για να αποχαιρετήσει το

¹⁸² Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο ένα μέρος των ιεραρχών συσπειρώνεται γύρω από το όνομα του Μητροπολίτη Δέρκων Ιωακείμ Πελεκάνου.

¹⁸³ MARTANO VALERIA, *Atenagoras II Patriarca...*, οπ.παρ., σελ. 139-140. Ο Αθηναγόρας είχε αμερικανική υπηκοότητα. Για να εκλεγεί Πατριάρχης σύμφωνα με την διάταξη του 1923 έπρεπε να έχει τουριστική υπηκοότητα. Αποφασίζεται λοιπόν ότι θα κάνει έναν ενδιάμεσο σταθμό όπου θα διευθετήσει το θέμα με την επίσκεψη του σε ένα αμερικάνικο προξενείο όπου θα διαγραφεί από αμερικανός πολίτης αποδεχόμενος την τουριστική υπηκοότητα.

¹⁸⁴ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 23, (1948). Όλη η διαδικασία της εκλογής και ανάδειξης νέου Οικουμενικού Πατριάρχη περιγράφονται λεπτομερώς στις σελίδες 331-345.

¹⁸⁵ Ο Αθηναγόρας Καββάδας, γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1877, και φοίτησε στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, απ' όπου αποφοίτησε το 1909 χρονιά κατά την οποία χειροτονήθηκε σε διάκονο. Εγκαθίσταται στην Αμερική το 1921 και το 1938 εκλέγεται Επίσκοπος Βοστώνης. Το 1950 εξελέγη Μητροπολίτης Κεντρίας Ευρώπης με έδρα τη Βιέννη, ενώ ένα έτος αργότερα διαδέχτηκε τον αποθανόντα Μητροπολίτη Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας Γερμανό Στρινόπουλο στο Λονδίνο, θέση την οποία κατείχε μέχρι το θάνατο του, στις 15 Οκτωβρίου 1962.

ποίμνιο του αλλά και να μεριμνήσει για διάφορα θέματα της Εκκλησίας¹⁸⁶. Η παραμονή στην Αμερική θα κρατήσει σχεδόν τρεις μήνες.

Η άφιξη του στην Κωνσταντινούπολη το απόγευμα της 26^{ης} Ιανουαρίου 1949 ήταν μεγαλειώδης. Το γεγονός ότι κατά την διαδικασία της εκλογής, η Τουρκία είχε συμπεριφερθεί με τρόπο ασυνήθιστα ευνοϊκό αίροντας κάθε κώλυμα υπερπηδώντας και το ακανθώδες ζήτημα της τουρκικής υπηκοότητας είχε συντελέσει στο να οξυνθεί η περιέργεια του κόσμου για τον τόσο ευνοημένο Πατριάρχη, «...η φήμη και ο θρύλος του οποίου είχαν προηγηθεί κατά τρόπον καταπληκτικόν...¹⁸⁷» Είναι δε προφανές ότι όλες αυτές οι κινήσεις ερμηνεύονταν ως οι καλύτεροι οιωνοί για το μέλλον και την παρουσία της ομογένειας στην Πόλη και όχι ως μια απλή αναλαμπή¹⁸⁸. Ο Μητροπολίτης Προύσης Πολύκαρπος επικεφαλής ιεραρχών του θρόνου θα υποδεχτεί τον Πατριάρχη, ο οποίος θα εκφωνήσει ένα σύντομο λογύδριο ευχαριστιών μιλώντας στα τουρκικά ευχόμενος ότι καλύτερο για την «αγαπημένη μας πατρίδα¹⁸⁹»

Μετά την υποδοχή στο αεροδρόμιο και την κατάθεση στεφάνου από «άνθη του κήπου του Λευκού Οίκου» στο μνημείο του Κεμάλ Ατατούρκι στην κεντρική πλατεία Ταξίμ της Κωνσταντινούπολης, όπου έγινε δεκτός από πάνω από τριάντα χιλιάδες κόσμου, η πομπή κατευθύνθηκε στο Φανάρι όπου η υποδοχή ήταν αποθεωτική. Ο Πατριάρχης αφού προσκύνησε την εικόνα του Αγίου Ιωάννη του Χρυσόστομου η οποία βρισκόταν επί του Πατριαρχικού Θρόνου¹⁹⁰ ανέβηκε στο Πατριαρχείο όπου και τον ανέμεναν τα μέλη της Συνόδου.

Την επομένη, 27^η Ιανουαρίου 1949, ο Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας Α' enthronίζονταν στον Πατριαρχικό Ναό με βυζαντινή μεγαλοπρέπεια παρόντων και εκπροσώπων τόσο της Καθολικής, όσο και της Αγγλικανικής Εκκλησίας αλλά και άλλων δογμάτων. Στον enthronιστήριο λόγο του «πήρξε τόσοσ απροσδοκίτως απλούς και ασυνήθης, ώστε κατέπληξε, δια να μη είπωμεν, ότι και απεγοήτευσε πολλούς, τουλάχιστον αυτούς οι οποίοι ήσαν ψυχικώς προετοιμασμένοι και ανέμενον λόγους άλλης υφής και

¹⁸⁶ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 23, (1948), σελ.337-338.

¹⁸⁷ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΥΡΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Αθηναγόρας ο Πατριάρχης, Αθηναγόρας Α' Οικουμενικός Πατριάρχης Ο Ηπειρώτης, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα, 1975, σελ.468.

¹⁸⁸ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, Η Τελευταία Αναλαμπή (1948-1955), Εκδ. Δόμος, Αθήνα, 1996, σελ.11-16.

¹⁸⁹ Η στάση αυτή του Αθηναγόρα θα αρχίσει να ενοχλεί στο μέλλον και να προβληματίζει τα μέλη της Συνόδου τα οποία εκ φύσεως και γνωρίζοντας την τουρκική πολιτική εξέφραζαν μια περισσότερο συγκρατημένη στάση στην εξωτερική τους συναίσθημάτων τους.

¹⁹⁰ Ήταν 26 Ιανουαρίου, εορτή του Αγίου Ιωάννη του Χρυσόστομου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως και σύμφωνα με αρχαίο έθιμο η εικόνα του Αγίου τοποθετείται επί του Πατριαρχικού Θρόνου μαζί με την Πατριαρχική Ράβδο και το Μανδύα, ενώ ο Πατριάρχης χοροστατεί από το Παραθρόνιο.

εικτάσεως, άλλων προσδοκιών και μηνυμάτων¹⁹¹», δεν παρέλειψε «μηδέν διακρινόμενος», να απευθύνει «μετ' απεράντου σεβασμού αδελφικόν εν Χριστώ ασπασμόν και προς τους σεπτούς αρχηγούς των άλλων χριστιανικών εκκλησιών, της σεβασμίας Ρώμης, της Εκκλησίας της Αγγλίας [...] χείρα ορέγων και αυτοίς εις συνεργασίαν απέναντι των κατά της Εκκλησίας και της Κοινωνίας κινδύνων¹⁹²».

Μια από τις πρώτες χειρονομίες του νεοεκλεγέντος Πατριάρχη ήταν η επίσκεψη του στην Τουρκική Πρωτεύουσα όπου αφού κατέθεσε στεφάνι στο επιτάφιο μνημείο του Κεμάλ Ατατούρκ, συναντήθηκε με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Ισμέτ Ινονού, όπου και του επέδωσε προσωπικό μήνυμα του Προέδρου Τρούμαν. Ήταν η πρώτη φορά που ένας Πατριάρχης επισκέπτονταν την Άγκυρα, γενόμενος επισήμως δεκτός από την πολιτειακή και πολιτική ηγεσία της χώρας¹⁹³. Η επίσκεψη αυτή σήμανε την απαρχή μιας περιόδου ανοχής των επίσημων αρχών σε ενέργειες και πράξεις του Πατριαρχείου. Ως εκ τούτου, για πρώτη φορά από το 1923 επιτράπη σε Πατριάρχη να επισκεφθεί τα σχολεία της μειονότητας και να ενημερωθεί για τα προβλήματά τους. Επιπλέον, ο Αθηναγόρας ήταν ο πρώτος Πατριάρχης μετά την άλωση στον οποίο δόθηκε άδεια να επισκεφθεί την Αγία Σοφία, καθώς και να συμπεριλάβει δύο ιεράρχες με ελληνική υπηκοότητα στα μέλη της Ιεράς Συνόδου¹⁹⁴.

¹⁹¹ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΥΡΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Αθηναγόρας ο Πατριάρχης, ...οπ.παρ., σελ.468. Ο Αθηναγόρας διάλεξε ως προμετωπίδα της ενθρονιστηρίου ομιλίας του ένα απόσπασμα από τις Πράξεις των Αποστόλων «Αναστάς πορεύου συν αυτοίς, μηδέν διακρινόμενος» (Πράξεων 10,20).

¹⁹² ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 24,(1949), σελ. 36-46. Ήταν η πρώτη φορά ύστερα από εννέα αιώνες που ένας Πατριάρχης απηύθυνε χαιρετισμό προς τον αρχηγό της Καθολικής Εκκλησίας, τον οποίο προσκαλεί σε μια συστράτευση κατά των «της κοινωνίας κινδύνων». Ο Πατριάρχης δεν θα διστάσει να κάνει λόγο και για το παραλήρημα καταδιώξεως μεταξύ των λαών, με σαφείς υπαινιγμούς κατά της Σοβιετικής απειλής. «Υπάρχουσι λαοί μισούντες σήμερον [...] και απειλούντες τους γείτονας αυτών δι' εξάφανισμού» (sic).

¹⁹³ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 24,(1949), σελ. 57-63.

¹⁹⁴ Πρόκειται για τους Μητροπολίτες Ιονίου Ιάκωβο και Σελευκείας Αιμιλιανό.

VI.2 ΝΗΝΕΜΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗ ΘΥΕΛΛΑ

Η παρουσία στις αρχές του 1949 του Πατριάρχη Αθηναγόρα στον Φανάρι μιας ηγετικής προσωπικότητας μέσα σε μια κοινωνία εκ των πραγμάτων συντηρητική, καχύποπτη και εσωστρεφή όπως η κωνσταντινουπολίτικη ρωμιοσύνη αποτελούσε απτή απόδειξη της αλλαγής των καιρών και τη δυνατότητα μιας νέας πορείας προς το μέλλον που την περίοδο μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διαγράφονταν ευόιωνο για την Τουρκική Δημοκρατία. Έτσι, η εξαετία από την ενθρόνιση του νέου Πατριάρχη μέχρι τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου 1955 θα είναι για την ομογένεια μια περίοδος δημιουργίας και άνθισης σε όλους τους τομείς, που στους παλαιότερους θα θυμίσει τη προ Λωζάννης περίοδο και στους νεότερους την ουσιαστική μεταστροφή για μια ευκαιρία δημιουργίας με μέλλον στη γενέθλια γη.

Η αναλαμπή που γνωρίζει το ομογενειακό στοιχείο καλύπτει όλους τους τομείς με πρώτο εκείνο της παιδείας, όπου λόγω των διμερών μορφωτικών συμφωνιών που υπογράφηκαν αλλά και «της ανόδου του βιοτικού επιπέδου του μέσου Έλληνα Κωνσταντινουπολίτη» καθώς και της «ποιοτικής αναβάθμισης τόσο της υλικοτεχνικής υποδομής όσο και της παρεχόμενης διδασκαλίας» είχε σαν αποτέλεσμα να αυξηθεί κατακόρυφα ο αριθμός των ελλήνων μαθητών στα ομογενειακά σχολεία¹⁹⁵. Ως εκ τούτου μέσα σε έξι χρόνια παρατηρείται αύξηση του αριθμού των μαθητών κατά 1.000 μονάδες, όπως φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα¹⁹⁶

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΑΘΗΤΩΝ
1951-1952	4.569
1952-1953	4.823
1953-1954	5.145
1954-1955	5.350
1955-1956	5.380
1956-1957	5.541

Η αύξηση παρατηρήθηκε και στους εγγεγραμμένους μαθητές της Μέσης εκπαίδευσης οι οποίοι κατά το σχολικό έτος 1956-1957 έφταναν τους 1.346 στα πέντε αρμόδια σχολεία της ομογένειας. Οι εν λόγω μαθητές ήταν μοιρασμένοι σε δύο αρρεναγωγεία και τρία παρθεναγωγεία ως εξής:

¹⁹⁵ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, Η Τελευταία Αναλαμπή, Η κωνσταντινουπολίτικη Ρωμιοσύνη στα χρόνια 1948-1955, εκδ. Δόμος, Αθήνα, 1996, σελ.107-114.

¹⁹⁶ ΗΧΩ 23 Φεβρουαρίου 1978, (44),

ΣΧΟΛΕΙΑ	ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΧΟΛΗ	294
ΖΩΓΡΑΦΕΙΟ	506
ΖΑΠΠΕΙΟ	255
ΚΕΝΤΡΙΚΟ	149
ΙΩΑΚΕΙΜΙΟ	143

Από τα παραπάνω σχολεία στα πρώτα δύο φοιτούσαν αποκλειστικά αγόρια ενώ τα υπόλοιπα τρία ήταν παρθεναγωγεία.

Η άνοδος του αριθμού των μαθητών οφείλονταν εκτός των άλλων και στην αύξηση του ομογενειακού στοιχείου το οποίο θα φτάσει να μετράει 61.567 παρουσίες το 1956 σε αντιδιαστολή με τις 53.589 του 1952¹⁹⁷.

Η πνευματική και πολιτιστική δραστηριότητα της ομογένειας κατά την περίοδο που εξετάζουμε δεν γνωρίζει προηγούμενο. Πέντε εφημερίδες η «Απογευματινή», το «Εμπρός», ο «Ταχυδρόμος», η «Εφημερίς», και το «Βήμα», εκδίδονται σε ημερήσια βάση. Παράλληλα με τις ημερήσιες κυκλοφορίας εφημερίδες εκδίδονταν και τρεις εβδομαδιαίες. Αυτές ήταν ο Κεραυνός ο οποίος κυκλοφόρησε το 1947 για να μετονομαστεί από τις 13 Απριλίου 1952 σε «Κυριακάτικη Πρωία» κυκλοφορώντας κάθε Κυριακή πρωί, ο «Χρόνος» μια καθαρά αντιπολιτευτική της πολιτικής του Αθηναγόρα εφημερίδα και η «Ελεύθερη Φωνή». Σε αυτές θα πρέπει να προστεθούν οι εκδόσεις του περιοδικού «Ορθοδοξία» από το Οικουμενικό Πατριαρχείο εκδόσεις οι οποίες το 1951 εμπλουτίστηκαν με εκείνη ενός νέου περιοδικού του «Απόστολου Ανδρέα». Την όλη εικόνα της δημοσιογραφίας της Πόλης συμπλήρωνε οι εκδόσεις για παιδιά όπως του περιοδικού «Φίλος του Παιδιού», ο «Παιδικός Κόσμος» των γιατρών Χρήστου Μαυρογίδη και Ι. Καπτόγλου, ενώ το «Παιδικόν φως» αποτελούσε παράρτημα του ηθοπλαστικού περιοδικού «Φως» που κυκλοφορούσε με 32 σελίδες μικρού σχήματος από το 1946. Αξιοσημείωτο γεγονός στα εκδοτικά πράγματα της Πόλης σημείωσε η έκδοση της εικονογραφημένης επιθεώρησης «Ο Ρωμηός» αναβιώνοντας την παράδοση του πολιτικού σατιρικού εντύπου¹⁹⁸. Αξίζει να σημειωθεί ότι το πρώτο λογοτεχνικό περιοδικό που κυκλοφορεί στην Κωνσταντινούπολη μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης είναι η «Φιλολογική Πρωτοχρονιά» του Α. Παπάζογλου που θα εκδίδεται σε ετήσια βάση από το 1930 έως το 1933, ενώ το 1934 θα κυκλοφορήσει για 6 χρόνια, το «Εγκυκλοπαιδικό Εικονογραφημένο Ημερολόγιο» του Σ. Ζερβόπουλου σε ετήσια έκδοση επίσης. Η «Τέχνη» θα εκδοθεί το 1944 και μέχρι το Μάρτιο του 1950 θα κυκλοφορεί σε

¹⁹⁷ ΗΧΩ 23 Φεβρουαρίου 1978, (44).

μηνιαία βάση εκδίδοντας 48 τεύχη. Τέλος από τον Οκτώβριο του 1954 έως το Σεπτέμβριο του 1962 θα κυκλοφορήσει το περιοδικό «Πυρσός» του Παναγιώτη Αμπατζή¹⁹⁹.

Η εμπειρία του Πατριάρχη Αθηναγόρα από την πλούσια κοινωνική δραστηριότητα της Αμερικής λειτούργησε υποστηρικτικά στην ενίσχυση των παλιών κοινοτικών μορφωτικών συνδέσμων αλλά και στην ίδρυση νέων. Το 1955, είκοσιπέντε μορφωτική σύνδεσμοι είχαν την έδρα τους την Πόλη και στα Πριγκηπόνησα με πρώτους σε δραστηριότητα εκείνους των μεγάλων κοινοτήτων Ταταούλων, Φερίκιοι, Κοντοσιαλίου και φυσικά του Γαλατά. Την πολιτιστική φυσιογνωμία της Πόλης διαμόρφωναν και οι Σύνδεσμοι Αποφοίτων με εκείνους των Ζωγραφειωτών, των Μεγαλοσχιολιτών να ξεχωρίζουν σε δραστηριότητες. Πρώτη τη τάξει στην πολιτιστική ζωή της Πόλης παρέμενε η Ελληνική Ένωσις Κωνσταντινουπολιτών με τις εκδηλώσεις της να έχουν πολιτική εμβέλεια με μείζονα πολιτιστικά γεγονότα. Το θέατρο γνώρισε επίσης μεγάλη άνθιση τα χρόνια που προηγούνται των Σεπτεμβριανών με τις παρουσίες 15 ερασιτεχνικών θιάσων από τους οποίους ξεχώριζαν ο «Θεατρικός Όμιλος της Ελληνικής Ενώσεως» και ο «Θεατρικός Θίασος του αθλητικού ομίλου Ταταούλων». Θα πρέπει επίσης να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι όλοι οι μεγάλοι θεατρικοί θίασοι των Αθηνών θεωρούσαν υποχρέωση τους πριν περιοδεύσουν στην ελληνική επικράτεια, να ανεβάσουν τις παραστάσεις τους στην Κωνσταντινούπολη. Η Μαρίκα Κοτοπούλη, η Άννα Συνοδινού ο Δημήτρης Μυράτ η Βούλα Ζουμπουλάκη είναι μερικοί μόνο από τους ηθοποιούς που διακρίθηκαν με την παρουσία τους ανεβάζοντας θεατρικές παραστάσεις και ιδιαίτερα αρχαίες τραγωδίες²⁰⁰.

Οι αθλητικοί σύλλογοι Α.Σ. Πέρα ο οποίος ιδρύθηκε το 1923 και Α.Ο. Ταταούλων μετά το 1922, έδωσαν μεγάλη ώθηση στην αθλητική ζωή της Πόλης εκείνη την περίοδο. Ο τομέας όμως στον οποίο η ελληνική παρουσία ξεχώρισε ήταν ο οικονομικό-εμπορικός. 90% της σοκαλατοποιίας και της βιομηχανίας σακχαρωδών προϊόντων είναι στα χέρια των ελλήνων. Στη Βυρσοδεφία διακρίνονται έξι επιχειρήσεις με αρχαιότερη εκείνη των αδελφών Τρίπου από το 1860, ενώ στο χώρο της κονσερβοποιίας εκείνη των Ερμή ήταν η αρχαιότερη στην Τουρκία. Πρωτοπόρος στον τομέα της κονσερβοποιίας ήταν η επιχείρηση του Ερμή Ερμή, η αρχαιότερη στην Τουρκία (έτος ίδρυσης 1892). Παρούσα ήταν η ομογένεια σε όλους τους τομείς του επιχειρηματικού κλάδου όπως π.χ. στην ποτοποιία, στη διανομή πρώτων υλών ζαχαροπλαστικής, στα εργαστήρια κηροπλαστικής,

¹⁹⁸ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Η Τελευταία Αναλαμπή...*, οπ.παρ., σελ.245-248. Για το περιοδικό «Ορθοδοξία», βλέπε: ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ, *Ορθοδοξία, Περιοδικόν του Οικουμενικού Πατριαρχείου 1926-1963*, Ευρετήριο, Αθήνα, 1984.

¹⁹⁹ ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ, *Τα λογοτεχνικά περιοδικά της Πόλης από το 1923 και ύστερα*, στο *Συλλογικό Πόλη και Παιδεία...*, οπ.παρ., σελ.75-92.

στο ξυλεμπόριο που κυριαρχούσε η επιχείρηση των αδελφών Γιαδικιάρογλου σε επίπεδο Τουρκίας, στο εμπόριο σαπουνιών, στα ναυτιλιακά είδη. Στο χώρο της ανθοκομίας και των ανθοπωλείων κυριαρχούσε από το 1874 σε εθνικό επίπεδο η επιχείρηση των αδελφών Σαπουντζάκη. Φυσικά τη μερίδα του λέοντος τουλάχιστον σε ότι αφορά τη γεωγραφική κατανομή ιδιαίτερα των καταστημάτων λιανικής κατείχε το Πέραν όπου την εποχή εκείνη κατοικούσαν 35.000 έλληνες, με εκείνη του Γαλατά, του Εμίνονου, και της αγοράς της Χαλιηδόνας να έπονται²⁰¹.

Την ειδυλλιακή αυτή εικόνα θα τραυμάτιζαν ανεπανόρθωτα τα γεγονότα του Σεπτέμβρη του 1955, τα οποία και θα αλλοίωναν τη φυσιογνωμία της πόλης.

²⁰⁰ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, Για μια πλήρη εικόνα των πολιτιστικών δραστηριοτήτων στην Κωνσταντινούπολη κατά την περίοδο 1948-1955 βλέπε σελ.197-226.

²⁰¹ Ibid. Για μια πλήρη εικόνα της επιχειρηματικής-οικονομικής ζωής της Πόλης βλέπε σελ.61-106. Για να έχουμε μια πραγματική αντίληψη της ελληνικής παρουσίας σε επίπεδο καταστημάτων στην Πόλη τη δεκαετία του '50 αρκεί να κρατήσουμε στο μυαλό μας πως τη νύχτα των Σεπτεμβριανών καταστράφηκαν 4.348 ελληνικά μαγαζιά.

VI 3 ΤΑ «ΣΠΑΣΙΜΑΤΑ» ΤΟΥ ΣΕΠΤΕΜΒΡΗ

Ένα ζήτημα φαινομενικά μακρινό, τόσο γεωγραφικά όσο και ιστορικά, από την καθημερινή ζωή και υπόσταση της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη ήρθε να ταράξει το καλό κλίμα των τελευταίων εννέα ετών. Η αντιπαλότητα ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία σχετικά με την ενδεχόμενη προσάρτηση της νήσου Κύπρου²⁰² στην πρώτη, όξυνε για μια ακόμα φορά τις σχέσεις των δύο χωρών, ιδιαίτερα μετά τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος πρωτοστατούσης της Κυπριακής Εκκλησίας, επικεφαλής της οποίας ήταν ο γηραιός Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Β' (1948-1950), με σκοπό την εκδήλωση της λαϊκής ευθυμωρίας αναφορικά με το μέλλον του νησιού. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος όπου όπως ήταν αναμενόμενο έδωσε συντριπτική πλειοψηφία στην πρόταση για ένωση,²⁰³ επέφερε την αντίδραση της Τουρκίας όπου με προσφυγή της στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών απηύθυνε «Διαμαρτυρία κατά της Επιθυμίας για Ένωση με την Ελλάδα», ζητώντας τη διατήρηση του status quo στο νησί. Στο υπόμνημα υπογραμμίζονταν ειτός των άλλων και η γεωγραφική γειννίαση της Κύπρου με τα τουρκικά παράλια από τα οποία απείχε 90 μόλις χιλιόμετρα σε σύγκριση με τα 1.100 που τη χώριζαν από την Ελλάδα²⁰⁴.

Εν τω μεταξύ η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Κύπρου είχε λάβει απόφαση για αποστολή «πρεσβείας» σε Ελλάδα, Μεγάλη Βρετανία και Ηνωμένες Πολιτείες με στόχο τη διαφώτιση της κοινής γνώμης και την προετοιμασία του εδάφους της Ένωσης. Πράγματι η κυπριακή αντιπροσωπεία έφθασε στην Αθήνα, όπου έγινε θερμά δεκτή τόσο από τους κρατούντες²⁰⁵ όσο και από την κοινή γνώμη.

Στις 28 Ιουνίου 1950 ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β' πέθανε ύστερα από σύντομη ασθένεια σε ηλικία 78 ετών. Η τοπική σύνοδος από 66 λαϊκούς και 125

²⁰² ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959*, Η χαμένη προσέγγιση, εκδ. Ροές, Αθήνα, 1989, σελ. 18-21. Η Κύπρος ήταν Αγγλική αποικία από το 1878. Βάσει της απογραφής του 1946, στο νησί κατοικούσαν 361.199 Έλληνες, ήτοι το 80,2% του συνολικού πληθυσμού, 80.548 Τούρκοι που αντιστοιχούσαν στο 17,9% των κατοίκων και 8.367 αρμένιοι, μαρωνίτες κ.α., με ποσοστό 1,9%. Στο νησί υπήρχαν επίσης γύρω στους 1.000 κατοίκους του Ρωμαιοκαθολικού δόγματος και 654 διαμαρτυρόμενοι. Συγκεκριμένα οι Τούρκοι κατοικούσαν σε συνοικίες έξι πόλεων καθώς και σε 220 χωριά, 110 από τα οποία είχαν αμιγή τουρκικό πληθυσμό. Το 80% των τουρκικών κατοίκων του νησιού ασχολούνταν με τη γεωργία, ενώ οι υπόλοιποι με το εμπόριο και τη βιοτεχνία.

²⁰³ ΚΥΡΟΥ ΑΧΙΛΛΕΑ, *Η ιστορία της Κύπρου*, Νεότερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «ΗΛΙΟΥ», τόμος ΣΤ', σελ.766. Το δημοψήφισμα έλαβε χώρα στις 15 Ιανουαρίου 1950 και συμμετείχαν 224.747 Έλληνες το 96% των οποίων τάχθηκε υπέρ της ένωσης με τη ν Ελλάδα.

²⁰⁴ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *Ελλάδα και Τουρκία ...οπ.παρ.*, σελ. 22.

²⁰⁵ Ibid., σελ.29. Στις 27 Ιουλίου 1948 ο Βασιλιάς Παύλος σε συνέντευξή του στο δημοσιογράφο Cyrus L. Sulzberger η οποία δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα New York Times, είχε εκφράσει τη θετική του γνώμη υπέρ της Ένωσης, εξηγώντας ότι η Αθήνα θα ήταν διατεθειμένη να προχωρήσει στην παραχώρηση βάσεων στους Βρετανούς αλλά και στους αμερικανούς ακόμη.

εκπροσώπους του κλήρου²⁰⁶ εξέλεξε στις 20 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου σχεδόν παμφηφεί ως διάδοχο του τον τριανταεξάχρονο Μητροπολίτη Κιτίου Μακάριο, ο οποίος ως Αρχιεπίσκοπος Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου Μακάριος Γ'²⁰⁷ πλέον, αναλαμβάνει όχι μόνο τα θρησκευτικά του καθήκοντα αλλά τίθεται και επικεφαλής του κυπριακού αγώνα για ένωση²⁰⁸.

Ενώ οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν θέλησαν να εμπλακούν απροιάλυτα στο κυπριακό ζήτημα κατά τα πρώτα δύο έτη της δεκαετίας του πενήντα, διατηρώντας μια στάση αναμονής τα πράγματα αλλάζουν με την άνοδο του στρατηγού Παπάγου στην εξουσία οποίος επηρεασμένος από τα εθνικά του φρονήματα θέλησε να δώσει οριστική λύση στο θέμα²⁰⁹. Ως εκ τούτου όταν η αγγλική κυβέρνηση του γνωστοποίησε την απόφαση της για παροχή Συντάγματος στην Κύπρο, βάσει της οποίας εκχωρούνταν ένα είδος αυτοδιοίκησης της νήσου ενώ το θέμα της ανεξαρτησίας αναβάλλονταν για καταλλήλοτερο χρόνο, εκείνος προσέφυγε στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, ζητώντας να εγγραφεί το θέμα στην ημερήσια διάταξη της Ένατης Συνόδου της Γενικής Συνέλευσης. Πράγματι η Γενική Συνέλευση εξέτασε το θέμα στις 17 Δεκεμβρίου 1954 απεφάνθη ότι «η εξέταση του εν λόγω θέματος δεν κρίνονταν σκόπιμη»²¹⁰.

Η άρνηση των Ηνωμένων Εθνών να αποφανθούν επί του θέματος αναπτέρωσε το ηθικό της τουρκικής κυβέρνησης η οποία παρακολουθούσε με σκεπτικισμό της εξελίξεις. Έτσι ένα μήνα αργότερα κατέφθασε στις Η.Π.Α. τριμελής αντιπροσωπεία του Τουρκικού Εθνικού Κόμματος της Κύπρου, με σκοπό να υποβάλλει υπόμνημα διαμαρτυρίας στο Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών κατά της προοπτικής της ένωσης.

²⁰⁶ Για τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο εκλέγεται ο εκάστοτε προκαθήμενος της αυτοκέφαλής εκκλησίας της Κύπρου βλέπε: ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, Περί της διοικήσεως της Εκκλησίας της Κύπρου, Θεσσαλονίκη, 1981, σελ.120. Ο Αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ζήνων, ανακηρύσσοντας το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου, ενεχείρησε στον εκάστοτε προκαθήμενό της τρία αυτοκρατορικά προνόμια. Το δικαίωμα να φέρει στις τελετές όταν χοροστατεί αυτοκρατορικό μανδύα, να υπογράφει με ερυθρά μελάνι, και να κρατάει στις τελετές αντί ποιμαντορικής ράβδου σκήπτρο. Τα παραπάνω προνόμια διατηρούνται αναλλοίωτα μέχρι τις μέρες μας.

²⁰⁷ Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ' κατά κόσμον Μιχαήλ Μούσκος γόνος φτωχής οικογένειας εισέρχεται στους κόλπους του κλήρου ήδη από ηλικία 13 ετών όταν γίνεται δόκιμος μοναχός στο μοναστήρι του Κύκκου. Σπουδάζει θεολογία στην Αθήνα και στη συνέχεια παρακολουθεί μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Βοστώνης. Διάκονος χειροτονείται το 1938 ενώ πρεσβύτερος το 1946. Δύο χρόνια αργότερα εκλέγεται Μητροπολίτης Κιτίου. Μετά την εκλογή του σε Αρχιεπίσκοπο αναλαμβάνει τον αγώνα για την απελευθέρωση της Κύπρου. Εκλέγεται πρώτος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960, μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του νησιού. Θα πεθάνει τον Αύγουστο του 1977 συνεπεία καρδιακού επεισοδίου. Για την προσωπικότητα, το έργο και τους αγώνες του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' βλέπε: Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Ιστορικό Λεύκωμα, Έτος 1977, Αθήνα, 1998, σελ.36-45.

²⁰⁸ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ΣΟΛΩΝΑΣ, Μετά τον Εμφύλιο 1950-1955, Η άνοδος του Παπάγου, εκδ. Φυτράκη, Αθήνα, 1979, σελ.171. Ο νεοεκλεγείς Αρχιεπίσκοπος είπε σε δηλώσεις του αμέσως μετά την εκλογή του: «Δεν θα επιτρέψω στον εαυτό μου ούτε μια στιγμή ανάπαυσης ή διακοπής των προσπαθειών για την ένωση με την Ελλάδα».

²⁰⁹ Ibid. σελ.188.

²¹⁰ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Ελλάδα και Τουρκία ...οπ.παρ, σελ. 42.

Η έναρξη της ένοπλης πάλης της Εθνικής Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών , της Ε.Ο.Κ.Α., τον Απρίλη του 1955 ήταν ένα ακόμη αποδεικτικό στοιχείο για τη τροπή που έπαιρναν τα πράγματα στο νησί²¹¹. Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση και με στόχο να προλάβει τον υποτροπιασμό της η αγγλική κυβέρνηση προσιάλεσε στις 30 Ιουνίου την Ελλάδα και την Τουρκία σε συνάντηση η οποία θα λάμβανε χώρα στο τέλος Αυγούστου στο Λονδίνο. Ενώ η δεύτερη αποδέχτηκε σχεδόν αμέσως την πρόσκληση η οποία την καθιστούσε de facto μέτοχο του προβλήματος και ως εκ τούτου της έδινε και βήμα προς την επίλυση του, στην Αθήνα οι διαμάχες λόγω τις ακυβερνησίας που επικρατούσε ως αποτέλεσμα της ασθενείας του στρατηγού Παπάγου αλλά και των διαφορών σχετικά με το δέον γενέσθαι επέτειναν την αγωνία, η οποία έληξε με την αποδοχή της αγγλικής πρότασης κατόπιν και των πιέσεων που άσκησε ο Βασιλιάς Παύλος²¹², παρά την αντίθετη γνώμη του Εθνικού Συμβουλίου της Κύπρου²¹³.

Ωστόσο στην Τουρκία η κοινή γνώμη βομβαρδιζόταν από τις εφημερίδες σχετικά με το κυπριακό ζήτημα το οποίο είχε αναχθεί σε εθνική υπόθεση. Η εκστρατεία παρακίνησης του κόσμου έφθασε στο αποκορύφωμα της με την ίδρυση του σωματείου «η Κύπρος είναι τουρκική», το οποίο είχε ως στόχο την υπεράσπιση των συμφερόντων των τουρκικών κατοίκων του νησιού. Στις 2 Ιουλίου η εφημερίδα «Τερτσουμά» ζήτησε από τον Πατριάρχη Αθηνάγορα να επαναφέρει στην τάξη τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Το Πατριαρχείο με δήλωση του απάντησε ότι ο ρόλος του περιορίζεται βάσει των αποφασισθέντων στη Λωζάννη σε πνευματικά και εκκλησιαστικά ζητήματα.²¹⁴

Σε αυτό το κλίμα τρομοκρατίας άρχισε στις 29 Αυγούστου 1955 τις εργασίες της στο Λονδίνο η τριμερής διάσκεψη με επικεφαλής τον άγγλο Υπουργό Εξωτερικών Harold Macmillan, και τους ομολόγους του, από τουρκικής πλευράς Φατίν Ζορλού και από ελληνικής Στέφανο Στεφανόπουλο²¹⁵.

Ενώ οι εργασίες της τριμερούς βρίσκονταν σε εξέλιξη η κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη έβαινε συνεχώς επιδεινούμενη. Την Κυριακή 4 Σεπτεμβρίου 1955, δημοσιεύεται στις εφημερίδες ότι τριακόσιοι κατάδικοι απέστειλαν τηλεγράφημα στον Πρωθυπουργό Μεντερές γνωστοποιώντας του τη διαθεσιμότητά τους να αποσταλούν ως

²¹¹ CERVI MARIO, Dove va la Grecia?, ed. Mursia, Milano, 1968, σελ.77.

²¹² ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Η Άλλη Πλευρά, εκδ. Γραμμή, Αθήνα, 1983, σελ.69.

²¹³ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΣ, Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960, Αθήνα, 1981, σελ.94. Κύριος λόγος αυτής της απόφασης ήταν ο φόβος ότι απώτερος στόχος της βρετανικής πρωτοβουλίας ήταν η μετατροπή του κυπριακού σε ελληνοτουρκική διένεξη.

²¹⁴ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο...οπ.παρ., σελ.498.

²¹⁵ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Η Άλλη Πλευρά...οπ.παρ., σελ.81-87.

εθελοντές στη Κύπρο²¹⁶. Η εφημερίδα «Γενή Σαμπαχ» έδινε πληροφορίες ότι «αυξήθη η αντίδρασις ατόμων τινών κατά των ελλήνων της Σταμπούλ», μεταφέροντας κάποια επεισόδια, όπως ότι «άγνωστοι τινές έβαψαν μαύρη την ελληνικήν σημαία η οποία είχε υψωθή μεταξύ άλλων σημαιών επί τη ευκαιρία του Διεθνούς Συνεδρίου Νομισματικής Οργάνωσης εις το Πανεπιστήμιον». Η κατάσταση για τους έλληνες της Πόλης άγγιζε τα όρια του τρόμου καθώς ήδη καταγράφονταν «επεισόδια εις ατμόπλοιον της γραμμής Πριγκήπου και εις λεοφωρείον του Μπακίρλιου»²¹⁷.

Χαρακτηριστικό της καταστάσεως που επικρατούσε εκείνες της ημέρες στην Κωνσταντινούπολη είναι το γεγονός της πυρπόλησης αθηναϊκών εφημερίδων από νέους στην κεντρική πλατεία της πόλης Ταξείμ. «Αι τουρκικαί συνάδελφοι (οι εφημερίδες) γράφουν ότι η ανωτέρω ενέργεια είναι απόρροια της αγανακτήσεως που προκαλούν τα δημοσιεύματα των αθηναϊκών εφημερίδων», αναφέρει σε δημοσίευσμά της η εφημερίδα «Απογευματινή» της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 1955²¹⁸. Επιπροσθέτως οι εφημερίδες συνεχίζουν να θέλουν την εμπλοκή του Πατριαρχείου στο θέμα της Κύπρου. Το άρθρο του Γιακούπ Καδρή στην εφημερίδα «Τερτζουμάν»²¹⁹ είναι αποκαλυπτικό: «...ο Πατριάρχης Αθηναγόρας έπαθεν έκλειψιν (sic) αφότου ψυχράνθησαν κάπως αι σχέσεις με τους φίλους έλληνας. Άλλοτε έβλεπε κανείς συχνότατα την συμπαθή φυσιογνωμία, το υψηλόν παράστημα, κοντά εις τον Νομάρχη και αι φωτογραφίαι του εστόλιζον τας πρώτας σελίδας των εφημερίδων. Επηγαινοέρχαιτο εις την Άγκυραν, εναγκαλιζέτο τους ιθύνοντας με ειλικρίνεια συγκινητική. Τι συνέβη άραγε και εξηφανίσθει από το μέσον; Μήπως εδιζάμε καμμία αγένεια απέναντί του; [...] Έσκυψε να του ασπασθούμε τη γενειάδα και ημείς τον απωθήσαμε; Όχι.[...] δεν του εκάμαμε τίποτε από αυτά. [...] Αίφνης όμως μια ημέρα όταν οι εφημερίδες μας εξήτησαν να γνωρίσουν την γνώμη του Πατριάρχου επί του κυπριακού, ο Αθηναγόρας έγινε άφαντος και μια φωνή οπίσω από την θύραν μας εφώναζε «Φύγετε από εδώ. Ο Πατριάρχης είναι πνευματικός

²¹⁶ ΕΜΠΡΟΣ, 4 Σεπτεμβρίου 1955. «Θα κάμωμεν τα χώματα της Κύπρου Τάφον εις τα «παλληκάρια», διότι φαίνεται ότι ελησμόνησαν το μάθημα που τους έδωσαν προ τριάντα τριών ετών οι πατέρες μας. Ας τους κάμωμεν τώρα να δοκιμάσουν ακόμη μια φορά την γλύκα της τουρκική λόγξης) (sic)».

²¹⁷ ΕΜΠΡΟΣ, 5 Σεπτεμβρίου 1955. Η Εφημερίδα «Ταν» έγραψε ότι «χθες εις το ατμόπλοιον των Νήσων έλληνες νέοι εξηρέθησαν τα εθνικά αισθήματα των επιβατών άδοντες ελληνικά τραγούδια και δημιουργήσαντες επεισόδια. [...] οι επιβάται ήρχισαν να δυσανασχετούν μη ανεχόμενοι τα ελληνικά τραγούδια και εδήλωσαν εις τους άδοντας ότι ουδείς ανέχεται να ακούει ελληνικά τραγούδια εις τουρκικά χώματα (sic). Οι έλληνες νέοι ηδιαφόρησαν και προουάλεσαν τους συνταξιδιώτας ειποντες ότι συντόμως η Τουρκία θα ανήκει εις την Ελλάδα (sic)».

²¹⁸ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 5 Σεπτεμβρίου 1955. Στο ίδιο φύλλο η εφημερίδα αναδημοσιεύοντας σχόλιο της τουρκικής «Βατά» προσθέτει ότι «η αστυνομία έχει λάβει μέτρα προς πρόληψιν επεισοδίων τα οποία πιθανώς να συμβούν εξ αφορμής του κυπριακού ζητήματος (sic). Εκ των «ετοιμών δυνάμεων» ευρίσκονται εις το Πέραν 300 άνδρες εις δύο ομίλους εις το Σισλή και το Φανάρι, και όμιλοι εκ 50 ανδρών εις το Βεβέι, την Χάλικην και το Καδίκοι. Είκοσι λεωφορεία της δημαρχίας ευρίσκονται εις την διάθεσιν της αστυνομίας δια να σταλούν αι δυνάμεις εις περιπτώσιν επεισοδίων.

²¹⁹ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 5 Σεπτεμβρίου 1955.

αρχηγός, δεν ασχολείται με τη πολιτική. Εν τούτοις από την ημέρα της αφίξεως του εις την πόλιν μας, ο μπας παπάς (sic) Αθηνάγορας ό,τι έκαμε και ό,τι ειπε ήσαν όλα πολιτική (sic)». Είναι προφανή τα σχόλια που μπορεί να κάνει οποιοσδήποτε διαβάζοντας τον τύπο της εποχής. Λόγω ακριβώς αυτού του κλίματος «η αστυνομία έχει λάβει μέτρα προς πρόληψιν επεισοδίων τα οποία πιθανώς να συμβούν εξ αφορμής του κυπριακού ζητήματος (sic). Εκ των «ετοιμών δυνάμεων» ευρίσκονται εις το Πέραν 300 άνδρες εις δύο ομάδας εις το Σισλή και το Φανάρι, και ομάδες εκ 50 ανδρών εις το Βεβέκι, την Χάλκην και το Καδίκιον. Είκοσι λεωφορεία της δημαρχίας ευρίσκονται εις την διάθεσιν της αστυνομίας διά να σταλούν αι δυνάμεις εις περιπτώσιν επεισοδίων». Παρά όμως τα προαναφερθέντα μέτρα η κατάσταση δεν άργησε να ξεφύγει εκτός οποιουδήποτε ελέγχου.

Η είδηση ότι εξερράγη βόμβα στο σπίτι που είχε γεννηθεί ο Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη συνιστά τη σταγόνα που κάνει το ποτήρι να ξεχειλίσει. Με πυχαιούς τίτλους η εφημερίδα «Istanbul Ekspres»²²⁰ σε δεύτερη έκδοσή της αναγράφει: «Του Πατέρα μας το σπίτι κατεστράφη δια βόμβας», για να προσθέσει ότι «το αποτρόπαιο γεγονός η ελληνική λογοκρισία απέκρυψεν επί πολύ»²²¹. Μισή ώρα αργότερα, γύρω στις 16.30 μια «αυθόρμητη» διαμαρτυρία στην κεντρική πλατεία του Ταξίμ. Ο αμερικανός δημοσιογράφος Frederic Sondern ο οποίος βρισκόνταν εκείνες τις ημέρες στην Κωνσταντινούπολη μεταδίδει: «Παντού ηκούοντο αι ρυθμικαί κραυγαί «Σκοτώστε τους Έλληνας». Από την πρώτη στιγμή γίνεται αντιληπτό ότι τα επεισόδια που ξεσπούν είναι προσχεδιασμένα. «Ταραξιαί εφωδιασμένοι με καταλόγους μη μουσουλμανικών οικιών και καταστημάτων συνεκρότου και ωδήγουν μερικάς από τα συμμορίας [...] Υπάρχουν ομάδες ανιχνεύσεως, αι οποιαί προηγούνται και επισημαίνουν τας ελληνικάς οικίας και καταστήματα, και ομάδες κρούσεως, αι οποιαί ακολουθούν και επιδίδονται εις το έργον της καταστροφής και λεηλασίας»²²². Το παντοπωλείο των αδελφών Κύρκου επί της πλατείας Ταξίμ ήταν το πρώτο που καταστρέφεται εκείνη την ημέρα. Δεν θα είναι το μοναδικό. 1.004 σπίτια, 4.348 καταστήματα, 110 εστιατόρια και καφενεία, 21 εργοστάσια, 27 φαρμακεία, 18 φούρνοι καταστρέφονται μέσα σε έξι ώρες²²³. «Το πλήθος εισβάλλει κατά προτίμησιν εις τα

²²⁰ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 5 Σεπτεμβρίου 1992, σελ.10.

²²¹ Για μια εκτενή ανάλυση των γεγονότων βλέπε: ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ, Τα Σεπτεμβριανά, Εκδ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα, 2000, σελ. 80-81. και ALEXANDRIS ALEXIS, The Greek Minority of Istanbul...οπ.παρ. σελ. 256-266. όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων η είδηση ήταν προκατασκευασμένη. Τον εκρηκτικό μηχανισμό είχε τοποθετήσει ο κλητήρας του τουριστικού προξενείου και ένας μουσουλμάνος φοιτητής από την Κομοτηνή ο Oktay Engin κατόπιν εντολής του τούρκου Γενικού Προξένου της Θεσσαλονίκης.

²²² ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ, Τα Σεπτεμβριανά...οπ.παρ., σελ.90-91. Η μαρτυρία ανήκει στον ανταποκριτή F. Sondern των Reader's Digest. Στο συγκεκριμένο βιβλίο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαρτυρίες των δημοσιογράφων, ανταποκριτών και γενικότερα των αλλοδαπών οι οποίοι έτυχε να βρισκόνται στην Κωνσταντινούπολη στις 6 Σεπτεμβρίου.

²²³ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο...οπ.παρ., σελ.499-500.

πλουσιότερα καταστήματα, ξεσχίζει υφάσματα και φορέματα, σπάζει έπιπλα, κουρελιάζει ό,τι έυρη. Μερικοί ξεσχίζουν τα υφάσματα με τα δόντια των , ως άγρια ζώα [...] Βλέπει κανείς ομάδας ανθρώπων που προσπαθούν να σύρουν όπισθεν των ψυγεία, έπιπλα, παιδικά αμαξάκια [...] Εν αυτοκίνητον που δεν έχει τουρκιική σημαίαν εξαναγκάζεται να σταματήσει. Ο όχλος ορμά και θρυμματίζει τα τζάμια [...] Παντού τρέχουν άνθρωποι ωπλισμένοι με σίδερα, ξύλα, μάσιες. Ορδαί που διασχίζουν τας οδούς με κραυγάς...»²²⁴

Ειτός των καταστημάτων και των ιδιωτικών κτισμάτων οι διαδηλωτές επιτέθηκαν με ιδιαίτερη μανία κατά των κοινοτικών καταστημάτων, ιδρυμάτων, εκκλησιών, εβδομήντα τρεις εκ των οποίων υπέστησαν σοβαρότατες καταστροφές²²⁵. Επιπλέον οκτώ αγιάσματα, δύο μονές, είκοσι έξι σχολεία, και πέντε αθλητικοί σύλλογοι ήρθαν στο στόχαστρο του μαινόμενου πλήθους. Εκεί όμως που φάνηκε το μένος των διαδηλωτών το οποίο έφθασε σε βανδαλισμούς αδιανόητους για τον εικοστό αιώνα, ήταν οι τόποι των νεκρών. Τα κοιμητήρια τόσο των διαφόρων κοινοτήτων, όσο και τα κεντρικά του Σισλί²²⁶, αλλά και του Βαλουκλί, όπου και το Πατριαρχικό νεκροταφείο κυριολεκτικά θρυμματίστηκαν²²⁷. Χαρακτηριστικό των βιαιοτήτων εκείνης της νύχτας αποτελεί το γεγονός ότι 16 Έλληνες έχασαν τη ζωή τους, τριάντα δύο τραυματίστηκαν σοβαρά ενώ πολλές ελληνίδες έπεσαν θύματα βιασμού²²⁸.

Οι υλικές ζημιές των καταστροφών σε 69.578.744 τουρκικές λίρες της εποχής, ενώ σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Προεδρείου του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών

²²⁴ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ, Τα Σεπτεμβριανά...οπ.παρ., σελ.96-97. Η μαρτυρία ανήκει στον Γερμανό φοιτητή Holger Knudsen ο οποίος γράφει στην εφημερίδα Erlangen Tagblatt, στις 9 Σεπτεμβρίου 1955.

²²⁵ ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Σφραγίδες Κωνσταντινουπόλεως..., οπ.παρ., σελ. 436. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των βιαιοτήτων που υπέστησαν οι ορθόδοξες εκκλησίες αποτελεί εκείνο της Αγίας Παρασκευής Πικριδίου, εντός του οποίου φυλάσσονταν το σεπτό σκήνωμα της Αγίας Νεομάρτυρος Αργυρής. Το λείψανο πετάχτηκε στην είσοδο του αυλογύρου, όπου και κάηκε μαζί με την λάρνακα που το περιέλειε. Διασώθηκε μόνο ένα μέρος του αριστερού χεριού του λειψάνου, το οποίο μεταφέρθηκε από το νεοκόρο και έναν ιερέα στο Πατριαρχείο όπου και φυλάχτηκε για μερικά χρόνια, μέχρι την αναστήλωση του ναού το 1961.

²²⁶ Ibid. σελ.269. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία του ανταποκριτή της αγγλικής Daily Mail, κ. Noel Barber: «[...] μετέβην εις το νεκροταφείο του Σισλή εις την κηδείαν μιας γραιάς, η οποία είχε ξυλοκοπηθεί μέχρι θανάτου εντός της κλίνης της. Κατ' αρχάς δεν ηδυνάμην να πιστεύσω αυτό που έβλεπα. Κάθε πλαξ τάφου είχε αποσπασθή και συντριβή, κάθε μαυσωλείον είχε διαρρηχθή, το περιεχόμενον των φερέτρων είχε διασκορπισθή εις τους δρόμους [...] ούτε μπουλντόζες δεν θα είχαν δυνηθή να κάμουν πληρεστέραν εργασίαν (sic). Βλέπε και αφιέρωμα στην εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ, Σεπτέμβριος, 1997.

²²⁷ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Η Σταύρωση του Χριστιανισμού, Αθήνα, 1966. Στο Βιβλίο αυτό εμπεριέχονται οι φωτογραφίες που ο επίσημος πατριαρχικός φωτογράφος Δημήτριος Καλούμενος τράβηξε τις ημέρες που ακολούθησαν τα γεγονότα, όπου φαίνεται το μέγεθος της καταστροφής. Δραματική ήταν και η εικόνα των νεκροταφείων όπου τάφοι συλήθηκαν και τα οστά των νεκρών πετάχτηκαν στους δρόμους. Ο Πατριάρχης Αθηνάγορας επισκεπτόμενος το Πατριαρχικό Νεκροταφείο στο Βαλουκλί έμεινε άναυδος από το μέγεθος της καταστροφής. Οι φωτογραφίες που τράβηξε ο Δημήτριος Καλούμενος δείχνουν τον Πατριάρχη να κρατάει απελπισμένος το κεφάλι του εμπρός από τους κυριολεκτικά θρυμματισμένους και συλημένους τάφους των προκατόχων του Πατριαρχών.

²²⁸ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, Το Ιστορικό πλαίσιο...οπ.παρ., σελ.499. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ιερομόναχου Χρύσανθου Μαντά ενενήντα ετών του οποίου η σωρός ουδέποτε βρέθηκε. Ο ηγούμενος της Ιερής Μονής Βαλουκλή Επίσκοπος Παμφίλου Γεράσιμος υπέστη την αγριότητα των διαδηλωτών που εισέβαλαν στο μοναστήρι με αποτέλεσμα να παραμείνει για πολυήμερη νοσηλεία στο νοσοκομείο.

το οποίο επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη για να διαπιστώσει «ιδίους όμασ» τα συμβάντα, οι υλικές ζημιές ανέρχονταν σε 150.000.000 δολάρια της εποχής²²⁹.

Πως όμως αντέδρασε η επίσημη Τουρκία στα γεγονότα; Η κυβέρνηση Μεντερές εξέφρασε τη βαθύτατη λύπη και υπό την πίεση των γεγονότων τα οποία έλαβαν ανεξέλεγκτες διαστάσεις αναγκάστηκε να κηρύξει στρατιωτικό νόμο και να προβεί σε συλλήψεις 2.214 διαδηλωτών²³⁰. Επιπλέον προέβη και σε συζήτηση στις 15 Σεπτεμβρίου 1955, εκτός ημερησίας διατάξεως στην ολομέλεια της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης. Ενδιαφέρουσα από κάθε άποψη είναι η καταγραφή της τοποθέτησης ενός μέλους του Τουρκικού Κοινοβουλίου, Έλληνα στην καταγωγή, του ομογενούς βουλευτή Αλέξανδρου Χατζόπουλου: «όχι ως χριστιανός, αλλά ως τούρκος πολίτης και ως αντιπρόσωπος του Έθνους αυτού εκφράζω την λύπη μου δια τα γεγονότα, τα οποία αποτελούν μια κηλίδα δια την ιστορία μας. Όλος ο κόσμος οφείλει να γνωρίζει ότι ουδείς συμπατριώτης μας εις την χώραν ταύτην δεν είναι σκλάβος ή όμηρος (sic). Η εξέλιξι των γεγονότων αποκαλύπτει ότι το επεισόδιον ήτο οργανωμένον. Κυρίως με θλίβη το εξής σημείον επί του οποίου και θα σταθώ ιδιαιτέρως. Είναι η επιδειχθείσα κατά τη γνώμη μου ανοχή των οργάνων ασφαλείας. [...] Απόδειξις, ότι κατά τη νύχτα των γεγονότων απεβιβάσθησαν εις Πρίγκηπον 200-300 άτομα με βενζινόπλοιο και ενώπιον των αστυνομικών οργάνων προέβησαν εις καταστροφικάς ενεργείας [...] Εις την οικίαν μου εισήλθον πλείστα όσα άτομα. Πέριξ της οικίας μου υπήρχον αστυνομικοί και χωροφύλακες. Αυτοί δεν προεφύλαζαν τους οικείους μου αλλά μάλλον τους επιτηθέντας. Αυτήν την εντύπωσιν άφηθεν η στάσις και η αδιαφορία των. Οι επιδρομείς ανεστάτωσαν την κατοικίαν μου, ανήλθον εις τα υπνοδωμάτια εξύπνησαν τον ογδοναετή πατέρα μου και τη μητέρα μου και έσπασαν μπροστά μου τας κλινάς των. [...] Όταν εισήλθον εις την οικίαν μου εδήλωσαν «μη φοβείσθε δεν κινδυνεύει η ζωήν σας, μόνο την περιουσίαν σας θα καταστρέψουμε. Αυτή την διαταγήν έχουμε (sic). [...] Αξιότιμοι Συνάδελφοι [...] ας έχομεν υπ' όψιν ότι αυτοί που κατέστρεψαν σήμερα την κατοικίαν μου, αύριον είναι δυνατόν να στρέψουν καθ' ημών την καταστρεπτικήν των δράσιν, να απειλήσουν υμάς τους ιδίους...»²³¹.

Την ίδια στιγμή εκδηλώσεις συμπάθειας προς τα θύματα άρχισαν να έρχονται από όλα τα μέρη του κόσμου και την Ελλάδα. Οι Εκκλησίες της Ελλάδος με επικεφαλής τον

²²⁹ ALEXANDRIS ALEXIS, *The Greek Minority of Istanbul...* οπ.παρ. σελ. 259-260.

²³⁰ ΕΜΠΡΟΣ 10 Σεπτεμβρίου 1955. «Εις Άγκυραν και Σύμωρη ιδρύθησαν από εν στρατιωτικά δικαστήρια. Συνελήφθησαν τρεις χιλιάδες και πλέον ύποπτα πρόσωπα από τα δημεύσαντα εις Σταμπούλ. Τρεις στρατηγοί απεπέμφθησαν των καθηκόντων των. Παρητήθη ο Υπουργός Εσωτερικών Νακίμ Γιαδί, απέμακρύνθη δε των καθηκόντων του ο Γενικός Διευθυντής Ασφάλειας».

²³¹ ΕΜΠΡΟΣ, 15 Σεπτεμβρίου 1955. Αξίζει να υπογραμμιστεί ότι ο πατέρας του βουλευτή Αλέξανδρου Χατζόπουλου πέθανε στο νοσοκομείο πέντε ημέρες αργότερα συνεπεία των κακουχιών που υπέστη κατά τα γεγονότα.

Αρχιεπίσκοπο Σπυρίδωνα, Αντιοχείας με τον Πατριάρχη Αλέξανδρο καθώς και η Αγγλικανική Εκκλησία ορίζουν ημέρες πένθους ώστε να γίνουν ειδικές τελετές για τα θύματα²³². Εκτός από την ηθική βοήθεια προς τα θύματα η Ιερά Σύνοδος του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως με απόφασή της ανακοίνωσε ότι θα αναλάμβανε την αποικιάσταση όλων των σπασμένων θυρών και παραθύρων των οικιών της Πόλης²³³.

Οι αντιδράσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης για τα επεισόδια εναντίον της μειονότητας υπήρξε μάλλον χλιαρή. Η κυβέρνηση ήταν ουσιαστικά υπό διάλυση λόγω και της ασθενείας του Στρατηγού Παπάγου ο οποίος θα πέθαινε ένα μήνα αργότερα στις 4 Οκτωβρίου. Από τους δύο αντιπροέδρους της Κυβερνήσεως, ο Στέφανος Στεφανόπουλος βρισκόνταν στο Λονδίνο στις εργασίες της τριμερούς και έγινε γνώστης των γεγονότων με καθυστέρηση ενώ από την πλευρά του ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος μη δυνάμενος να φανταστεί την εξέλιξη των γεγονότων, όταν έμαθε για την έκρηξη της βόμβας στο σπίτι του Κεμάλ στη Θεσσαλονίκη έδωσε εντολή στον Έλληνα Πρέσβη στην Άγκυρα να εκφράσει τη λύπη της ελληνικής κυβέρνησης για το γεγονός.²³⁴

Η επίσημη κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής μέσω του Υπουργού των Εξωτερικών τους John Foster Dulles θέλησε να κρατήσει ίσες αποστάσεις. Πράγματι, στις 18 Σεπτεμβρίου ο Υπουργός Εξωτερικών με κοινή επιστολή του προς τους δύο ομολόγους του συνιστούσε τη διατήρηση ψυχραιμίας υπογραμμίζοντας «...δεν δύναμαι να πιστέψω ότι οιονδήποτε πρόβλημα θα διαταράξει επί μακρόν την πορεία της ελληνοτουρκικής φιλίας. Ουδέ δύναμαι να πιστεύσω ότι τα ατυχή γεγονότα των δύο τελευταίων εβδομάδων θα ανατρέψουν την τακτική μας συνεργασία ητις ήρχισε προ εικοσιπενταετίας, υπό την εμπνευσμένη ηγεσία του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Κεμάλ Ατατούρκ». Κατά τρόπο διπλωματικό ο Υπουργός Εξωτερικών θύμισε στις δύο πλευρές τη βοήθεια την οποία ελάμβαναν από τη χώρα του «Από του 1945 αι Ηνωμένα Πολιτεία κατέβαλον λίαν σημαντικής προσπάθειας όπως βοηθήσουν την Ελλάδα και την Τουρκία να διατηρήσουν την ελευθερία των και να εξασφαλίσουν την μεγαλύτεραν κοινωνική και οικονομική πρόοδον [...] Ως εκ τούτου παροτρύνω υμάς όπως καταβάλητε πάσαν προσπάθειαν προς τον σκοπόν όπως η αποτελεσματικότης της συνεργασίας σας μη κλονισθή εξ αιτίας των διαφωνιών της παρουσίας στιγμής.[...]»²³⁵. Είναι προφανές ότι ο αμερικανός

²³² ΕΜΠΡΟΣ, 18 Σεπτεμβρίου 1955. Η Ελληνική Εκκλησία όρισε ως ημέρα πένθους την 18^η Σεπτεμβρίου, ενώ το Πατριαρχείο Αντιοχείας την 25^η Σεπτεμβρίου 1955.

²³³ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, 30, (1955), σελ.476-488.

²³⁴ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ΣΟΛΩΝΑΣ, Μετά τον Εμφύλιο...οπ.παρ., σελ.199.

²³⁵ Ολόκληρη η επιστολή του αμερικανού Υπουργού των Εξωτερικών στο ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Ελλάδα και Τουρκία ...οπ.παρ, σελ. 88.

Υπουργός των Εξωτερικών ζητούσε από τις δύο χώρες αυτοσυγκράτηση φοβούμενος ότι σε αντίθετη περίπτωση η κατάσταση θα ήταν πολύ δύσκολο να ελεγχθεί.

Μετά το θάνατο του στρατηγού Παπάγου και την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή η στάση της Ελλάδας σιλήρυνε περισσότερο ιδιαίτερα σε ότι αφορούσε τις αποζημιώσεις, την ασφάλεια σχετικά με το μέλλον και την ελευθερία της ομογένειας, την τιμωρία των ενόχων. Επιπροσθέτως ζητήθηκε η ηθική αποκατάσταση της εθνικής τιμής από την καταπάτηση της ελληνικής σημαίας στο Προξενείο της Σμύρνης²³⁶. Πράγματι η ανύψωση της ελληνικής σημαίας έγινε από τον υπουργό Muammer Cevusoglu, σε ειδική τελετή στο Ελληνικό προξενείο στην Άγκυρα, ενώ τιμές απέδωσε τουρκικό στρατιωτικό άγημα.

Πάντως η τουρκική κυβέρνηση δεν έδειξε την ίδια σπουδή και στην περίπτωση των αποζημιώσεων των πληγέντων, οι οποίοι στο τέλος με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έλαβαν πενιχρά ποσά για την αποκατάσταση των ζημιών τόσο των σπιτιών όσο και των εμπορευμάτων και καταστημάτων τους²³⁷.

²³⁶ ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Η Άλλη Πλευρά...οπ.παρ., σελ.133-134. Η Κυβέρνηση Καραμανλή ζήτησε εκτός των άλλων και την υπογραφή συμφωνίας βάσει της οποίας οι έλληνες αλιείς θα μπορούσαν να αλιεύουν εντός των τουρκικών χωρικών υδάτων.

²³⁷ Για τον τρόπο με τον οποίο καταβλήθηκαν οι αποζημιώσεις βλέπε:ΒΑΛΣΑΜΑΚΗΣ Φ., Οι Αποζημιώσεις, στο ΨΑΡΑΚΗΣ ΤΑΚΗΣ, Ανθολογία της Κωνσταντινούπολης..., οπ.παρ., σελ.125-128.

VI.4 Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΡΑΞΗ

Τα γεγονότα της 6^{ης} Σεπτεμβρίου σημάδεψαν την ομογένεια η οποία ξανάζησε γι' άλλη μια φορά μέσα σε διάστημα δέκα χρόνων από την επιβολή του φόρου περιουσίας την τουρκική πίεση. Αρχίζει σιγά-σιγά, στην αρχή ανυποψίαστα να περνά ως ιδέα η οποία ωριμάζει γίνεται συνείδηση και κατόπιν απτή πραγματικότητα, η ανασφάλεια η οποία σε πρώτη φάση μεταφράζεται σε μια μετακίνηση από τις πιο απομακρυσμένες κοινότητες της Πόλης προς το κέντρο. Από τα προάστια ιδιαίτερα τα μικρά, τις μακρινές ενορίες το ομογενειακό στοιχείο εγναθίσταται σε πολυπληθέστερες γειτονίες των κεντρικών αξόνων. Συγκεκριμένα η μεγαλύτερη μετακίνηση προς το κέντρο παρατηρείται στις κοινότητες Φαναριού, Βαλατά, Τζιμπαλη, Βλάχια, Ψωμαθεία, προς τις κεντριότερες και πυκνοκατοικημένες συνοικίες του Σταυροδρομιού, Βεβεκίου, Ταταούλων, Μεσοχωρίου²³⁸.

Ένα ακόμη στοιχείο το οποίο χαρακτηρίζει την «μετασεπτεμβριανή» περίοδο είναι η αύξηση του αριθμού των μαθητών στα σχολεία της ομογένειας και ιδιαιτέρως της Μέσης Εκπαίδευσης. Παρατηρείται το εξής αντιφατικό γεγονός: ενώ μειώνεται ο αριθμός των εγγεγραμμένων στα δημοτικά σχολεία αυξάνεται ο αριθμός των μαθητών στο εξατάξιο τότε γυμνάσιο²³⁹. Συγκεκριμένα στο σχολικό έτος της τριετίας 1957-1960 παρατηρούμε μια σημαντική αύξηση μαθητών στα πέντε σχολεία μέσης εκπαίδευσης της μειονότητας:

ΣΧΟΛΕΙΑ	1957-58	1958-59	1959-60
ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗ	342	353	378
ΖΩΓΡΑΦΕΙΟ	558	681	637
ΙΩΑΚΕΙΜΙΟ	136	149	191
ΖΑΠΠΕΙΟ	260	270	336
ΚΕΝΤΡΙΚΟ	172	203	238

Κατά την ίδια τριετία ο πληθυσμός του ομογενειακού στοιχείου μειώθηκε κατά περίπου 5.000 άτομα φθάνοντας από 61.567 σε 56.622 κατοίκους²⁴⁰.

Οι ανθελληνικές ταραχές στην Κωνσταντινούπολη οδήγησαν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις σε κρίσιμο σημείο ενώ ο απολογισμός της Τριμερούς διασκέψεως στο Λονδίνο

²³⁸ ΗΧΩ, (50), 6 Απριλίου 1978. Πρέπει να τονίσουμε το γεγονός ότι η εφημερίδα ΗΧΩ της Κωνσταντινούπολης η οποία ιδρύθηκε το 1978, πραγματοποίησε μια ενδελεχή έρευνα σχετικά με τον πληθυσμό της Κωνσταντινούπολης από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως το 1978, παίρνοντας ως βάση τους αριθμούς των μαθητών στα σχολεία.

²³⁹ ΗΧΩ, (47), 16 Μαρτίου 1978.

²⁴⁰ ΗΧΩ, (46), 9 Μαρτίου 1978.

επιδείνωσε και τη διεθνή εικόνα της χώρας με απτή απόδειξη την απόρριψη του ελληνικού αιτήματος εγγραφής του Κυπριακού στην Ημερήσια Διάταξη της Δέκατης Συνόδου του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, με το σκεπτικό ότι το όλο θέμα είχε ήδη μπει στην τροχιά των διαπραγματεύσεων μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών²⁴¹. Τα χρόνια που ακολούθησαν την Τριμερή διάσκεψη του Λονδίνου είδαν διάφορες προσπάθειες για την επίλυση του ακανθώδους ζητήματος οι οποίες δεν είχαν ευτυχή κατάληξη με αποκορύφωμα την περίπτωση του σχεδίου Macmillan²⁴². Το σχέδιο αντιμετωπίστηκε με πικρία τόσο από την ελληνική πλευρά όσο και από τον ίδιο τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο λόγω της εμφανούς διχοτομικής και διχαστικής πτυχής του, η οποία ουσιαστικά χώριζε το νησί σε τρία μέρη²⁴³. Η λύση στο αδιέξοδο ήρθε με πρόταση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ο οποίος φάνηκε να αποδέχεται τη λύση της ανεξαρτησίας της Κύπρου η οποία προφανώς απέκλειε τόσο το ενδεχόμενο της ένωσης όσο και εκείνο της διχοτόμησης. Κατόπιν πολλών επαφών και διαπραγματεύσεων που έλαβαν χώρα από 5 με 11 Φεβρουαρίου 1959 στη Ζυρίχη οι ενδιαφερόμενες πλευρές συμφώνησαν σε όλα τα θεμελιώδη ζητήματα που αφορούσαν το εσωτερικό καθεστώς και ολοκληρώθηκαν στο Λονδίνο στις 19 Φεβρουαρίου 1959 και με τη συμμετοχή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ο οποίος αποδέχτηκε τα συμφωνηθέντα, παρά το γεγονός ότι προσπάθησε έστω και την τελευταία στιγμή να επιφέρει συγκεκριμένες αλλαγές²⁴⁴.

Η υπογραφή των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου βελτίωσε σημαντικά της διμερείς σχέσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας, γεγονός που επισφραγίστηκε με την επίσκεψη του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Τουρκία όπου εκτός των άλλων έθεσε και τα θέματα που αφορούσαν το Πατριαρχείο, τη μειονότητα και τις αποζημιώσεις που εκκρεμούσαν από τα γεγονότα του 1955. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στην

²⁴¹ ΓΙΑΝΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Ν. ΓΙΑΝΝΗΣ, Ο Μεταπολεμικός Κόσμος, Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία (1945-1963), εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1992, σελ.342-343. Βάσει της πρότασης του Βρετανού Υπουργού Εξωτερικών ένα όχι και τόσο σαφές σχέδιο αυτοκυβέρνησης θα εφαρμόζονταν στο νησί. Βάσει αυτού οι εξωτερικές σχέσεις, η άμυνα και η δημόσια ασφάλεια θα παρέμεναν στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Άγγλου Κυβερνήτη. Ο Έλληνας αντιπρόσωπος παρά το ότι απέρριψε τις αγγλικές προτάσεις ως μη υποστηρικτικές της διαδικασίας αυτοδιάθεσης της Κύπρου, δεν απέκλεισε τη συνέχιση των διαπραγματεύσεων με στόχο την επίτευξη του προαναφερθέντος σκοπού. Από την πλευρά της, η Άγκυρα κράτησε μια άκρως αδιάλλακτη στάση απαιτώντας τη διατήρηση του status quo στο νησί αρνούμενη οποιαδήποτε συζήτηση επί του θέματος απορρίπτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το αγγλικό σχέδιο.

²⁴² Ibid., σελ.354-356. Σύμφωνα με την πρόταση Macmillan προβλέπονταν άμεση συμμετοχή της Ελλάδας και της Τουρκίας στη διοίκηση της Κύπρου για ένα μεταβατικό στάδιο επταετούς αυτοκυβερνήσεως, καθώς και 'δύο χωριστές Βουλές Αντιπροσώπων και χωριστά δημοτικά συμβούλια. Οι κάτοικοι της νήσου θα μπορούσαν να έχουν είτε την ελληνική είτε την τουρκική υπηκοότητα διατηρώντας συγχρόνως και την αγγλική.

²⁴³ ΜΠΙΤΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Κρίσιμες ώρες..., οπ.παρ., σελ.76-77 και Βλάχος Άγγελος, Δέκα χρόνια Κυπριακού, Εστία, Αθήνα, 1980, σελ.219. Αντίθετα το σχέδιο Macmillan βρήκε θετικό έδαφος στην Άγκυρα καθώς η τελευταία εμφανίζονταν ως ένας από τους τρεις κυρίαρχους του παιχνιδιού.

²⁴⁴ ΓΙΑΝΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Ν. ΓΙΑΝΝΗΣ, Ο Μεταπολεμικός Κόσμος...οπ.παρ., σελ.356-359. Η ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας ορίστηκε για τις 16 Αυγούστου 1960.

Κωνσταντινούπολη συναντήθηκε τόσο με τον Πατριάρχη Αθηναγόρα, όσο και με εκπροσώπους της μειονότητας²⁴⁵.

Η εμφανής καλύτερευση των ελληνοτουρκικών σχέσεων αλλά και η σύγκληση της Β' Βατικανής Συνόδου²⁴⁶ την οποία εξήγγειλε ο Πάπας Ιωάννης ΚΓ'²⁴⁷ τον Ιανουάριο του 1959 αποτέλεσαν το εναρκτήριο λάκτισμα της Οικουμενικής πολιτικής του Πατριάρχη Αθηναγόρα. Το βασικό σκεπτικό του ήταν η διασφάλιση της συνέχειας της παραμονής του Πατριαρχείου σε μια χώρα η οποία θεωρούσε αυτό το Ύπατο για το χριστιανισμό, καθίδρυμα ως εσωτερικό ίδρυμα της περιφέρειας του Φαναρίου, με ευρύτερη δυνατότητα παρέμβασης ακόμα και στην εκλογή Οικουμενικού Πατριάρχη. Μοναδικός τρόπος για να πετύχει κάτι τέτοιο ο Αθηναγόρας ήταν αφ' ενός να κάνει ευρύτερα γνωστή την ύπαρξη του Πατριαρχείου παγιώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη θέση του στη Διεθνή Σικηνή, και αφ' ετέρου να συσπειρώσει τη φωνή των ορθοδόξων εκκλησιών ώστε να ενδυναμωθεί το αδύναμο κύρος της παγκόσμιας Ορθοδοξίας, έναντι της παντοδύναμης Καθολικής και Διαμαρτυρόμενης Εκκλησίας. Το πρώτο το πέτυχε αναλαμβάνοντας την πραγματοποίηση επίσημων επισκέψεων για πρώτη φορά από την ανάληψη της πατριαρχίας του κατά το 1959²⁴⁸, όσο για το δεύτερο η σύγκληση Πανορθόδοξων Διασκέψεων κατά την περίοδο της Πατριαρχίας του θα ριξουν τα φώτα της δημοσιότητας στην άγνωστη εν πολλοίς ορθοδοξία²⁴⁹. Η Οικουμενική πολιτική του Αθηναγόρα θα φτάσει στο απόγειο της με την επίσκεψή που θα πραγματοποιήσει στις 5-6 Ιανουαρίου 1964 στα Ιεροσόλυμα κατά τη διάρκεια της οποίας θα συναντηθεί με τον Πάπα Παύλο ΣΤ', γεγονός που θα καλυφθεί από

²⁴⁵ ΤΟ ΒΗΜΑ, 12 Μαΐου 1959. Η ανταποδοτική επίσκεψη του πρωθυπουργού Μεντερές δεν έγινε ποτέ λόγω της ανατροπής του από το στρατιωτικό πραξικόπημα λίγους μήνες αργότερα, το 1960.

²⁴⁶ ALBERIGO GIUSEPPE, Storia del Concilio Vaticano II, Peeters/Il Mulino, Milano, 1995.

²⁴⁷ SCARBOSSA MARIO, Giovanni XXIII, Sagesza del cuore, ed. Paoline, Milano, 2000. Ο Καρδινάλιος Angelo Roncali επίσκοπος και Πατριάρχης Βενετίας εξελέγη στο αξίωμα του Πάπα στις 28 Οκτωβρίου ως διάδοχος του αποθανόντος Πίου ΙΒ'. Η εκλογή του χαρακτηρίστηκε ιδιαίτερα από τον Πατριάρχη Αθηναγόρα ο οποίος στο πρόσωπο του νεοεκλεγέντα Πάπα είδε τον άνθρωπο με τον οποίο θα εφάρμοζε την πολιτική ενότητας και καταλλαγής μεταξύ των δύο εκκλησιών, Για την αντίδραση του Αθηναγόρα στην εκλογή του Πάπα Ιωάννη βλέπε ΠΑΝΩΤΗ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ, Οι Ειρηνοποιοί, Παύλος ΣΤ' Αθηναγόρας Α', Ίδρυμα Ευρώπης Δράγαν, Αθήνα, 1971, σελ.31. και ΤΟΜΟΣ ΑΓΑΠΗΣ, Βατικανό-Φανάρι (1958-1970), Rome-Istanbul, 1971, Μήνυμα του Πατριάρχου Αθηναγόρα επί τη ευκαιρία της εκλογής του Πάπα Ιωάννου ΚΓ', σελ.20.

²⁴⁸ ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι.ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Ο Αθηναγόρας Α' έξω από τα Τείχη, Άλφα-Δέλτα, Αθήνα, 1988, σελ.148. Το 1959 πραγματοποιεί επίσημες επισκέψεις στους προκαθημένους των πρεσβυγενών Πατριαρχείων της Ανατολής. Επισκέπτεται κατά σειρά την Αλεξάνδρεια, την Αντιόχεια και τα Ιεροσόλυμα καθώς και την Ιερά Μονή της Αγίας Αικατερίνης στο Σινά, ένα από τα ιερότερα ορθόδοξα προσωνύματα, όπου γίνεται επίσημως δεκτός με εκδηλώσεις σεβασμού και αδελφικής αγάπης από τους κατά τόπους προκαθημένους. Είναι η πρώτη φορά που Οικουμενικός Πατριάρχης επισκεπτόταν τις έδρες των πρεσβυγενών Εκκλησιών της Ανατολής.

²⁴⁹ Κατά τη διάρκεια της Πατριαρχίας του Αθηναγόρα συγκλήθηκαν τέσσερις Πανορθόδοξες διασκέψεις οι εργασίες των οποίων έλαβαν χώρα στη Ρόδο η οποία εκκλησιαστικώς ανήκει στο κλίμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου όπως και όλα τα Δωδεκάνησα και η Κρήτη. Με τη σύγκληση αυτών των διασκέψεων, παρά τα προβλήματα που κατά καιρούς ανέκλυψαν εδραιώθηκε το προβάδισμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως πρώτο τη τάξει στην Ορθόδοξη διοικητική οργάνωση

2.500 δημοσιογράφους²⁵⁰ απόδειξη του ενδιαφέροντος της Διεθνούς Κοινότητας η οποία απέδιδε στη συνάντηση αυτή ένα χαρακτήρα ο οποίος υπερέβαινε κατά πολύ τη θρησκευτική του διάσταση. Επιστέγασμα της οικουμενικής πολιτικής του Αθηναγόρα, αποτέλεσε η άρση των αναθεμάτων του σχίσματος από τη μνήμη των Εκκλησιών Ρώμης και Κωνσταντινούπολης, επίτευγμα της διπλωματικής πρακτικής μεταξύ φωτισμένων ιεραρχών αλλά και της θέλησης να αρθούν τα όποια εμπόδια επικοινωνίας. Με ταυτόχρονες τελετές οι οποίες έλαβαν χώρα στις 7 Δεκεμβρίου 1965, στο Ναό του Αγίου Πέτρου στο Βατικανό και στον Πατριαρχικό Ναό του Αγίου Γεωργίου στο Φανάρι, υπεγράφησαν τα κείμενα με τα οποία «ο Πάπας Παύλος ο ΣΤ' και ο Πατριάρχης Αθηναγόρας Α' [...] αποδοκιμάζουν και αίρουν από μνήμης και εκ μέσου της Εκκλησίας τα επακολουθήσαντα αναθέματα, ων η ανάμνησις επενεργεί μέχρι της σήμερον ως κώλυμα εις την εν αγάπη προσέγγισιν παραδίδουσι δε ταύτα τη λήθη...»²⁵¹.

Το 1964 θα στιγματίσει την ύπαρξη της ομογένειας στην Πόλη και θα αποτελέσει και ένα δυνατό ράπισμα στην πολιτική του Αθηναγόρα από την Τουρκία. Η αναζωπύρωση του Κυπριακού Ζητήματος θα αποτελέσει την τελευταία πράξη για την παρουσία του ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης. Απαρχή για την νέα επιδείνωση των σχέσεων Ελλάδας-Τουρκίας και του αντίκτυπου τους στην μειονότητα της Πόλης θα αποτελέσει η πρωτοβουλία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου για την τροποποίηση 13 σημείων του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας, γεγονός το οποίο η τουρκοκυπριακή πλευρά ερμήνευσε ως μια προσπάθεια ανατροπής των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου²⁵². Τις επιπτώσεις που θα είχε η επιδείνωση των σχέσεων των δύο χωρών στην ομογένεια της Πόλης και το Πατριαρχείο υπογράμμισε με επιστολή του προς τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ «Ο πάνσεπτος Οικουμενικός Θρόνος, προς ον και ημεις και όλαι αι ξέναι Εκκλησΐαι τρέφουν βαθύν σεβασμόν και αγάπην ως και ο προσφιλής και από πάσης απόψεως ιδιαίτέρως αξιόλογος Ελληνισμός της Κωνσταντινουπόλεως, θα διατρέξουν μεγάλους κινδύνους, τους οποίους, ως η πράξις απέδειξε, δεν καλύπτει πλήρως η ύπαρξις ικανοποιητικών κειμένων διεθνών συμφωνιών ή αι οποιασδήποτε δυνατάι πολιτικάι ενέργεια»²⁵³.

²⁵⁰ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Π., Χρονικόν της συναντήσεως Πάπα και Οικουμενικού Πατριάρχου, Αθήνα, 1964.

²⁵¹ ΜΑΜΑΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ-ΣΠΥΡΙΔΩΝ, Η Άρση των Αναθεμάτων του Σχίσματος ως Επίτευγμα Διπλωματικής Πρακτικής, Μεταπτυχιακή Εργασία για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος στο Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματικές Σπουδές, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ακαδημαϊκό Έτος 2001-2002, σελ.78-85, και ΤΟΜΟΣ ΑΓΑΠΗΣ, Βατικανό-Φανάρι (1958-1970), Rome-Istanbul, 1971, «Δήλωσις Κοινή του Πάπα Πάυλου του ΣΤ' και του Πατριάρχου Αθηναγόρου, εκφραζόντων την απόφασιν αυτών, όπως άρωσιν από της μνήμης και εκ μέσου της Εκκλησίας τα αναθέματα του έτους 1054». Το πλήρες κείμενο, σελ.279-283.

²⁵² ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Ελλάδα και Τουρκία ...οπ.παρ, σελ. 193-194.

²⁵³ Ibid., σελ.199.

Πράγματι, στις 16 Μαρτίου 1964, η Τουρκία θα καταγγείλει τη Σύμβαση Εγκατάστασης και Εμπορίου του 1930²⁵⁴, αφήνοντας κυριολεκτικά έκθετους τους ομογενείς με ελληνική υπηκοότητα που έφταναν τότε τους 10.448. Παράλληλα με την καταγγελία της Σύμβασης άρχισε και η λήψη μιας σειράς επαχθών για την ομογένεια μέτρων, τα οποία συνοδεύτηκαν από σειρά δημοσιευμάτων με κύριο στόχο την έξαρση των πνευμάτων.

Στις 5 Απριλίου σε δημοσίευμα της εφημερίδας «Ντουνιά» με τίτλο «Παπαδίστικα Τεχνάσματα», δημοσιεύεται η επερώτηση του βουλευτή κ. Οσμάν Σαμπρή Αδάλ «περί της στάσεως του Φαναρίου ως και των εν ενεργεία μελών της Ιεράς Συνόδου», όπου ο εν λόγω βουλευτής ζητάει απάντηση σε μια σειρά ερωτημάτων όπως «οι λόγοι των ταξιδιών του κ. Αθηνάγορα, το εάν το Πατριαρχείο αναπτύσσει πολιτική δραστηριότητα κατά παράβαση της Συνθήκης της Λωζάννης, εάν τα καθήκοντα της Ιεράς Συνόδου συμβιβάζονται προς τους εθνικούς νόμους και τέλος για τη στάση που ετήρησε το Φανάρι έναντι των απάνθρωπων εγκλημάτων τα οποία διέπραξεν η Εκκλησία της Κύπρου»²⁵⁵. Επιπροσθέτως στο ίδιο άρθρο γίνεται λόγος για τη στάση του Αθηνάγορα κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του στο εξωτερικό. Σε άρθρο της «Σον Χαβάδις» λίγες ημέρες αργότερα δημοσιεύεται άρθρο με τίτλο «Ο Πατριάρχης με Βυζαντινή Στολή» αναφερόμενη στη Συνάντηση των Ιεροσολύμων με τον Πάπα Παύλο ΣΤ' και κατά τη διάρκεια της Πατριαρχικής και Συνοδικής Λειτουργίας στην οποία συλλειτούργησε με τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Βενέδικτο ενδεδυμένος προφανώς κάποια βαρύτερη στολή από το Πατριαρχικό Σκιουφλάκιο. Το γεγονός αυτό υπήρξε η αφορμή να δημοσιευθεί το εν λόγω άρθρο τρεις μήνες αργότερα και να κατηγορείται ο Πατριάρχης ότι εμφανίζεται με βυζαντινή στολή «ότι επεζήτησεν την ευκαιρία να καταστρώση άτοπα σχέδια δια το μέλλον και να υπενθυμίση το όνειρο των βυζαντινών περιβαλλόμενος στολή της εποχής εκείνης»²⁵⁶.

Στις 15 Απριλίου και εντός έξι ημερών με το πρόσχημα του κινδύνου πυρκαγιάς απαγορεύεται η λειτουργία του Ορφανοτροφείου της Πριγκήπου, στο οποίο διαβιούσαν 175 παιδάκια. Μέσα σε λίγες ημέρες «τα μεν άρρενα εγκαθίστανται εις τα δωμάτια της μονής Αγίου Νικολάου Πριγκήπου, τα δε θήλεα εις τα δωμάτια της μονής Χριστού Πριγκήπου»²⁵⁷. Το Πατριαρχείο βάλετε πανταχόθεν με μια σειρά από καταστροφικά για την υπόσταση του μέτρα. Απαγορεύεται η λειτουργία του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, με αποτέλεσμα να

²⁵⁴ Για το Σύμφωνο Εγκατάστασης Βλέπε Α. ΤΟΥΝΤΑ ΦΕΡΓΑΔΗ, Εισαγωγή στην Ελληνική Ιστορία..., οπ.παρ., σελ.315-316. Κύριος εμπνευστής αυτής της απόφασης ήταν ο τούρκος ηγέτης Ισμέτ Ινονού, ο οποίος είχε υπογράψει τη Συνθήκη της Λωζάννης και το 1930 την ελληνοτουρκική Συνθήκη Φιλίας.

²⁵⁵ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 5 Απριλίου 1964.

²⁵⁶ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 8 Απριλίου 1964. «Αναμένομεν διασαφήσεις από τους αρμοδίους και ιδιαίτέρως αναμένομεν αυτάς από τον Πατριάρχη Αθηνάγοραν ο οποίος αναχώρησεν από την πόλιν μας με αεροπλάνο διατεθέν υπό του έλληνα εφοπλιστού Ωνάση και αφού επεσιέφθη και την Ρόδον, επήγε εις την Ιερουσαλήμ και εκεί περιεβλήθη βυζαντινήν στολήν».

ανασταλούν οι εκδόσεις των περιοδικών «Ορθοδοξία» και «Απόστολος Ανδρέας», δημεύονται οι δύο κεντρικές εκκλησίες του Γαλατά του Αγίου Νικολάου και του Αγίου Ιωάννη των Χίων, ενώ απαγορεύεται σε κληρικούς να επισκέπτονται τα σχολεία της ομογένειας, στα οποία καταργείται και η πρωινή προσευχή. Το χειρότερο χτύπημα βρίσκει το Πατριαρχείο στην καρδιά του. Απαγορεύεται σε μη τούρκους υπηκόους να φοιτούν στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, ενώ με διάταγμα απελούνονται δύο μέλη της Ιεράς Συνόδου, οι Μητροπολίτες Σελεύκειας Αιμιλιανός και Φιλαδελφείας Ιάκωβος²⁵⁸.

Για την Τουρκία το ζήτημα της Κύπρου αποτελεί τη μέγιστη ευκαιρία. Άρθρο το οποίο δημοσιεύεται στην εφημερίδα «Χαβάδισ» συνιστά να μη χαθή η ευκαιρία²⁵⁹. Η εφημερίδα «Giumhurriet» ανακοίνωνε ότι οι έλληνες υπήκοοι «θα θεωρηθούν τουρίσται μετά την 16^η Σεπτεμβρίου»²⁶⁰ ημέρα εκπνεύσεως του Συμφώνου Εγκατάστασης, γεγονός το οποίο επιβεβαίωνε με ανακοίνωση του δεκαπέντε μέρες αργότερα το Υπουργείο Εσωτερικών²⁶¹. Για να επιτείνει την δημιουργία αρνητικού κλίματος κατά του ομογενειακού στοιχείου, η κυβέρνηση επιστρατεύει τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Η εφημερίδα «Χουριέτ» συγκεκριμένα, χρηματοδότησε εικοσάλεπτη κινηματογραφική ταινία με τίτλο «Θάνατος εις Κύπρον» κατά την οποία εμφανίζονταν Έλληνοκύπριοι να κακοποιούν Τουρκοκύπριους. Η εν λόγω ταινία άρχισε να προβάλλεται στα Άδανα και την Αττάλεια και προοδευτικά σε όλη τη χώρα²⁶².

Το Σεπτέμβριο του 1964 η ελληνική κυβέρνηση προσέφυγε στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών με αποτέλεσμα να κερδίσει τη αναβολή των τουρκικών σχεδίων για λίγους μόνο μήνες. Γεγονός είναι ότι ένα χρόνο αργότερα τουλάχιστον 6.000 άτομα ελληνικής υπηκοότητας είχαν εγκαταλείψει τη χώρα. Συναφές του ομαδικού διωγμού των ελλήνων υπηκόων ήταν και η δέσμευση του συνόλου της κινητής και ακίνητης περιουσίας τους βάσει μυστικής απόφασης 6/3801/2-11-1964 του τουρκικού Υπουργικού

²⁵⁷ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 15 Απριλίου 1964, 17 Απριλίου 1964, 21 Απριλίου 1964.

²⁵⁸ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 18 Απριλίου 1964.

²⁵⁹ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 21 Ιουλίου 1964. «Η Ελλάς εξ' αιτίας ενός φιλόδοξου πολιτικού (σ.σ. εννοεί το Μακάριο) θα απολέσει και την Κύπρον και το μέγα όφελος το οποίον είχε από τους εν Σταμπούλ έλληνας υπηκόους. Πλην τούτου θα υποχρεωθεί και εις την απομάκρυνσιν του Πατριαρχείου το οποίον από αιώνων είναι εγκατεστημένον εις το κέντρο της Σταμπούλ. Προ πολλού εξ' άλλου είχε φτάσει η στιγμή δια να τερματήσωμεν τη δραστηριότητα του Πατριαρχείου και να εκδιώξωμεν τους Έλληνας υπηκόους οι οποίοι απεμύζουν την οικονομική ιμάδα του τουρκικού λαού. Τα παράσιτα αυτά ήσαν εις αφάνταστον βαθμόν βλαβερά. Μετά την απέλασιν των ελλήνων υπηκόων και το γιγρεμοτσάκισμα (sic) του Πατριαρχείου πρέπει να εκριζώσωμεν από τη χώρα αυτήν και τας σχολάς της ελληνικής μειονότητας διότι σήμερα συναντώμεν έλληνας υπηκόους 75 και 80 χρονών γεννηθέντας εις την Τουρκίαν και οι οποίοι δεν γνωρίζουν ουδεμίαν τουρκικήν λέξιν. Πρέπει να επωφεληθούμεν της ευκαιρίας την οποίαν μας παρέσχεν ο φιλόδοξος Παπανδρέου διότι εάν την απολέσωμεν δυσκόλως θα επανέθωμεν παρόμοια ευκαιρία».

²⁶⁰ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 30 Ιουλίου 1964.

²⁶¹ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 16 Αυγούστου 1964.

²⁶² ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΣ, στο Συλλογικό, «30 χρόνια από τις απελάσεις», Πνευματικό Κέντρο Κωνσταντινουπολιτών, 1964-1994, Αθήνα, 1994, σελ.34.

Συμβουλίου. Ο «ακραμανές» όπως έμεινε γνωστή η απόφαση αυτή μεταξύ του ομογενειακού στοιχείου απαγόρευε οποιαδήποτε δικαιοπραξία η οποία θα αποσκοπούσε στη μεταβίβαση δικαιωμάτων επί της ακίνητης περιουσίας τους στην Τουρκία²⁶³.

Οι επιπτώσεις των απελάσεων υπήρξαν καταστροφικές για την ομογένεια. Η ανασφάλεια που άρχισε να κυριαρχεί στους κόλπους της δεν θα την εγκαταλείψει ποτέ, αντιθέτως θα βαίνει συνεχώς επιδεινούμενη. Οι αριθμοί των εγγεγραμμένων στα σχολεία είναι ο αδιάφυστος μάρτυρας των παραπάνω. Ενώ στο σχολικό έτος 1963-1964 καταγράφονται 4.778 εγγεγραμμένοι²⁶⁴, ο αριθμός αυτός θα μειωθεί κατά 1.000 μονάδες την επόμενη σχολική χρονιά φθάνοντας τις 3.906 εγγραφές²⁶⁵. Τα επόμενα χρόνια δεν θα καταγραφεί καμία διόρθωση με αποτέλεσμα το σχολικό έτος 1965-1966 να υπάρχουν 3.480 εγγεγραμμένοι, αριθμός ο οποίος θα φθάσει τους 3.224 το 1966-67 και τις 2.995 τη σχολική χρονιά 1967-68²⁶⁶. Από τα παραπάνω γίνεται εύκολα αντιληπτή η μείωση των μαθητών κατά δύο περίπου χιλιάδες μέσα σε πέντε μόλις χρόνια, γεγονός που αντικατοπτρίζει και τη λιγνιώδη μείωση του ομογενειακού στοιχείου στην περιοχή. Οι αριθμοί είναι και πάλι αδιάφυστοι μάρτυρες. Έτσι, από 61.567 ομογενείς το 1956, καταγράφονται 43.057 το 1964 για να φθάσουν στον αποθαρρυντικό αριθμό των 28.322 πέντε χρόνια αργότερα²⁶⁷. Δηλαδή μέσα σε δεκατρία χρόνια παρατηρείται μείωση του ομογενειακού στοιχείου κατά 33.000 άτομα. Επιπροσθέτως μια σειρά νομοθετικών διατάξεων και αποφάσεων έκαναν ασφυκτική για τους Έλληνες τη συνέχεια της παραμονής στην Κωνσταντινούπολη²⁶⁸.

Οι απελάσεις κράτησαν συνολικά τέσσερα χρόνια (1964-1968). Εγκατεστημένοι οι περισσότεροι από τους Έλληνες υπηκόους στην Αθήνα δεν άργησαν να δημιουργήσουν το 1965 «Σωματείο Απελαθέντων», με στόχο την προάσπιση των δικαιωμάτων τους. Πρώτος Πρόεδρος του Σωματείου εξελέγη ο Νικόλαος Τζαβούρης²⁶⁹.

²⁶³ ALEXANDRIS ALEXIS, *The Greek Minority of Istanbul...* οπ.παρ. σελ. 283-285.

²⁶⁴ ΗΧΩ, 27 Απριλίου 1978.

²⁶⁵ ΗΧΩ, 4 Μαΐου 1978.

²⁶⁶ ΗΧΩ, 11 Μαΐου 1978.

²⁶⁷ ΗΧΩ, 22 Ιουνίου 1978.

²⁶⁸ ΑΛΕΞΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, *Το ιστορικό πλαίσιο...*, οπ.παρ., σελ.513-514. Μεταξύ των άλλων μέτρων που ελήφθησαν εκείνη την περίοδο ήταν α) η παύση τριών διευθυντών ελληνικών λυκείων και άλλων ένδεκα ελλήνων διδασκάλων, β) η απαγόρευση εισόδου στα ελληνικά σχολεία στους ορθόδοξους κληρικούς βάσει της εγκυκλίου 410/16/26-3-1964, γ) η απαγόρευση διακίνησης ελληνικών βιβλίων και εγκυκλοπαιδειών στα ελληνικά σχολεία βάσει της εγκυκλίου 3.385/15-9-1964, δ) η απαγόρευση εορτασμού στα ελληνικά σχολεία θρησκευτικών εορτών, ε) η απαγόρευση της πρωινής προσευχής στα σχολεία καθώς και άρνηση χορήγησης άδειας για την ανοικοδόμηση σχολικών κτιρίων στα Ταταύλα και στο Μακροχώρι, στ) η πίεση στους ομογενείς μαθητές να μη χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα κατά την ώρα των διαλειμμάτων, ζ) η απαγόρευση εισαγωγής ελληνικών εφημερίδων στην Τουρκία.

²⁶⁹ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, στο Συλλογικό, «30 χρόνια από τις απελάσεις...», οπ.παρ., σελ.53.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V
ΜΙΑ ΧΟΥΦΤΑ ΚΑΙ ΜΙΑ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗ

V.1 ΜΙΑ ΔΥΣΚΟΛΗ ΕΚΛΟΓΗ

Οι αρχές της δεκαετίας του 1970 βρήκαν την ελληνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη υπό το κράτος της εξόδου καθώς η διαρροή του ελληνικού στοιχείου που είχε αρχίσει μετά τα Σεπτεμβριανά επεισόδια είχε μετατραπεί σε άτακτη φυγή, η οποία πολλές φορές λάμβανε και διαστάσεις πανικού. Το γεγονός αυτό ανησυχούσε ιδιαίτερα το Πατριαρχείο που έβλεπε το άμεσο ποιμνίο του να επιλέγει την πιο ασφαλή ελληνική πραγματικότητα. Επιπλέον η προχωρημένη ηλικία του Πατριάρχη Αθηναγόρα άφηνε να διαφανεί ότι αργά ή γρήγορα θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί και το γεγονός μιας νέας πατριαρχικής εκλογής υπό συνθήκες όλως διόλου διαφορετικές από εκείνες του 1948. Η εξωστρεφής πολιτική του Αθηναγόρα²⁷⁰ ο οποίος παρά το προχωρημένο της ηλικίας του συναντήθηκε άλλες δύο φορές με το Πάπα Παύλο ΣΤ', τόσο κατά την επίσκεψη του τελευταίου στην Κωνσταντινούπολη τον Ιούλιο του 1967, όσο και κατά την ανταποδοτική επίσκεψη του γέροντα Πατριάρχη στο Βατικανό τον Οκτώβριο του ίδιου έτους²⁷¹, είχε ενοχλήσει την Άγκυρα η οποία ήταν προφανές ότι δεν θα άφηνε να συνεχιστεί η διεθνής προβολή του Πατριαρχείου.

Τις ανησυχίες των συνοδικών ιεραρχών ήρθε να επιβεβαιώσει στις αρχές Φεβρουαρίου 1972, η κοινοποίηση της Νομαρχίας Κωνσταντινουπόλεως του κανονισμού που θα ίσχυε σε περίπτωση εκλογής νέου Οικουμενικού Πατριάρχη. Βάσει αυτού: Σε περίπτωση χηρείας του Θρόνου ο πρεσβύτερος στην ηλικία Μητροπολίτης θα γνωστοποιούσε το γεγονός στη Νομαρχία Κωνσταντινούπολης και εντός τριών ημερών από τον ενταφιασμό, (σε περίπτωση θανάτου αλλιώς τριών ημερών από την παραίτηση), θα απέστειλε κατάλογο των προσώπων τα οποία θα πληρούσαν τα προσόντα των προς πατριαρχεία εκλογίμων αρχιερέων σύμφωνα με το άρθρο 3 του ίδιου καταλόγου. Η Νομαρχία αφού θα προέβαινε σε έλεγχο του καταλόγου, σε περίπτωση κατά την οποία διαπίστωνε την ύπαρξη υποψηφίων μη κατάλληλων (sic), διατηρούσε το δικαίωμα της διαγραφής των ονομάτων εκείνων τα οποία δεν πληρούσαν τις ως άνω προϋποθέσεις. Εντός

²⁷⁰ Για την Οικουμενική πολιτική του Πατριάρχη Αθηναγόρα καθώς και για τα ταξίδια και τις επαφές που πραγματοποίησε κατά την δεκαετία του 1960 βλέπε: ΤΣΟΥΒΑΛΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, Ο Πατριάρχης Αθηναγόρας ο Α', στο Συλλογικό, Οι Οικουμενικοί Πατριάρχες..., οπ.παρ., σελ.136-141.

²⁷¹ ΠΑΝΩΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ, Οι Ειρηνοποιοί, Παύλος ΣΤ' Αθηναγόρας Α', Ίδρυμα Ευρώπης Δράγαν, Αθήνα, 1971, σελ.226-228. και ΜΑΜΑΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ-ΣΠΥΡΙΔΩΝ, Η Άρση των Αναθεμάτων του Σχίσματος..., οπ.παρ., σελ.86-91.

τριών ημερών από την επιστροφή του καταλόγου η Σύνοδος «των εν Σταμπούλ και Ίμβρω Μητροπολιτών» θα συνέρχονταν στον Πατριαρχικό Ναό όπου ενώπιον συμβολαιογράφου θα διεξάγονταν η ψηφοφορία, το αποτέλεσμα της οποίας θα γνωστοποιούνταν πάραυτα στη Νομαρχία. «Σε περίπτωση μη συμμορφώσεως εις τας ως άνω αναφερομένας οδηγίας και προθεσμίας, η Νομαρχία διορίζει αυτεπαγγέλτως (sic) Πατριάρχην ένα εκ των Μητροπολιτών, των εχόντων τα προσόντα εκλογιμότητος»²⁷². Οι ανησυχίες των μελών της Ιεράς Συνόδου δεν άργησαν να επιβεβαιωθούν.

Στις 28 Ιουνίου 1972 ο Πατριάρχης Αθηνάγορας ενώ εφησύχαζε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, θα υποστεί μετά από πτώση κάταγμα στο αριστερό μηριαίο οστόν. Η μεταφορά του στο ομογενειακό νοσοκομείο του Βαλουκλί κρίθηκε επιβεβλημένη καθώς οι δυνάμεις του τον εγκατέλειπαν. «Το αιφνιδίως εμφανισθέν κοιλιακόν σύνδρομον ωδήγησεν εις προιούσαν ατονίαν του οργανισμού και βαθμιαίως εις πλήρη κατάπτωσην, ήτις και επέφερε το τέλος του σεπτού ασθενούς»²⁷³, αναφέρεται στο λιτό ιατρικό ανακοινωθέν. Ήταν 00.22' λεπτά της 7^{ης} Ιουλίου 1972. «Και εκοιμήθη εν Κυρίω Αθηνάγορας ο Α', ο Πατριάρχης της εποχής, ο Πατριάρχης της βιωματικής αποστολικότητος, ο τα μέλλοντα ορών και ευαγγελιζόμενος και πράττων...»²⁷⁴. Το σεπτό σκήνωμα εκτίθεται για πέντε ημέρες στον Πατριαρχικό Ναό, όπου συρρέουν πλήθη πιστών και αντιπροσωπείες από όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες.

Στην εξόδιο ακολουθία που ψάλλεται τη Τρίτη 11 Ιουλίου δίπλα από το σεπτό λείψανο παρίσταται αντιπροσωπεία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας με επικεφαλής τον καρδινάλιο Ιωάννη Βίλλεμπραντς. Ήταν η πρώτη φορά που σε κηδεία Πατριάρχη θα παραστούν εκπρόσωποι όλων των χριστιανικών εκκλησιών του κόσμου, με πολυμελείς αντιπροσωπείες, θέλοντας με αυτό τον τρόπο να αναγνωρίσουν την οικουμενικότητα των οραματισμών του μεγάλου νεκρού. Ο Πάπας Παύλος, με τον οποίο ο Αθηνάγορας δεν έπαψε ούτε λεπτό την πνευματική επαφή και ανταλλαγή απόψεων²⁷⁵, θα απευθύνει «...εν μέσω βαθείας θλίψεως δια την μεγάλην απώλειαν» τα θερμότερα και ειλικρινέστερα συλλυπητήρια του στην Ορθόδοξη Εκκλησία, αναγνωρίζοντας ότι ο Πατριάρχης «υπήρξε

²⁷² ΔΑΜΔΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Η αγωνία της Κωνσταντινούπολης..., οπ.παρ., σελ.131. Βάσει του άρθρου 3 «Το πρόσωπον όπερ θα αναλάβη την Πατριαρχίαν δέον όπως χαιρή εμπιστοσύνης και κατά τας παραδόσεις, να κέκτηται τας απαιτούμενας ικανότητας και προσόντα και να είναι απαραίτητως τουρκικής υπηκοότητος».

²⁷³ ΕΚΚΛΗΣΙΑ, 1 Αυγούστου 1972,(15), σελ.416.

²⁷⁴ Λόγος Επικήδειος του Μητροπολίτου Πέργης Ευάγγελου, ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΙΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Αθηνάγορας Α'..., οπ.παρ., σελ. 251.

²⁷⁵ Η τελευταία ανταλλαγή μηνυμάτων και επιστολών θα γίνει στις 22 Ιουνίου, λίγες ημέρες πριν τη πτώση του Πατριάρχη. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Π., Πορεία προς την Ενότητα, Τόμος Α', Αθήνα, 1978, σελ. 497-499.

μέγας πρωταγωνιστής της συμφιλίωσης όλων των χριστιανών», υποσχόμενος ότι «η εργασία την οποία ήρχησεν ο Αθηναγόρας θα συνεχισθή προς μεγαλύτεραν δόξαν του Θεού»²⁷⁶.

Οι ημέρες που θα ακολουθήσουν την ταφή του μακαριστού Πατριάρχη θα καταγραφούν ως κρίσιμες για την νεότερη ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Η εξωστρέφεια του Αθηναγόρα και το ολοένα αυξανόμενο κύρος του Φαναρίου λόγω της διεθνούς προβολής του, είχαν θορυβήσει την Τουρκία η οποία παρακολουθούσε με μεγάλη καχυποψία το όλο γεγονός. Έτσι στις 16 Ιουλίου η ενδημούσα Ιερά Σύνοδος ανέμενε στο Μεγάλο Συνοδικό του Πατριαρχείου την επιστροφή της λίστας των εκλεκτόρων για να προβεί στην εκλογή του αδιαφιλονίκητου ιεράρχη που δικαιοματικά θα ήταν ο διάδοχος του Αθηναγόρα. Και αυτός δεν ήταν άλλος από τον Μητροπολίτη Χαλκηδόνος Μελίτωνα. Όταν ανοίχτηκε ο φάκελος που εστάλη από τη Νομαρχία η Σύνοδος διαπίστωσε τη διαγραφή τεσσάρων ονομάτων, του Χαλκηδόνος Μελίτωνος, του Χαλδίας Κύριλλου, του Σταυρουπόλεως Μαξίμου, Σχολάρχου της Θεολογικής Σχολής και του Σάρδεων Μαξίμου. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κυβέρνηση είχε απειλήσει και με απέλαση αν εκλέγονταν κάποιο ανεπιθύμητο πρόσωπο. Για μια ακόμη φορά στην ιστορία του, το Φανάρι θα απεδείκνυε ότι γνωρίζει «τη τέχνη του να εξάγει εκ των χειρίστων δεδομένων το άριστον δυνατόν»²⁷⁷. Το τριπρόσωπο ψηφοδέλτιο που καταρτίζεται από τους Μητροπολίτες Ανέων Νικόλαο²⁷⁸, Κολωνίας Γαβριήλ²⁷⁹ και Ίμβρου και Τενέδου Δημήτριο προορίζει τον τελευταίο.²⁸⁰ Ο νεοεκλεγείς Πατριάρχης δεν διστάζει να ομολογήσει ότι «ούτε το σθένος,

²⁷⁶ ΕΚΚΛΗΣΙΑ, 1 Αυγούστου 1972,(15), σελ.425-426. Όλες οι εκδηλώσεις και η περιγραφή της κηδείας του Πατριάρχη Αθηναγόρα στο ήδη μνημονευθέν περιοδικό ΕΚΚΛΗΣΙΑ, σελ.394-449. Δυο ημέρες μετά τον θάνατο του Πατριάρχη, ο Πάπας θα μιλήσει για το μεγάλο φίλο του και αδελφό από το παράθυρο του γραφείου του στα συγκεντρωμένα πλήθη: «Ο Αθηναγόρας ακόμη και εις την εξωτερική του μορφήν, μεγαλειώδη και ιερατική, απέπνεε την εσωτερική αξιοπρέπεια του και η συνομιλία του [...] είχε τόνους ταπεινής ευαγγελικής καλοσύνης. [...] Και ημείς είμεθα μεταξύ εκείνων, οι οποίοι τον θαυμάζαν και τον ηγάπησαν πολύ. Εκείνος είχε δι' Ημάς φιλίαν και εμπιστοσύνην, η οποία πάντοτε μας συνεινεί, και της οποίας η ανάμνησις αυξάνει τώρα την θλίψιν [...] τρεις φορές είχομεν την ευτυχίαν να συναντηθώμεν προσωπικώς μετ' αυτού, και εκατό φορές ανταλλάξαμεν επιστολάς, ανταλλάσσοντες αμοιβαίως ευχάς και υποσχέσεις όπως καταβάλλωμεν πάσαν προσπάθειαν δια την μεταξύ ημών αποκατάστασιν τελείας ενότητος...». Κλείνοντας την ομιλία του είπε «...Η ανεκπλήρωτος αυτή επιθυμία πρέπει να παραμείνει η κληρονομία του και η ιδιή μας προσευχή». Βλέπε: ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Π., Πορεία..., οπ.παρ. σελ.499-500.

²⁷⁷ ΧΑΛΚΗΔΟΝΙΑ μνήμη Μελίτωνος Χατζή..., οπ.παρ., σελ.75.

²⁷⁸ Ο Μητροπολίτης Ανέων Νικόλαος, είχε εκλεγεί Μητροπολίτης Ίμβρου και Τενέδου το 1963. Παραιτήθηκε το 1972. Τον διαδέχτηκε το Φεβρουάριο της ίδιας χρονιάς ο Επίσκοπος Ελαίας Δημήτριος Παπαδόπουλος.

²⁷⁹ Για το έργο του Μητροπολίτη Κολωνίας Βλέπε το ΠΡΕΜΕΤΙΔΗΣ ΓΑΒΡΙΗΛ, Μητροπολίτης Κολωνίας, Η Ιερά Μητρόπολις Κολωνίας, Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχιολητών, Αθήνα, 1997.

²⁸⁰ Η περίπτωση της εκλογής του Μητροπολίτη Δημητρίου σε Οικουμενικό Πατριάρχη δείχνει ακριβώς το ύψος της αποστολής του Φαναρίου σε ώρες ύψιστης ευθύνης. Ο Δημήτριος Παπαδόπουλος είχε γεννηθεί στην Κωνσταντινούπολη το 1914, και σπουδάσει στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, όπως άλλωστε και το μεγαλύτερο μέρος των κληρικών του Πατριαρχείου. Κληρικός χαμηλών τόνων, με μεγάλη ταπείνωση και αίσθημα ευθύνης ανυψώνεται σε βοηθό Επίσκοπο Ελαίας την Άνοιξη του 1964 και χειροτονείται από τον τότε Μητροπολίτη Ηλιουπόλεως και Θείρων Μελίτωνα στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στα Ταταύλα. Το Φεβρουάριο του 1972 πέντε μόλις μήνες πριν το θάνατο του Αθηναγόρα εκλέγεται Μητροπολίτης Ίμβρου και Τενέδου, διαδεχόμενος τον παραιτηθέντα Μητροπολίτη Νικόλαο. Η εκλογή του σε Οικουμενικό Πατριάρχη

ούτε το ανάστημα» είχε αλλά «...προκειμένου να διασωθή το γνήσιον της Εκκλησίας φρόνημα [...] παρεδόθημεν ολοτελής τω Κυρίω και τω Πνεύματι τω Αγίω...»²⁸¹. Οι ιεράρχες του Πατριαρχείου γνώριζαν πως δεν μπορούσαν να πιέσουν την Άγκυρα να άρει τις πιέσεις της. Ήδη το προηγούμενο καλοκαίρι και συγκεκριμένα στις 9 Ιουνίου 1971, η Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης είχε δεχτεί ένα ισχυρό πλήγμα καθώς η τουρκική κυβέρνηση είχε προβεί στην αναστολή της λειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, στηρίζοντας την απόφασή της στην απαγόρευση λειτουργίας των ιδιωτικών ανώτατων σχολών. Το γεγονός αυτό με σοβαρές επιπτώσεις στην εύρυθμη λειτουργία του Πατριαρχείου είχε καταρρακώσει το ηθικό του Πατριάρχη Αθηνάγορα αλλά και της ομογένειας εν γένει²⁸².

Το Φανάρι συνέχισε την πολιτική της εκκλησιαστικής διπλωματίας που είχε εγκαινιάσει ο Αθηνάγορας μέσω των Μητροπολιτών του Θρόνου που ζούσαν και δημιουργούσαν στις εκτός των τειχών Μητροπόλεις με προεξάρχοντα στην όλη προσπάθεια τον Μητροπολίτη Γέροντα Χαλκηδόνας κ. Μελίτωνα²⁸³. Κατ'αυτὸν τον τρόπο πέτυχε να κρατήσει ζωντανή την παρουσία του στο διεθνές προσκήνιο τόσο σε διορθόδοξο, όσο και διαχριστιανικό επίπεδο. Ιδιαίτερα στο τελευταίο η συμβολή του εν λόγω ιεράρχη ήταν τόσο σημαντική που αναγνωρίστηκε ποικιλοτρόπως κατά τη διάρκεια των εορτασμών κατά τη δεκαετία από την υπογραφή των κειμένων της άρσης των αναθεμάτων. Οι τελετές που

την οποία «ουδέ πόρρωθεν κατά διάνοιαν ετολήσαμεν ποτέ να διαλογησώμεν...», όπως δεν διστάζει να αναφέρει στην ενθρονιστήριο ομιλία του, κρίθηκε η μόνη ικανή να καταπραΰνει τα οξυμένα πνεύματα στην Άγκυρα, καθώς λόγω ακριβώς του χαμηλών τόνων χαρακτήρα του ήταν σχεδόν άγνωστος στο ευρύτερο κοινό. Για την εκλογή βλέπε: ΠΑΛΑΒΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Ο Πατριάρχης Δημήτριος, στο Συλλογικό, Οι Οικουμενικοί Πατριάρχες..., οπ.παρ., σελ.145-152.

²⁸¹ Ενθρονιστήριο Ομιλία Οικουμενικού Πατριάρχη Δημητρίου Α', ΕΚΚΛΗΣΙΑ, 1 Σεπτεμβρίου 1972, (17-18), σελ.463-464.

²⁸² Για τη μέχρι δακρύων απογοήτευση του γέροντα Πατριάρχη, βλέπε: ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Οι Δύο Πατριάρχες: Αθηνάγορας και Μάριος Αυγέρης, Κέδρος, Αθήνα, 1976, σελ. 11. Τα χρόνια που προηγούνται του κλεισίματος της Σχολής οι πιέσεις της άγκυρας ήταν συνεχείς. Το 1961 απαγορεύτηκε η φοίτηση στους μοναχούς του Αγίου Όρους. Το 1963 το μέτρο επεκτάθηκε σε όλους τους έλληνες υπηκόους, ενώ το 1964 η φοίτηση επιτρέπονταν επίσημα μόνο σε τούρκους υπηκόους.

²⁸³ Ο Μητροπολίτης Μελίτων Χατζής (1910-1989) θα μπορούσε χωρίς υπερβολή να χαρακτηριστεί ως η σημαντικότερη μορφή του εικοστού αιώνα για το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Γεννημένος στην Ανατολική Ακτή του Βοσπόρου, ο Μελίτων ολοκλήρωσε τις Θεολογικές σπουδές του στη Σχολή της Χάλκης και εισήλθε στον Κλήρο. Κατά την άφιξη του Αθηνάγορα στην Κωνσταντινούπολη ήταν Πρωτοσύγκελος στο Πατριαρχείο. Το Δεκέμβριο του 1950 θα χειροτονηθεί Μητροπολίτης Ίμβρου και Τενέδου, όπου θα αναπτύξει έντονη ποιμαντική και κοινωνική δράση. Η δεκαετία (1950-1963) παραμονή του στη Μητρόπολη αυτή χαρακτηρίστηκε ως εποχή αναγέννησης των δύο νησιών. Εκμεταλλευόμενος το καλό κλίμα και την αρχή ισοπολιτείας που οι τουρκικές αρχές άρχισαν να εφαρμόζουν, ο Μελίτων χτίζει σχολεία, αναπαλαιώνει εκκλησίες, ιδρύει συλλόγους και γίνεται μια θρυλική μορφή για τα δύο νησιά. Για τη δραστηριότητα του στη Μητρόπολη Ίμβρου και Τενέδου βλέπε: ΚΑΡΑΣ ΜΕΛΙΤΩΝ Μητροπολίτης Φιλαδέλφειας, Η νήσος Ίμβρος, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Θερησκευτικών Σπουδών, 1987. Το 1963 ανυψώθηκε σε Τιτουλάριο Μητροπολίτη Ηλιουπόλεως και Θείρων όπου και αναδείχτηκε ο στενότερος συνεργάτης του Πατριάρχη Αθηνάγορα, στην Οικουμενική κίνηση και στην προσέγγιση μεταξύ Βατικανού Φαναρίου. Το 1966 μετά το θάνατο του Μητροπολίτη Χαλκηδόνας Θωμά ανυψώθηκε σε πρώτο τη τάξει Μητροπολίτη του Θρόνου ενθρονιζόμενος στον Καθεδρικό Ναό της Αγίας Τριάδος ως Μητροπολίτης Γέρον Χαλκηδόνας.

έλαβαν χώρα στο Βατικανό και συγκεκριμένα στο παρεκκλήσιο της Cappella Sistina προεξάρχοντος του Πάπα Παύλου ΣΤ', ανέδειξαν τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής. Προσφωνώντας τον Πατριαρχικό Απεσταλμένο, Μητροπολίτη Χαλκηδόνος, ο Πάπας δεν δίστασε να δηλώσει: «...Σήμερα αι σχέσεις των Εκκλησιών μας εισέρχονται εις νέον στάδιον δια της δημιουργίας νέων μέσων διαλόγου, άτινα βασιζόμενα επί των επιτευγμάτων των δέκα τελευταίων ετών, αποσκοπούν εις την αύξησιν της μεταξύ των Εκκλησιών μας κοινωνίας, μέχρι τελειώσεως αυτής...»²⁸⁴. Όμως ο Πάπας δεν σταμάτησε εκεί την έκφραση ικανοποίησης και αναγνώρισης για τη συμβολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου στον διαχριστιανικό διάλογο. Με μια κίνηση που δεν είχε προηγούμενο στην ιστορία όταν έφθασε μπροστά από το σημείο που βρίσκονταν η Πατριαρχική Αντιπροσωπεία «διέταξε όπως του αφαιρέσουν την μίτραν του, και με αργά βήματα, προσελθών ενώπιον του αρχηγού της αντιπροσωπείας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Μητροπολίτου Μελίτωνος, εγονυπέτησε και ανασείρας τα κράσπεδα του μανδύου αυτού, ησπάσθη τους πόδας του, υπό την κατάπληξιν όλων...»²⁸⁵. Ο Μητροπολίτης Μελίτων προσπάθησε να τον εμποδίσει και σε ελάχιστη ανταπόδοση έσκυψε και του φίλησε το χέρι. Ήταν στιγμές βαθύτατα συμβολικές²⁸⁶. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος σχολιάζοντας το γεγονός είπε «Δια της εκδηλώσεως ταύτης ο σεβάσμιος και προσφιλέστατος ημίν αδελφός Πάπας της Ρώμης Παύλος ΣΤ' υπερέβη τον Πάπαν και απέδειξε εις την Εκκλησίαν και τον κόσμον ποίος είναι και δύναται να είναι ο Χριστιανός Επίσκοπος και μάλιστα ο πρώτος επίσκοπος της Χριστιανοσύνης, ο της Ρώμης επίσκοπος, ήτοι δύναμις καταλλαγής και ενοποιός της Εκκλησίας και του κόσμου»²⁸⁷.

Βλέπε και ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ προς τιμή του Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος κ. Μελίτωνος, Θεσσαλονίκη, 1977.

²⁸⁴ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Π., Πορεία..., Τόμος Β', οπ.παρ., Η αντιφώνηση του Πάπα Παύλου, σελ.62-64.

²⁸⁵ Ibid., σελ.55.

²⁸⁶ PIERRE DUPREY, The Ecumenical Gestures of Paul VI, Proche Orient Chrétien, (48), 1998, σελ.167. Being an eyewitness of many ecumenical gestures of Pope Paul VI, I bring back to life the intensely emotional moments of these gestures: the common blessing on the Mount of Olives, the exchange of symbolical gifts and especially the liturgy in the Sixtine Chapel at the end of which Paul VI kissed the feet of the envoy of Patriarch Dimitrios I. Such symbols of love, fruits of the action of the Holy Spirit, do not spring up spontaneously: Paul VI had meditated them for a long time, in prayer and with the conviction he patiently acquired during the years of the theological dialogue, even if essential, is not sufficient for the ecumenical dialogue. This dialogue has to be prepared by a demonstration of authentic love. Paul VI, who would have preferred to start with the theological dialogue, learned this from his Brother in the East, Atenagoras, who always gave precedence to the dialogue of love. However, in all these gestures Paul VI remained a theologian. Particularly when he kisses the feet of the envoy from the Phanar, he does nothing else than prove, by a very revealing act, that he truly is the servant of the servants of God and he does it precisely at the moment when news of the creation of a commission for the preparation of the theological dialogue reaches him from Constantinople. Παραθέτω αυτούσια την ερμηνεία που ο Θεοφιλέστατος Duprey, δίνει στις χειρονομίες του Πάπα Παύλου, ώστε να υπάρχει πλήρης εικόνα της ερμηνείας από Καθολικής πλευράς.

²⁸⁷ ΕΚΚΛΗΣΙΑ, 1 Ιανουαρίου 1972,(1), σελ.18.

Παρά τις δυσκολίες και τα γενικότερα προσκόμματα που επέφερε η Άγκυρα στο Φανάρι, δεν κατάφερε εν τούτοις να ανακόψει την διεθνή προβολή και αναγνώριση του Πατριαρχείου. Ως εκ τούτου, ο Πατριάρχης Δημήτριος στα πλαίσια των επαφών για την προώθηση του Οικουμενικού Διαλόγου δέχτηκε στις 29 και 30 Νοεμβρίου 1979 στο Φανάρι την εθιμοτυπική επίσκεψη του νεοεκλεγέντα Πάπα Ιωάννη Παύλο Β' (16 Οκτωβρίου 1978), γεγονός το οποίο αποτέλεσε ιδιαίτερο σταθμό ευρείας εμβέλειας στην ιστορία του Πατριαρχείου.

V.2 Η ΣΚΛΗΡΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η δεκαετία του 1970 κατέδειξε κατά τρόπο απτό την πορεία του ελληνικού στοιχείου στην Κωνσταντινούπολη, η οποία αντιμετώπιζε για πρώτη φορά στην ιστορία της το ενδεχόμενο να μετατραπεί σε πόλη ενός μόνο λαού. Η κοσμοπολίτικη ατμόσφαιρα της Πόλης άρχιζε να φθίνει καθώς μεγάλα κύματα εσωτερικής μετανάστευσης ατόμων που έψαχναν σ' αυτήν μια καλύτερη τύχη εγναθίστανται επιτείνοντας τα προβλήματα διαβίωσης σε μια περιοχή που μετρούσε τότε πληθυσμό γύρω στα δύο εκατομμύρια.

Για τους ομογενείς, ακόμα και για τους πιο αισιόδοξους η εισβολή «Αττίλα» στην Κύπρο τον Ιούλιο του 1974, αποτέλεσε μια ακόμη αφορμή για εγκατάσταση στη Ελλάδα. Οι αριθμοί εγγραφών στα ομογενειακά σχολεία παραμένουν αδιάψευστοι μάρτυρες του τρόπου με τον οποίο αντιμετώπισαν οι ομογενείς, το πρόβλημα παραμονής τους στη χώρα. Συγκεκριμένα, ενώ κατά το σχολικό έτος 1970-1971 εγγράφονται 2.346 μαθητές στα σχολεία της Πόλης²⁸⁸, ο αριθμός θα πέσει κάτω από το ψυχολογικό όριο των 2.000 κατά τη σχολική περίοδο 1972-73 φθάνοντας τις 1.721 παρουσίες. Η πορεία θα συνεχίσει να είναι φθίνουσα για να φθάσει τις 1.158 εγγραφές το σχολικό έτος 1974-75 και τις 953 τη χρονιά 1975-76²⁸⁹. Μέσα σε έξι σχολικές χρονιές ο αριθμός των μαθητών μειώνεται κατά 1.300 περίπου μονάδες. Ένας σημαντικός παράγοντας που μας βοηθάει στην καλύτερη κατανόηση του φαινομένου της μείωσης των μαθητών, είναι το γεγονός ότι οι οικογένειες είχαν συνδέσει την παρουσία τους στη γενέθλια γη με την παροχή καλύτερης παιδείας στα παιδιά τους. Ανέμεναν ως εκ τούτου το τέλος της περιόδου της πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για να βρουν μια καλύτερη και ασφαλέστερη παραμονή. Στις ως άνω παρατηρήσεις θα πρέπει να προστεθεί και το γεγονός των συνεχώς αυξανόμενων μαθημάτων που διδάσκονταν στην τουρκική γλώσσα, αποστερώντας τους ομογενείς μαθητές από την καλή εκμάθηση της μητρικής τους γλώσσας. Έτσι, το 1978 ο αριθμός των Ελλήνων που υπολογίζεται ότι συνέχιζαν να διαβιούν στην Πόλη ήταν 8.756²⁹⁰. Οι αριθμοί μπορούν να χαρακτηριστούν αποκαρδιωτικοί αν γίνουν κάποιες συγκρίσεις με το παρελθόν. Βλέπουμε λοιπόν ότι ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη το 1978, αντιστοιχούσε με το σύνολο των εγγεγραμμένων μαθητών του σχολικού έτους 1927-28, ενώ

²⁸⁸ ΗΧΩ, 25 Μαΐου 1978.

²⁸⁹ ΗΧΩ, 1^η Ιουνίου 1978.

²⁹⁰ ΗΧΩ 4 Οκτωβρίου 1978

ο αριθμός των μαθητών του σχολικού έτους 1976-77 που ανέρχονταν σε 820 παρουσίες αντιστοιχούσε με τον αριθμό των μαθητών ενός μόνο σχολείου, μόλις λίγες δεκαετίες πριν.

Η κατάσταση δεν άλλαξε ούτε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, όπου συνέχιζαν να κλείνουν «άχρι καιρού» τα ομογενειακά σχολεία το ένα μετά το άλλο. Το 1984, ανέστειλε τη λειτουργία του το τμήμα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Θεολογικής Σχολής. Την ίδια χρονιά έκλεισε η Αστική Σχολή Χάλκης, ενώ τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1988, αφού επί έναν ολόκληρο αιώνα έδωσε τα φώτα της παιδεία σε χιλιάδες μαθήτριες, έκλεισε το Ιωακείμιο Παρθεναγωγείο.

Κατά το σχολικό έτος 1991-1992, στο Ζωγράφειο Λύκειο φοιτούσαν 84 μαθητές, ενώ στο Ζάππειο Παρθεναγωγείο ο αριθμός των μαθητριών συμπεριλαμβανομένου του τμήματος πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν ξεπερνούσε τις 150. Στο δημοτικό σχολείο Ταταούλων οι μαθητές δεν ξεπερνούσαν τους 30, ενώ στην ασιατική πλευρά του Βοσπόρου και στο μοναδικό σχολείο που συνέχιζε να λειτουργεί στη Χαλκηδόνα οι μαθητές έφθαναν τους 32. Στο Μέγα Ρεύμα, με τους αλλοτινούς 6.000 έλληνες που διαβιούσαν σε αυτό κατά την ίδια σχολική περίοδο οι μαθητές στο δημοτικό ήταν 12.

Η κατάσταση αυτή έφερε σε μαρασμό την άλλοτε ανθούσε ελληνική παιδεία στην Κωνσταντινούπολη καθώς μειώθηκε και το βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων που συνέχιζαν να διαβιούν σε αυτήν. Τα προβλήματα είναι πλέον πρακτικά. «Όταν ο δάσκαλος ή καθηγητής μπαίνει σε αίθουσα τεσσάρων ή επτά ατόμων και γνωρίζει την οικονομική κατάσταση των μαθητών δεν μπορεί να είναι αντικειμενικός (sic). Οι μαθητές γνωρίζοντας την επιείκεια των δασκάλων είναι πολύ πιο απαθείς και αδιάφοροι στα καθήκοντά τους»²⁹¹. Το σχολικό έτος 1996-1997 το σύνολο των εγγεγραμμένων μαθητών έφθανε τους 297, 148 από τους οποίους φοιτούσαν στην Πρωτοβάθμια και 149 στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι ο αριθμός των εγγεγραμμένων στο Δημοτικό Σχολείο ένα έτος νωρίτερα ήταν μεγαλύτερος κατά τριάντα μαθητές αφού έφτανε τους 178²⁹². Κατά το σχολικό έτος 1997-1998 λειτουργούσαν στην Πόλη δέκα Δημοτικά Σχολεία, στα Ταταύλα, στο Φερίκιοι, στο Μέγα Ρεύμα, στο Μέγα Ρεύμα του Βοσπόρου, στο Φανάρι η Μαράσλειος, στο Πέραν το Ζάππειο, στη Βλάγια, στο Μακροχώρι (επαρχία Δέρκων), στον Άγιο Στέφανο (επαρχία Δέρκων), στην Πρίγκηπο (επαρχία Πριγκηπονήσων), και στην ασιατική πλευρά του Βοσπόρου στη Χαλκηδόνα. Λειτουργούσαν επίσης δύο νηπιαγωγεία. Ο τομέας της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης συμπληρώνονταν από την ύπαρξη τεσσάρων ομογενειακών ιδρυμάτων, του Ζαππείου, του Ζωγραφείου της Μεγάλης του Γένους Σχολής

²⁹¹ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ 8 Μαρτίου 1997.

²⁹² ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ 6 ΜΑΡΤΙΟΥ 1997

και του Κεντρικού²⁹³, το οποίο με τη λήξη του σχολικού έτους 1999-2000 ανέστειλε τη λειτουργία του ύστερα από προσφορά 150 χρόνων στην ελληνική παιδεία²⁹⁴. Οι δύο Αθλητικοί Σύλλογοι Κουρτουλούς και Πέρα, συνεχίζουν να έρχονται αρωγοί στην ενίσχυση και διατήρηση της αθλητικής παράδοσης στην Πόλη.

Στον πολιτιστικό τομέα ως αξιόλογη για την ομογένεια χαρακτηρίζεται η παρουσία του Μορφωτικού και Καλλιτεχνικού Συνδέσμου ΕΡΘΟ, με πολύπλευρο έργο καθώς σε αυτόν λειτουργεί ομάδα ερασιτεχνικού Θεάτρου με πλούσια δραστηριότητα στον καλλιτεχνικό χώρο και πολλές εμφανίσεις ακόμα και το εξωτερικό²⁹⁵. Μορφωτικοί και Καλλιτεχνικοί Σύνδεσμοι λειτουργούν επίσης στο Μόδι υπό την αιγίδα της Μητροπόλεως Χαλκηδόνος με πλούσια δράση και την έκδοση του καλλιτεχνικού περιοδικού «Επειδή»²⁹⁶, στα Ύψωμαθειά, στο Μέγα Ρεύμα, στο Ζωγράφειο Λύκειο και αλλού.

Σημαντική, κυρίως για τη διατροφή των γερόντων και κυρίως των απόρων είναι η παρουσία και προσφορά των έξι συσσιτίων, τα οποία είναι διασκορπισμένα σε όλο το μήκος της αχανούς πλέον Κωνσταντινούπολης. Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία του έτους 1997, 247 σιτιζόμενοι βρίσκουν θαλπωρή σε αυτά²⁹⁷. Επιπλέον εξακολουθούν να λειτουργούν και επτά Φιλανθρωπικές Αδελφότητες οι οποίες υποστηρίζουν με κάθε τρόπο την αξιοπρεπή διαβίωση του ομογενειακού στοιχείου.

Ο χώρος του Τύπου που γνώρισε ημέρες δόξας κατά το πρόσφατο παρελθόν εκπροσωπείται από την έκδοση δύο εφημερίδων. Η «Απογευματινή» η οποία εκδίδεται συνεχώς από το 1925 και η «Ηχώ» η οποία ιδρύθηκε από τον εκπαιδευτικό Χαράλαμπο Ρομπόπουλο το 1978 με στόχο να δώσει μια νέα πνοή στον λιμνάζοντα τομέα της έντυπης ενημέρωσης, συνεχίζουν και στις μέρες μας την καθημερινή έκδοσή τους²⁹⁸.

Το ομογενειακό Νοσοκομείο του Βαλουκί κοντά στο ιστορικό Μοναστήρι της Παναγίας, με χωρητικότητα 650 κλινών προσφέρει τις υπηρεσίες του σε όσους προσφεύγουν σε αυτό. Με τους 31 ιατρούς που εργάζονται σε αυτό -πέντε μόνον από τους οποίους είναι

²⁹³ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ 7 ΜΑΡΤΙΟΥ 1997, και ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ..., οπ.παρ., σελ.104.

²⁹⁴ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Περιοδικό ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ, Τα Ελληνικά Παρθενάγωγεία..., οπ.παρ., σελ.10

²⁹⁵ Αντιπροσωπεία του ΕΡΘΟ παρουσίασε το Φεβρουάριο του 1997, κατόπιν πρόσκλησης της Γερμανικής Σχολής Αθηνών, τέσσερις επιτυχημένες παραστάσεις

²⁹⁶ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 20 Ιανουαρίου 1996 και Περιοδικό ΕΠΕΙΔΗ, Ιερά Μητρόπολις Χαλκηδόνος, Μορφωτικός Σύνδεσμος Μοδίου 1996.

²⁹⁷ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ 7 ΜΑΡΤΙΟΥ 1997. Σύμφωνα με την υπάρχουσα εικόνα, στον κέντρο της Κωνσταντινούπολης, και συγκεκριμένα στην ενορία Αγίου Κωνσταντίνου στο Πέραν και Αγίας Τριάδας επίσης στο Πέραν σιτίζονται 40 και 50 άτομα αντίστοιχα, ενώ 18 άτομα βρίσκουν καθημερινά τροφή στην ενορία της Ευαγγελίστριας Προπόδων Ταταούλων (Κουρτουλούς). Επιπλέον από 34 άτομα σιτίζονται στα Ταταύλα, 40 στη Βλάγκα και 65 στο Μέγα Ρεύμα.

²⁹⁸ Είναι προφανές ότι οι εφημερίδες της ομογένειας εστιάζουν το ενδιαφέρον τους σε κοινωνικά και εκκλησιαστικά θέματα ενημερώνοντας τους αναγνώστες τους για τα δρώμενα στους κόλπους της. Πολλές φορές οι δυσκολίες εκτύπωσης τους είναι περισσότερο από εμφανής. Ιδιαίτερως η εφημερίδα «Απογευματινή»,

ομογενείς- και 223 υπαλλήλους στην πλειοψηφία τους Τούρκους είναι ένα από τα πιο αξιόλογα Νοσοκομεία της Πόλης. Παράλληλα με τη νοσοκομειακή περιθαλψη, λειτουργεί και τμήμα Γηροκομείου, στο οποίο διαβιούσαν 151 τρόφιμοι το 1997²⁹⁹.

Είναι όμως προφανές ότι οι εναπομείναντες έλληνες της Κωνσταντινούπολης αντιμετωπίζουν και πρακτικά προβλήματα με πρώτο εκείνο της γλώσσας. Η τηλεόραση, το διαδίκτυο, η παγκοσμιοποίηση της κοινωνίας έχει επιφέρει την αλλοίωση της μητρικής γλώσσας με απτές συνέπειες στη συνοχή της ομογένειας

δέχτηκε ισχυρό πλήγμα με τον θάνατο του αδελφού του εκδότη της κ. Βασιλή Αδόσογλου (1993), ο οποίος ήταν και ο ουσιαστικός επιμελητής της.
²⁹⁹ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ 7 ΜΑΡΤΙΟΥ 1997.

V.3 ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΠΙΔΑ ΖΩΝΤΑΝΗ

Αποστερημένο από την Θεολογική Σχολή της Χάλκης και με απτά προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία του το Πατριαρχείο εισήλθε στην τελευταία δεκαετία του εικοστού αιώνα με την ώθηση που του έδωσαν δύο γεγονότα τα οποία ήρθαν να αναταράξουν τα λιμνάζοντα ύδατα της ομογενειακής παρουσίας στην Κωνσταντινούπολη. Η εξασφάλιση ύστερα από 46 χρόνια προσπαθειών³⁰⁰ της άδειας ανοικοδόμησης της κατεστραμμένης πτέρυγας του Πατριαρχείου, η οποία είχε αποτεφρώσει όλα τα ξυλόκτιστα κτίρια περιορίζοντας ασφυκτικά τις εγκαταστάσεις υπηρεσιών της Πρωτόθρονης Εκκλησίας αναπτέρωσε το ηθικό των κρατούντων. Το νέο Πατριαρχικό Μέγαρο σε σχέδιο του Αρχιτέκτονα Αριστείδη Πασσαδαίου θεμελιώθηκε στις 20 Μαΐου 1987 από τον Πατριάρχη Δημήτριο Α'. Τη δαπάνη της αποπεράτωσης του κτιρίου ανέλαβε η οικογένεια του βιομηχάνου Παναγιώτη Αγγελόπουλου, ο οποίος ανακοίνωσε την προσφορά του στον Πατριάρχη Δημήτριο με την ευκαιρία της επίσκεψης του τελευταίου στην Αθήνα το Νοέμβριο του ίδιου έτους³⁰¹. Τα εγκαίνια του νέου Πατριαρχικού οίκου έγιναν μετά το τέλος της Πατριαρχικής και Συνοδικής Λειτουργίας η οποία εψάλη στις 17 Δεκεμβρίου 1989, στον Πατριαρχικό Ναό προεξάρχοντας του Πατριάρχη Δημητρίου με συλλειτουργία του Πατριάρχη Αλεξανδρείας Παρθενίου (1986-1996), και των μελών της Ιεράς Συνόδου³⁰². Μετά το πέρας της τελετής ο Πατριάρχης Δημήτριος ενεχείρισε στον Παναγιώτη Αγγελόπουλο το σφίγιο του Άρχοντα Μεγάλου Λογοθέτη της Εκκλησίας, όρισε δε να μνημονεύεται το όνομα του σε όλες τις τελετές εσαεί³⁰³. Τα ανακαινιστικά έργα του όλου

³⁰⁰ MARTANO VALERIA, *Atenagoras II Patriarca...*, οπ.παρ., σελ. 153. Ο Πατριάρχης Αθηναγόρας είχε ερχόμενος από την Αμερική είχε εξασφαλίσει ένα αρκετά μεγάλο ποσό για την ανοικοδόμηση του Πατριαρχικού Οίκου. Σκέφτονταν μάλιστα την μεταφορά του Πατριαρχείου στο Πέραν, πράγμα το οποίο συνάντησε τις αντιδράσεις πολλών ιεραρχών οι οποίοι διατεινονταν ότι ενδεχόμενη μετακίνησης από το Φανάρι θα έπληττε το κύρος του αποστερούσε. Πάρα το ότι προσπάθησε να εκμεταλλευτεί το ευνοϊκό κλίμα της εποχής οι προσπάθειες δεν ευώδωσαν έτσι «Τρεις Πατριάρχες ηγουμένεψαν στο Φανάρι με την ελπίδα της απόκτησης του οίκου τους. Ο Βενιαμίν, ο Μάξιμος και ο Αθηναγόρας. Μα ο Θεός στον Δημήτριο επεφύλαξε το χάρισμα του χαριδότη. Τον αντάμειψε για την αγαθοσύνη του και τον κατέστησε αίτιο χαράς», ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ Πέργης Ευάγγελος, *Εκ Φαναρίου...Β'*, οπ.παρ., σελ.146.

³⁰¹ ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ, 18 Νοεμβρίου 1987,σελ.2. όπως αναφέρεται στην εφημερίδα ο Πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου «χαρακτήρισε την προσφορά συγκινητική και συνεχάρη τον κ. Αγγελόπουλο εκ μέρους της κυβέρνησης. Την ευγνωμοσύνη της Εκκλησίας εξέφρασε προς τον κ. Αγγελόπουλο και ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Σεραφείμ»

³⁰² Για μια λεπτομερή περιγραφή του νέου Πατριαρχικού Οίκου βλέπε:ΚΑΡΙΩΤΟΓΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, *Κωνσταντινούπολη η Πρωτόθρονη...*, οπ.παρ., σελ.46.

³⁰³ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΕΛΒΕΤΙΑΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ,ΦΕΙΔΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ κ.α., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο...*, οπ.παρ., σελ.299. Ο Πατριάρχης Δημήτριος στην προσφώνηση του χαρακτηριστικά ανέφερε «...Άγγελοι Κυρίου κατέβηκαν εζ' ουρανού και είπαν εις τον κύριο Αγγελόπουλο: Δεν φτάνει να φέρεις μόνο το όνομα μας αλλά πρέπει να φέρεις και τη χάρη μας». Ο Παναγιώτης Αγγελόπουλος πέθανε υπέργηρος το καλοκαίρι του 2001. Στην κηδεία του προσήλθε ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος με μέλη της Ιεράς Συνόδου, ενώ παρέστησαν και οι Αρχιεπίσκοποι Αθηνών κ. Χριστόδουλος και Αλβανίας κ. Αναστάσιος.

οικοδομήματος συνεχίστηκαν δύο χρόνια αργότερα με την έναρξη των εργασιών στην Πατριαρχική Βιβλιοθήκη η οποία στεγάζεται σε ένα οίκημα του 16^{ου} αιώνα. Υπεύθυνος του όλου έργου ορίστηκε ο Αρχιτέκτονας Κωνσταντίνος Στάικος ο οποίος αναμόρφωσε το χώρο φύλαξης των χειρογράφων και αρχείων³⁰⁴. Παραλλήλως άρχισαν και τα έργα συντήρησης του Πατριαρχικού Ναού που κράτησαν τρία περίπου χρόνια. Τα εγκαίνια και των δύο κτισμάτων έλαβαν χώρα την Κυριακή της Ορθοδοξίας του 1994 από τον Πατριάρχη Βαρθολομαίο.

Το άλλο γεγονός που στιγμάτισε την ιστορική διάσταση του Φαναρίου στις αρχές της δεκαετίας του 1990 σχετίζεται με την εκλογή και ανάδειξη νέου Πατριάρχη. Στις 2 Οκτωβρίου 1991, ο Πατριάρχης Δημήτριος «ο άνθρωπος που μίλησε με τη σιγή του»³⁰⁵, κοιμήθηκε εν Κυρίω, ύστερα από πατριαρχία 19 ετών. Τα τελευταία χρόνια της πατριαρχίας του Δημητρίου χαρακτηρίστηκαν από ιδιαίτερη κινητικότητα. Σε αυτό συνετέλεσε και η εξασφάλιση άδειας από την τουρκική κυβέρνηση, για την πραγματοποίηση επίσημων επισκέψεων σε όλες τις ορθόδοξες εκκλησίες. Έτσι ο Πατριάρχης επισκέφθηκε τα πρεσβυγενή Πατριαρχεία Αλεξανδρείας, Αντιοχείας, Ιεροσολύμων, τα Πατριαρχεία Ρωσίας, Ρουμανίας, Σερβίας, και τις Εκκλησίες της Ελλάδος και Πολωνίας. Ιδιαιτέρως, η επίσκεψη στην Αθήνα τον Νοέμβριο του 1987, η πρώτη μετά εκείνη του Αθηναγόρα το καλοκαίρι του 1963, στέφθηκε από απόλυτη επιτυχία λόγω και των αυθορμητών εκδηλώσεων του κόσμου³⁰⁶. Το γεγονός όμως που έκανε την πατριαρχία του Δημητρίου να ξεχωρίσει ήταν οι επισκέψεις που πραγματοποίησε από τις 4 με 7 Δεκεμβρίου 1987 στο Βατικανό³⁰⁷, ανταποδίδοντας την επίσκεψη που του είχε κάνει ο Πάπας Ιωάννης-Παύλος Β' το 1979, και στον Πριμάτο της Αγγλικανικής Εκκλησίας Αρχιεπίσκοπο Καντουαρίας Robert Runcie, αμέσως μετά. Οι επισκέψεις αυτές ενδυνάμωσαν την εικόνα του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε διεθνές επίπεδο. Αποκορύφωμα των συναντήσεων διεθνούς εμβέλειας του Πατριάρχη αποτέλεσε η επίσημη επίσκεψή του το καλοκαίρι του 1990, στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής όπου εκτός των άλλων έγινε δεκτός με τιμές Αρχηγού Κράτους από τον Πρόεδρο Μπους.

Έτσι, μετά τις εκδηλώσεις σεβασμού και οδύνης προς το σεπτό νεκρό η Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου υπό την προεδρία του πρώτου τη τάξει

³⁰⁴ ΣΤΑΙΚΟΣ Κ., Η Βιβλιοθήκη του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Φανάρι, Αθήνα, 1994, σελ.33. Στο εν λόγω βιβλίο περιγράφεται η ιστορία της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης και των έργων που έγιναν σε αυτήν.

³⁰⁵ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ Πέργης Ευάγγελος, Εκ Φαναρίου...Β', οπ.παρ, σελ.84-86.

³⁰⁶ Για την επίσκεψη στην Εκκλησία της Ελλάδος και τις εκδηλώσεις τόσο από πλευράς της επίσημης πολιτείας όσο και του κόσμου βλέπε: ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ 18 Νοεμβρίου 1987, σελ.2-3, ΒΡΑΔΥΝΗ 14 Νοεμβρίου 1987, σελ.1 και 5, Η ΒΡΑΔΥΝΗ 15 Νοεμβρίου 1987, σελ.7-8, ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ 16 Νοεμβρίου 1987, σελ.1 και 24-25.

Μητροπολίτη Χαλκηδόνος Βαρθολομαίου³⁰⁸ όρισε την ημερομηνία εκλογής για την πλήρωση του χηρεύοντος Πατριαρχικού Θρόνου την 22^α Οκτωβρίου 1991. Σύμφωνα με τα αποφασισθέντα, η Ιερά Σύνοδος «αρίνασα ότι επληρούντο πλέον άπασαι αι προϋποθέσεις και ότι είχαν αρθή τα τεχνικά και άλλα εμπόδια»³⁰⁹, συνήλθε το απόγευμα της ορισθείσης ημερομηνίας και κατήρτισε «το τακτικόν εκ των τριών υποψηφίων δελτίων εκ των Πανιερωτάτων Μητροπολιτών Χαλκηδόνος κ.Βαρθολομαίου, Λύστρων κ.Καλλινίκου και Δέρκων κ.Κωνσταντίνου». Μετά την κατάρτιση του τριπρόσωπου οι Αρχιερείς «κατελθόντες [...] κατά την τάξιν εν τω Πανσέπτω Πατριαρχικώ Ναώ [...] ανέδειξαν δια μυστικής ψηφοφορίας παμφηφεί τον [...] Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην κ.Βαρθολομαίον» σε Οικουμενικό Πατριάρχη³¹⁰.

Χαρακτηριστικό της αλλαγής του κλίματος και της καλής ατμόσφαιρας που επιγράφησε κατά την εκλογή αποτελεί και η κοσμοσυρροή που ακολούθησε το πρωινό της 2ας Νοεμβρίου ημέρα ενθρόνισης του Πατριάρχη Βαρθολομαίου. Η επίσημη Τουρκία εκπροσωπήθηκε σε χαμηλό επίπεδο από τον Βοηθό (sic) Νομάρχη κ.Remzi Gursoy και τον εκπρόσωπο του Δημάρχου κ.Mehmet Danisman. Επιπροσθέτως, για πρώτη φορά στην ιστορία του Θεσμού παρέστη και Έλληνας Πρωθυπουργός στο πρόσωπο του κ.Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, ο οποίος συνοδεύονταν από πλειάδα υπουργών και υφυπουργών, αλλά και εκπρόσωποι ξένων κυβερνήσεων όπως εκείνης των Η.Π.Α, από τον ίδιο τον αδελφό του Προέδρου κ.William Bush. Αντιπροσωπείες όλων των Εκκλησιών και Ομολογιών έδωσαν το παρόν, ενώ ξεχώριζε η αντιπροσωπεία του Βατικανού με επικεφαλής τον Καρδινάλιο Edwadr Idis Cassidy³¹¹.

Από τη στιγμή της εκλογής του ήταν εμφανές ότι ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος θα διοικούσε το Φανάρι με δυναμισμό και πυγμή σύμφωνα με τις επιταγές της εποχής αποσκοπώντας στην άμεση προβολή του στο Διεθνές Προσκήνιο, αλλά και την παράλληλη ενδυνάμωσή του στο εσωτερικό της Τουρκίας.. Έτσι, έξι μόλις μήνες μετά την εκλογή του προσκάλεσε την Κυριακή της Ορθοδοξίας του 1992, στο Φανάρι, όλους τους

³⁰⁷ Για τον αντίκτυπο που είχε η επίσκεψη στο Βατικανό βλέπε το άρθρο της Gabriella Fallacara, στο περιοδικό, CITTANUOVA, 1-10 Ιανουαρίου 1988, σελ.34-37.

³⁰⁸ Ο Μητροπολίτης Φιλαδελφείας Βαρθολομαίος Αρχοντώνης είχε εκλεγεί παμφηφεί στη Γεροντική Μητρόπολη Χαλκηδόνος στις 9 Ιανουαρίου 1990, ως διάδοχος του αποθανόντος στις 27 Δεκεμβρίου 1989 Μητροπολίτου Μελίτωνος. Για την εκλογή του σε Χαλκηδόνος βλέπε: Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 10 Ιανουαρίου 1990, σελ.3.

³⁰⁹ Με δηλώσεις του ο Πρωθυπουργός της Τουρκίας Μεσούτ Γιλμάζ υπερτόνισε το γεγονός ότι δεν έγινε καμία διαγραφή από τη λίστα των προς Πατριαρχία εκλογίμων Αρχιερέων από τη Νομαρχία Κωνσταντινούπολης, βλέπε: Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 23 Οκτωβρίου 1991, σελ.3.

³¹⁰ Η τελετή της εκλογής στο ΔΑΝΙΗΛΙΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος ο Α', Εκδ. Τέργιος, Κατερίνη, 1992, σελ.24-54.

³¹¹ Η τελετή της ενθρόνισης στο ΔΑΝΙΗΛΙΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος..., οπ.παρ., σελ.77-136 και ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ (Κωνσταντινούπολης) 4 Νοεμβρίου 1991, σελ. 1 και 4, και 5 Νοεμβρίου 1991, σελ1 και 4.

Προκαθήμενους των Ορθοδόξων Αυτοκέφαλων Εκκλησιών σε μια κίνηση «έμπρακτης επιβεβαίωσης και αναγνώρισης της ηγετικής παρουσίας του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στο Χριστιανικό Κόσμο»³¹². Θέλοντας να ενδυναμώσει τις σχέσεις μεταξύ των Ιεραρχών του Θρόνου καθιέρωσε την ανά δύο έτη σύναξη της Ιεραρχίας του Οικουμενικού Θρόνου «για να εξετάσουν τις επιγενόμενες εξελίξεις και τους ιερούς οραματισμούς δια το εγγύς και το απώτερον μέλλον», κάνοντας αρχή από το Σεπτέμβριο 1992, κατά τη διάρκεια των τελετών της Ινδίκτου³¹³.

Αποσκοπώντας στην ανύψωση του ηθικού του άμεσου ποιμνίου του ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος πέτυχε τη συνέχεια του ανακαινιστικού έργου που άρχισε στα οικοδομήματα της ομογένειας με προεξάρχοντα τον Πατριαρχικό Οίκο και Ναό. Εξασφαλίζοντας χορηγίες από Ιδρύματα ή Ιδιώτες προχώρησε σε αναστηλωτικές και ανακαινιστικές εργασίες σε πάνω από τριάντα ναούς της Κωνσταντινούπολης³¹⁴. Το ευρύ ανακαινιστικό έργο επεκτάθηκε και στις Ιερές Μητροπόλεις Χαλκηδόνος, Δέρκων, Πριγκηπονήσων και Ίμβρου και Τενέδου³¹⁵. Επίσης ανακαινιστικά έργα έγιναν στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και σε άλλα εκπαιδευτήρια της ομογένειας.

Παράλληλα ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος στοχεύοντας στην προβολή του Πατριαρχείου στο Διεθνές Προσκήνιο πραγματοποίησε επίσημη επίσκεψη στο Βατικανό κατά τη διάρκεια των τελετών της Θροניתής Εορτής της Εκκλησίας της Ρώμης στις 28 και 29 Ιουνίου 1995, όπου συμπροσευχήθηκε με τον Πάπα Ιωάννη-Παύλο Β', με τον οποίο υπέγραψε «Κοινό Ανακοινωθέν»³¹⁶. Άκρως ενδιαφέρουσα υπήρξε η ομιλία που απηύθυνε στην ολομέλεια του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις Βρυξέλλες, στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε., στην έδρα του Οργανισμού στη Νέα Υόρκη, αλλά και στην UNESCO³¹⁷. Τα τελευταία χρόνια το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως προέβαλε ιδιαίτερη ευαισθησία αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος οργανώνοντας υπό την αιγίδα του, οικολογικά συμπόσια στα οποία συμμετέχουν επιστήμονες από όλο τον κόσμο, ενώ έχει

³¹² ΑΛΕΞΙΟΥ ΣΠΥΡΟΣ, Το Φανάρι με νέες προοπτικές, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 10 Σεπτεμβρίου 1992, σελ.8.

³¹³ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2 Σεπτεμβρίου 1992, σελ.3.

³¹⁴ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ Πέργης Ευάγγελος, Εκ Φαναρίου...Β', οπ.παρ, σελ.133. Οι ναοί της Αγίας Παρασκευής στο Χάσκι, του Αγίου Κωνσταντίνου στο Σταυροδρόμι, του Αγίου Δημητρίου στην Ευλόπορτα ανακαινίστηκαν πλήρως επανεβρίσκοντας το αρχικό κάλλος τους. Επίσης Ιερές Μονές όπως του Αγίου Γεωργίου Κουδουνά στη Πρίγκηπο και της Παναγίας στο Βαλουκλί έτυχαν πλήρους ανακαινισμού.

³¹⁵ Για τη Μητρόπολη Χαλκηδόνος βλέπε: Περιοδικό ΕΠΕΙΔΗ..., οπ.παρ., σελ.5, για το ανακαινιστικό έργο στη Μητρόπολη Δέρκων βλέπε: ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, Περίοδος Β', 'Έτος Β', Τεύχος Δ', Οκτώβριος-Δεκέμβριος, σελ.617-623.

³¹⁶ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 30 Ιουνίου 1995, σελ.1 και 5, και ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, Περίοδος Β', 'Έτος Β', Τεύχος Β', Οκτώβριος-Δεκέμβριος, σελ.225-231. Για το Κοινό Ανακοινωθέν που υπέγραψαν οι δύο προκαθήμενοι βλέπε στο ίδιο σελ.232-235. Μετά την επίσκεψη στο Βατικανό ο Πατριάρχης επισκέφθηκε την έδρα της Ιεράς Μητροπόλεως Ιταλίας, στη Βενετία, όπου και λειτούργησε στον ιστορικό Ναό του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων.

³¹⁷ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, Περίοδος Β', 'Έτος Β', Τεύχος Δ', Οκτώβριος-Δεκέμβριος, σελ.544-549.

θεσπιστεί η 1^η Σεπτεμβρίου κάθε χρονιάς ως ημέρα ειδικής προσευχής για το περιβάλλον κατά την οποία αναπέμπεται ειδική ασματική ακολουθία³¹⁸. Τέλος το Πατριαρχείο, ακολουθώντας το κλίμα και τις τεχνολογικές διευκολύνσεις της εποχής έχει δύο ιστοσελίδες στο διαδίκτυο μέσω των οποίων ενημερώνει το ευρύ κοινό για τις δραστηριότητες και εκδηλώσεις οποίες λαμβάνουν χώρα σε αυτό, αλλά και για το έργο εν γένει³¹⁹.

Από τα παραπάνω συνάγεται το εξής παράδοξο γεγονός: ενώ θα περίμενε κανείς η δεκαετία του 1990 να είναι η δεκαετία του πλήρους μαρασμού και ως εκ τούτου του ενταφιασμού του ελληνισμού της Πόλης, αντιθέτως είναι μια δεκαετία γεμάτη αναστηλωτικά και ανανεωτικά έργα. Για τα άψυχα, καθώς τα έμψυχα ακολουθούν το γνωστό δρόμο. Η υψηλή ποιότητα ζωής στην Ελλάδα σε σύγκριση με εκείνη που προσφέρει η Τουρκία συνεχίζει να αποτελεί πόλο έλξης για τους ομογενείς.

³¹⁸ Για τις οικολογικές δραστηριότητες του Πατριαρχείου βλέπε ενδεικτικά, ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, Περίοδος Β', "Έτος Γ", Τεύχος Δ', Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1996, σελ.421-422.

³¹⁹ Οι διαδικτυακές διευθύνσεις του Πατριαρχείου είναι: www.epnet.gr και www.patriarchate.org.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

«Μια καμαρούλα μικρή, σκαλάκια, και μετά το πηγάδι, το εύρος της Ρωμισούνης της Πόλης»³²⁰

Η ενδελεχής εξέταση της ελληνικής παρουσίας στην Κωνσταντινούπολη κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα αποκαλύπτει μια από τις πιο ενδιαφέρουσες σελίδες της νεότερης ιστορίας του ελληνισμού της διασποράς, καθώς η ουσιαστική έκλειψή της από την πατρώα γη συνιστά πλήγμα όχι μόνο στην πορεία μιας ακμαιάς και έντονης προσφοράς σε όλα τα επίπεδα, της κοινωνικής, πνευματικής, οικονομικής, εμπορικής ζωής αλλά και στον πολιτισμό που εκφράζονταν μέσω της λαϊκής έκφρασης και παράδοσης, της θρησκευτικότητας, της κουλτούρας, της επιστήμης.

Είναι προφανές ότι το πεπρωμένο της ελληνικής παρουσίας στην Τουρκία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με τις διμερείς σχέσεις Ελλάδος-Τουρκίας. Ήδη από την εποχή της υπογραφής της Συνθήκης των Σεβρών είχε διαφανεί το μέγεθος κατά το οποίο οι διμερείς σχέσεις θα επηρέαζαν την ομογενειακή παρουσία στην πατρώα γη. Το τελευταίο έγινε απτή πραγματικότητα κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την υπογραφή Συνθήκης Ειρήνης στη Λωζάννη, όταν οι συσχετισμοί και η ισορροπία δυνάμεων έκλειναν υπέρ της υπό σύσταση Τουρκικής Δημοκρατίας. Οι θερμές ή όχι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών συνέχισαν να επηρεάζουν, προϊόντος του χρόνου, την ελληνική παρουσία στην Κωνσταντινούπολη με επιστέγασμα την περίοδο 1946-1955, κατά την οποία τα κοινά συμφέροντα των δύο χωρών δημιουργούν ένα κλίμα τόσο ειδυλλιακό που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί έως και εξωπραγματικό από κάποιους που είχαν μια άλλη αντίληψη των πραγμάτων. Οι επιπτώσεις της Κυπριακής κρίσης είχαν καταστροφικό αντίκτυπο για την

³²⁰ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΕΡΓΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, *Εκ Φαναρίου...Β'*, σπ.παρ, σελ.183.

ελληνική ομογένεια που την περίοδο εκείνη εξέφραζε την ελληνική συνείδηση και έκφραση στην Τουρκική Δημοκρατία.

Τα μέτρα τα οποία ελήφθησαν από την επίσημη τουρκική πολιτεία είχαν ένα και μοναδικό σκοπό: «να τελειώσει επιτέλους αυτή η υπόθεση». Η αντίσταση την οποία επέδειξε το ελληνικό στοιχείο καθ' όλη τη διάρκεια του εικοστού αιώνα υπήρξε πράγματι θαυμαστή. Ούτε η μεγάλη καταστροφή του 1922, ούτε τα περιοριστικά μέτρα της δεκαετίας του τριάντα, ούτε το «βαρλίκι», ούτε ακόμη και αυτά τα Σεπτεμβριανά κατάφεραν να σταματήσουν την εξέλιξη του. Η εξήγηση εστιάζεται σε έναν και μοναδικό λόγο: τους άρρηκτους δεσμούς του με την πατρώα γη. Έπρεπε λοιπόν να καμφθεί και ο τελευταίος παράγοντας ο οποίος συντηρούσε το εν λόγω στοιχείο ώστε να πληγεί η μειονότητα στη ρίζα της. Και αυτός ο παράγοντας δεν ήταν άλλος από τον ψυχολογικό. Οι απελάσεις του 1964 αυτόν ακριβώς το σκοπό έχουν, καθώς οι ομογενείς είχαν αναπτύξει στενότετους ενδοοικογενειακούς, δεσμούς οι οποίοι επεκτείνονταν σε όλες τις συλλογικές εκφάνσεις της ζωής, σε επίπεδο συλλόγων, κοινοτικών, φιλανθρωπικών, ενοριακών εκδηλώσεων. Με τις απελάσεις δέκα και πλέον χιλιάδων ομογενών ελληνικής υπηκοότητας, οι δεσμοί αυτοί διαρρηγνύονται για πρώτη φορά στη διάρκεια του εικοστού αιώνα, αρχής γενομένης από τον οικογενειακό πυρήνα, λαμβάνοντας ανεξέλεγκτες προεκτάσεις. Είναι προφανές ότι μεταξύ των ομογενών ο δεσμός εστιάζονταν στο γένος και όχι στην υπηκοότητα. Ως εκ τούτου υπήρχαν οικογένειες εντός των οποίων ένα μέλος είχε την ελληνικής υπηκοότητα, ενώ τα υπόλοιπα που είχαν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Τουρκία, τουρκική. Η απέλαση ενός μέλους όπως για παράδειγμα του πατέρα ή της μητέρας, αναπόφευκτα συμπαρέσυρε και τα υπόλοιπα μέλη τα οποία αισθάνονταν έντονη ανασφάλεια παραμένοντας σε μια πόλη που τους αντιμετώπιζε εχθρικά. Αρχίζει ως εκ τούτου η διαρροή του ομογενειακού στοιχείου, η οποία θα λάβει διαστάσεις εξόδου κατά τη διάρκεια των δεκαετιών εξήντα και εβδομήντα. Οι οικογένειες φεύγουν, τα θρανία στα σχολεία αρχίζουν να αδειάζουν, τα φώτα των ελληνικών σπιτιών στις γειτονιές να σβήνουν, τα μέλη των συλλόγων να φθίνουν, τα στασίδια στις εκκλησίες να παραμένουν άδεια. Το σχέδιο έχει πετύχει ολοκληρωτικά καθώς μια λέξη που στην αρχή παραξενεύει, και ίσως ενοχλεί λαμβάνει διαστάσεις τρόμου και κατόπιν πανικού. Η ανασφάλεια. Ακόμα και η μη άμεσα πληγέντες από τις απελάσεις, αυτών δηλαδή των οποίων οι οικογένειες δεν είχαν άμεσα επιπτώσεις από το μέτρο, βλέπουν τον περίγυρό τους να χαλαρώνει απότομα και το τοπίο να αλλάζει. Νέα πρόσωπα καταλαμβάνουν σπίτια γνωστών και φίλων, η γειτονιά χάνει το χρώμα της και αρχίζει ένα

άλλο παιγνίδι το οποίο θα συμβάλει ουσιαστικά και στην τελική έκβαση³²¹. Η σύγκριση με το χθες και η αντίληψη ότι τα πράγματα είναι πλέον μη αναστρέψιμα. Έτσι οι κωνσταντινουπολίτες μιλούν για την Πόλη που τελείωσε κι' ας φθάνουν τις τριάντα χιλιάδες στα τέλη του εξήντα, ή τις είκοσι χιλιάδες στις αρχές της δεκαετίας του εβδομήντα. Είναι πια κοινό μυστικό ότι όλοι θέλουν να φύγουν. Δεν ικανοποιούνται με τους σαράντα μαθητές που γεμίζουν μια τάξη ενός σχολείου γιατί έχουν συνείδηση ότι την επόμενη σχολική χρονιά θα είναι τριάντα πέντε και τη μεθεπόμενη τριάντα. Για όλους η τάξη είναι «κιενή». Όπως επίσης και ψυχολογία.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αντιμετώπισε την κατάσταση στωικά, γνωρίζοντας ότι δεν μπορούσε να παρέμβει καιρία στις εξελίξεις. Ο εκάστοτε Πατριάρχης, ως Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως και άμεσος ποιμενάρχης των κατοίκων της μεριμνούσε για την εμφύχωση του ποιμνίου του. Ο Αρχιδιάκονος του Πατριάρχη Αθηναγόρα, Μητροπολίτης Πέργης σήμερα, Ευάγγελος Γαλάνης, μας μεταφέρει κατά τρόπο λυρικό την αποστροφή ενός κηρύγματος του γέροντα Ιεράρχη στο τέλος της δεκαετίας του εξήντα: «Και που θ' αφήσετε τον Αφέντη Χριστό και την Κυρά Παναγιά; Σε ποιόν θα πείτε να θερμάνει τους τάφους των νεκρών σας; Απάντηση δεν υπάρχει. Δάκρυα υπάρχουν»³²². Γνώστης των πραγμάτων και ο ίδιος ο Αθηναγόρας, εστιάζει την προσοχή του στην Οικουμενική διάσταση του θρόνου του. Γνωρίζει πολύ καλά ότι το μέλλον του θεσμού διακυβεύεται αν δεν ενδυναμωθεί με παρεμβάσεις σε διεθνές επίπεδο. Θεμελιώνει λοιπόν την οικουμενική πολιτική του, με το άνοιγμα προς την Ρωμαιοκαθολική και τις άλλες χριστιανικές εκκλησίες, καθώς και το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών. Ο Αθηναγόρας υπήρξε ο θεμελιωτής αυτής της πορείας, ο Δημήτριος της έδωσε ώθηση και ο Βαρθολομαίος την εδραίωσε στη συνείδηση της διεθνούς κοινότητας³²³. Παρ' όλα αυτά επιτακτική προβάλλεται η επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης³²⁴, γεγονός το οποίο θα ενδυναμώσει κατά τρόπο απτό το κύρος του θεσμού, τροφοδοτώντας την

³²¹ Χαρακτηριστική είναι η εξιστόρηση του Πριγκιπιανού Αγαθοκλή Ζαρίφη ο οποίος μου διηγήθηκε ότι στα μέσα της δεκαετίας του πενήντα όταν ήταν έφηβος η γειτονιά του το καλοκαίρι γέμιζε με τα ελληνικά τραγούδια από εκπομπές της ελληνικής ραδιοφωνίας. Η κατάσταση αυτή άλλαξε στα μέσα του εξήντα όταν τα σπίτια άρχισαν να αγοράζουν τούρκοι, με αποτέλεσμα η γειτονιά να χάσει εντελώς το χρώμα της. Ο Αγαθοκλής Ζαρίφης ζει από το 1971 στη Θεσσαλονίκη με την οικογένειά του.

³²² ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΓΑΛΑΝΗ, Μεγάλου Αρχιδιάκονου, «Εκ Φαναρίου...», Αθήνα, 1968, σελ.153-154.

³²³ Από παράδειγμα της διεθνούς προβολής του Πατριαρχείου αποτελεί και η απονομή στις 12 Ιουνίου 2002 του οικολογικού βραβείου «Sophie» του Νορβηγικού Ιδρύματος «The Sophie Foundation» ύψους 100.000 δολλαρίων στον Πατριάρχη Βαρθολομαίο, «δια τις πρωτοπαρειαικάς προσπάθειάς του να συζεύξει πίστιν και περιβάλλον». Όπως ανακοινώθηκε από το Φανάρι ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος θα διαθέσει το ως άνω ποσόν «δια τα άπορα παιδιά της Αφρικής μέσω της Γιούνισεφ, τα παιδιά του δρόμου της Κωνσταντινουπόλεως και των Αθηνών και δια την ενίσχυσιν οικολογικών δραστηριοτήτων». Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε το σχετικό Δελτίο Τύπου μηνός Απριλίου, στο www.epnet.gr.

Μητέρα Εκκλησία με νέο αίμα, αλλά και με τη δημιουργία ενός νέου πυρήνα ελληνισμού στη Χάλκη αλλά και την Πόλη από ανθρώπους που θα διδάξουν ή θα σπουδάσουν στην εν λόγω Σχολή³²⁵.

Ένα ακόμη στοιχείο το οποίο γίνεται αντιληπτό από την έρευνα σχετικά με την ελληνική παρουσία στην Κωνσταντινούπολη αφορά τη στάση των ομογενών κατά τις διάφορες ιστορικές περιόδους του εικοστού αιώνα. Η άκρατη αισιοδοξία των ετών 1918-1921, οδήγησε σε λάθη και πράξεις που σήμερα σε απόσταση χρόνου θεωρούνται εξωπραγματικές. Ο σημαιοστολισμός των σπιτιών, των καταστημάτων, των εκκλησιών, με ελληνικές σημαίες, γεγονός που τόνιζε την επιθυμία για «απελευθέρωση» από τον «κατακτητή» καθώς η Κωνσταντινούπολη συνδέονταν σε λαϊκούς θρύλους και παραδόσεις για «μαρμαρωμένους βασιλιάδες» και «λειτουργίες» που θα αναβίωναν στην Αγία Σοφία, υποδηλώνει και την «μη διπλωματική» στάση που κράτησε το ομογενειακό στοιχείο ίσως παρασυρόμενο και από τις συγκυρίες της εποχής. Το ειληκτικό είναι ότι η κατάσταση αυτή επαναλαμβάνεται κατά τη διάρκεια του τέλους της δεκαετίας του σαράντα και των αρχών εκείνης του πενήντα όταν οι συνθήκες διαβίωσης του ελληνικού στοιχείο χαρακτηρίζονται ως «ειδυλλιακές». Ο σημαιοστολισμός με ελληνικές σημαίες του «μεγάλου δρόμου» στο Πέραν, όπου κυριαρχούσε η αστική παρουσία της ομογένειας, κατά τη διάρκεια της επίσημης επίσκεψης το 1952 των τότε Βασιλέων Παύλου και Φρειδερίκης, κράτησε για εβδομάδες³²⁶. Η στάση αυτή, που όπως αποδείχτηκε τρία χρόνια αργότερα με τα «Σεπτεμβριανά» ενοχλούσε έντονα τους κρατούντες, μόνον ως πρόκληση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί.

Η πορεία του ελληνισμού στην Τουρκία και την τελευταία δεκαετία του εικοστού αιώνα υπήρξε φθίνουσα. Οι εναπομεινάντες έλληνες που ο καθένας για τους δικούς του λόγους δεν θέλησαν να ακολουθήσουν το κύμα φυγής των προηγούμενων δεκαετιών έχουν το βαρύ καθήκον της συντήρησης μιας τεράστιας κληρονομιάς, η οικονομική αξία της οποίας φτάνει σε αστρονομικούς αριθμούς καθώς η ακίνητη περιουσία της μειονότητας, σε σχολεία, κοινοτικά και εκκλησιαστικά αλλά και ιδιωτικά ιδρύματα τα οποία βρίσκονται σε περιοχές άκρως αναβαθμισμένες, συνεχώς αυξάνεται. Βέβαια η παρουσία λίγων χιλιάδων ελλήνων ανάμεσα σε δεκατέσσερα εκατομμύρια τούρκικων κατοίκων, δημιουργεί αντιφατικά

³²⁴ Ενδιαφέρον παρουσιάζει η «άλλη» άποψη του Καθηγητή Χρήστου Γιανναρά, σχετικά με τις προσπάθειες και την προοπτική επαναλειτουργίας της Σχολής. Βλέπε σχετικά: ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, *Ιχνηλασία Νοήματος*, Νέα Σύνορα-Αιβάνη, Αθήνα, 1988, σελ.171-175.

³²⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατάστασης που επικρατεί στο Πατριαρχείο λόγω της λειψανδρίας αποτελούν οι επιπτώσεις από την πρόσφατη ασθένεια του Μητροπολίτη Γέροντος Χαλκηδόνης κ.Ιωακείμ. Με τίτλο «Το Πατριαρχείο χάνει το στηρίγμά του», η εφημερίδα *ΤΟ ΒΗΜΑ*, Κυριακή 10 Φεβρουαρίου 2002, σελ.Α25, αναφέρεται στα «δυσεπίλυτα προβλήματα» που δημιουργεί στο Φανάρι η ασθένεια του στενότερου συνεργάτη του Πατριάρχη Βαρθολομαίου.

συναισθήματα ακόμα και στους Τούρκους οι οποίοι έζησαν τη συμβολή της ελληνικής παρουσίας στην παράδοση της Κωνσταντινούπολης, ώστε να νοσταλγούν την εποχή που περίμεναν «ν' απολύσουν οι Εκκλησίες του Πέραν για να χαρούν τον πολιτικό κόσμο»³²⁷.

Σήμερα, αρχές του Εικοστού Πρώτου Αιώνα, και στο τέλος μιας περιδιάβασης της ιστορίας της «Ελληνικής Μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη κατά τον Εικοστό Αιώνα», μπορούμε άραγε να μιλάμε με ασφάλεια για το οριστικό τέλος της ύστερα από αιώνες; Την απάντηση, η οποία παρατίθεται και ως κατακλείδα αυτής της μελέτης, μας τη δίνει ο Τούρκος ερευνητής Samim Akgonul μετά το πέρας της έρευνας του η οποία δημοσιεύθηκε το 1999 στο περιοδικό *Mesogeios*³²⁸: «Άραγε πρόκειται για μειονότητα σε φάση παρακμής και οφείλουμε να τη μελετήσουμε, πριν την εξαφάνιση και των τελευταίων εκπροσώπων της; Δεν πιστεύουμε ότι θα υπάρξει πλήρης εξαφάνιση της ρωμαϊκής κοινότητας της Τουρκίας. Η τάση θα μπορούσε να ανατραπεί αργά ή γρήγορα και η κοινότητα θα μπορούσε να αυξηθεί, χωρίς ωστόσο να χάσει την ταυτότητά της. Εξ' άλλου η παρουσία του Πατριαρχείου εξασφαλίζει μια κάποια συνέχεια. Μετά πιστεύουμε ότι ο ρόλος αυτής της μειονότητας είναι σημαντικός, σε σχέση με την ισχύ της παρουσία, είτε σε ό,τι αφορά τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, είτε ως προς την εσωτερική συνοχή της Τουρκικής Δημοκρατίας. Όσο και αν είναι μικρή η κοινότητα, θα παραμείνει συμβολικά και ιστορικά σημαντική»...

³²⁶ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Η Τελευταία Αναλαμπή...*, οπ.παρ., σελ.44.

³²⁷ Αφήγηση του τούρκου ηθοποιού Muhsin Ertugrul, κατά τη διάρκεια επίσκεψης του στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, στο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΕΡΙΓΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, *Εκ Φαναρίου...Β'*, οπ.παρ., σελ.53.

³²⁸ SAMIM AKGONUL, «Les Grecs d' Istanbul», στο περιοδικό, ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ..., οπ.παρ., σελ.86.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ ΑΛΕΞΗΣ, στο συλλογικό, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987, Εκ. Γνώση, Αθήνα, 1991.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ, Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο φιλίας, εκ. Φιλλιπότη, Αθήνα, 1982.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Ε. ΙΩΑΝΝΗ (επιμέλεια), Αθηναγόρας Α', Οικουμενικός Πατριάρχης ο Ηπειρώτης, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα, 1975
- ΒΑΛΑΚΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΟΥΛΗ ΜΑΛΑΜΑΤΗ, Το Νομικό Περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001.
- ΒΟΡΟΣ. Θ., Ο Μικρασιατικός Πόλεμος 1918-1923, Αθήνα, 1983.
- ΓΑΛΑΝΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, Μέγας Αρχιδιάκονος Πατριαρχείων, Εκ Φαναρίου..., Αθήνα, 1968.
- ΓΑΛΑΝΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, Μητροπολίτης Πέργης, Εκ Φαναρίου...Β', Αιρίτας, Νέα Σμύρνη 1997.
- ΓΙΑΝΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Ν. ΓΙΑΝΝΗΣ, Ο Μεταπολεμικός Κόσμος, Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία, (1945-1963), εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1992.
- ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ΣΟΛΩΝΑΣ, Μετά τον Εμφύλιο 1950-1955, Η άνοδος του Παπάγου στην εξουσία, εκδ. Φυτράκης, Αθήνα, 1979
- ΔΑΜΔΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Η Αγωνία της Κωνσταντινούπολης, Αθήνα, 1982.
- ΔΑΝΙΗΛΙΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος ο Α', Εκδ. Τέργιος, Κατερίνη, 1992.
- ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Η ένωση των εκκλησιών και η Σοβιετική Πολιτική, Αθήνα, 1970.
- ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Έξω από τα Τείχη, Αθηναγόρας Α' ο Οικουμενικός Πατριάρχης, Άλφα-Δέλτα, Αθήνα, 1988
- ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Το Ιωακείμιο Παρθενάγωγείο της Κωνσταντινούπολης 1882-1988, Αθήνα, 1990.
- ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Η Μητρόπολις Χαλκηδόνος, Από την αρχαιότητα έως σήμερα, Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολητών, Αθήνα, 2000.
- «Η Συνθήκη της Λωζάννης,» Λέσχη των Νέων Ελλήνων, Εκδ. Παπαζήση.
- ΚΑΓΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, Η Μεγάλη Ιδέα, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 1980.
- ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Η Σταύρωση του Χριστιανισμού, Αθήνα, 1966.
- ΚΑΡΑΒΙΑ Ι., Άλλοτε και τώρα, Κωνσταντινούπολη, 1933.

ΚΑΡΑΜΑΝΔΟΣ-BYΖΑΝΤΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Τα Ελληνικά Ταταύλα, Αθήνα, 1980.

ΚΑΡΑΣ ΜΕΛΙΤΩΝ, Μητροπολίτης Φιλαδελφείας, Η νήσος Ίμβρος, Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη, 1987.

ΚΑΡΙΩΤΟΓΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, Κωνσταντινούπολη η Πρωτόθρονη: Οι Πάνσεπτοι Πατριαρχικοί Ναοί, εκδόσεις Μίλητος, Αθήνα 1996.

ΚΟΡΟΜΗΛΑ ΜΑΡΙΑΝΝΑ, Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα, Από την εποχή του Χαλκού ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, εκδ. Πανόραμα, Αθήνα, 1991, σελ. 218.

ΚΟΤΖΙΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, Ο Επίλογος στο Γουδί, εκδ. Φυτράκη, Αθήνα, 1974.

ΚΛΗΜΗΣ ΟΔΥΣΣΕΑΣ-ΚΑΡΟΛΟΣ, Ιστορία της νήσου Κέρκυρας, Κέρκυρα, 1992.

ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΣ, Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960, Αθήνα, 1981.

ΜΑΜΑΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ-ΣΠΥΡΙΔΩΝ, Η απέλαση του Πατριάρχη Κωνσταντίνου ΣΤ', Ανακοίνωση στο ΚΑ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, Μάιος 2000, Θεσσαλονίκη 2001.

ΜΑΜΑΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ-ΣΠΥΡΙΔΩΝ, Η Άρση των Αναθεμάτων του Σχίσματος ως Επίτευγμα Διπλωματικής Πρακτικής, Διπλωματική Εργασία Μεταπτυχιακού Διπλώματος, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, Ακαδημαϊκό Έτος 2001-2002.

ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Η Χάλη των Πριγκηπωνήσων, εκδ. Μνημοσύνη, Αθήνα, 1984.

ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Η Πριγκηπος, εκδ. Μνημοσύνη, Αθήνα, 1988.

ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Πρώτη-Αντιγόνη, εκδ. Μνημοσύνη, Αθήνα, 1992.

ΜΗΛΛΑΣ ΑΚΥΛΑΣ, Σφραγίδες Κωνσταντινουπόλεως, Ενορίες Αγιοτάτης Αρχιεπισκοπής, εκδ. Μνημοσύνη, Αθήνα, 1996.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ Φιλαδελφείας Μελίτωνος, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης, τόμος Δ', Αθήνα, 1997.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΕΛΒΕΤΙΑΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, ΦΕΙΔΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ κ.α., Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, εκδ. Τζαφέρι, Αθήνα, 1989.

ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959 Η χαμένη προσέγγιση, Ροές, 1989.

ΜΙΧΑΣ ΛΕΑΝΔΡΟΣ, Ταταύλα, Ο Ιστορικός λόφος της Κωνσταντινούπολης, Αθήνα, 1980.

ΜΠΙΤΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Κρίσιμες Ώρες, Εστία, Αθήνα, 1974.

ΠΑΝΩΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ, Οι Ειρηνοποιοί, Παύλος ΣΤ' Αθηνάγορας Α', Ίδρυμα Ευρώπης Δράγαν, Αθήναι, 1971.

ΠΑΣΠΑΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, Περί του Νοσοκομείου των εφτά Γουλάδων, εκδ. Βιλάρα, 1862.

ΠΡΕΜΕΤΙΔΗΣ ΓΑΒΡΙΗΛ, Μητροπολίτης Κολωνίας, Η Ιερά Μητρόπολις Κολωνίας, Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολητών, Αθήνα, 1997.

ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Εξωτερική Πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, Η άνοδος της στρατοκρατίας, Γόρδιος, 1992.

ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, «Το λυκόφως του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης», Ανέκδοτη εργασία..

ΣΑΡΡΗΣ ΝΕΟΚΛΗΣ, Η Άλλη Πλευρά, εκδ. Γραμμή, Αθήνα, 1983.

ΣΟΥΒΑΤΣΟΓΛΟΥ ΒΑΣΙΛΗΣ-ΚΑΛΦΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΩΡΟΣ, Η Αθλητική Δράση των Ρωμίων της Πόλης από το 1896, Ισταμπούλ, 1979.

ΣΤΑΙΚΟΣ Κ., Η Βιβλιοθήκη του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Φανάρι, Αθήνα, 1994

ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, Η Τελευταία Αναλαμπή (1948-1955), Εκδ. Δόμος, Αθήνα, 1996.

ΣΤΑΥΡΟΥ ΤΑΤΙΑΝΑ, Ο Φιλολογικός Σύλλογος της Κωνσταντινούπολης Υπουργείο Παιδείας του Αλύτρωτου Ελληνισμού, Αθήνα, 1967.

ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ, Οι Οικουμενικοί Πατριάρχες (1923-1991), Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολητών, Αθήνα, 1997.

ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ, Η παρουσία των εθνικών μειονοτήτων στην Κωνσταντινούπολη τον 19^ο αιώνα, Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολητών, Αθήνα, 1997.

ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ, «30 Χρόνια από τις Απελάσεις 1964-1994», Πνευματικό Κέντρο Κωνσταντινουπολιτών, Αθήνα, 1994.

ΤΟΜΟΣ ΑΓΑΠΗΣ, Βατικανό-Φανάρι (1958-1970), Rome-Istanbul, 1971

ΤΣΙΓΣΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΚΙΣΙΑ, Πρόσφυγες στην Κέρκυρα (1922-1923), Αθήνα, 1973.

ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, Η ελληνική ιατρική στην Κωνσταντινούπολη, (1856-1923), Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολητών, Αθήνα, 2000.

ΦΑΝΑΡΙΩΤΗΣ ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, Θυμάσαι το Φανάρι, Αθήνα, 1956.

ΦΩΤΙΑΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Σαγγάριος, Εποποιία και καταστροφή στη Μικρά Ασία, Εκδ. Φυτράκης, Αθήνα, 1974.

ΧΑΛΚΗΔΟΝΙΑ μνήμη Μελίτωνος Χατζή, Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος 1913-1989, Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολιτών, Αθήνα 1999.

ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ προς τιμήν του Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος, Θεσσαλονίκη, 1977.

ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ, Τα Σεπτεμβριανά, Εκδ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα, 2000.

ΨΑΡΑΚΗΣ ΤΑΚΙΣ, Ανθολογία της Κωνσταντινούπολης, Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα, 1991.

WEBER FRANK, Ο Επιτήδειος Ουδέτερος, Θετίλη, Αθήνα, 1993.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ALEXANDRIS ALEXIS, *The Greek Minority of Istanbul and Greek Turkish Relations 1918-1974*, Center for Asia Minor Studies, Athens 1983.

BAREILLES BERTRAND, *Constantinople, ses cites franques et levantines*, Paris, ed. Bossard, 1918.

CERVI M., *Dove va la Grecia?*, Milano, 1968.

DUROSELLE JEAN-BAPTISTE, *Storia Diplomatica dal 1919 al 1970*, ed. dell' Ateneo Roma, Roma, 1972.

LLEWELLYN SMITH MICHAEL, *Ionian Vision, Greece in Asia Minor 1919-1922*, London, 1973.

GIANNINI AMEDEO, *L' ultima fase della questione orientale (1913-1939)*, ed. Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, Roma, 1941.

MARTANO VALERIA, *Atenagoras Il Patriarca (1886-1972), Un cristiano fra crisi della coabitazione e utopia ecumenica*, Il Mulino, Milano, 1996.

HELMEREICH C. PAUL, *From Paris to Serves*, ed. Ohio state university Press Columbus, 1974.

OLIVIER CLEMENT, *Atenagora, Chiesa Ortodossa e Futuro Ecumenico*, Marucelliana, Brescia, 1995.

OKTE FAIK, *The tragedy of the Turkish Capital Tax*, London, Groom Helm.

SALVADORI MASSIMO, *Storia dell' eta contemporanea, dalla restaurazione all' europeismo (1914-1945)*, vol.II, Torino, prima edizione Novembre, 1977.

XYDIS STEFEN, *Greece and the Great Powers 1944-1947, Prelude to the Truman Doctrine*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1963.

YAPP E.M., *The near east since the first world war*, London, ed. Longman, 1991.

YAPP E.M., *The making of the modern near east 1919-1923*, London, ed. Longman, 1991.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

Α.Υ.Ε./1925/Κ.Τ.Ε./21/17

Α.Υ.Ε./1925/Κ.Τ.Ε./21/18

Α.Υ.Ε./1925/Β/35/2

Α.Υ.Ε./1925/Β/35/3

Α.Υ.Ε./1929/Β/68

Α.Υ.Ε./1930/Β/68

Α.Υ.Ε./1930/Β/68/1

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ-ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΙΣ, Κέρκυρα, Έτη, 1973, 1975.

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ (Κωνσταντινούπολης), Έτη, 1943, 1944, 1955, 1964.

ΒΡΑΔΥΝΗ, Αθήνα, 1987.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ, Αθήνα, 1987.

ΕΛΛΟΠΙΑ, Αθήνα, 1990.

ΕΜΠΡΟΣ, (Κωνσταντινούπολης), 1955.

ΗΧΩ (Κωνσταντινούπολης), Έτος, 1978.

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Αθήνα, 1952

ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ, Αθήνα, 1987.

Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, Αθήνα, 1934.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, Αθήνα, 1989,1990,1991.

ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, Κωνσταντινούπολη, 1926, 1927, 1929, 1930, 1931, 1933, 1936, 1938, 1941, 1946, 1947, 1948, 1949, 1955, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997.

ΣΥΧΓΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ, Αθήνα, 2001.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΡΘΡΑ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ

ΑΡΘΡΟΝ 37

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωσιν όπως αι εν τοις άρθροις 38-44 περιεχομένα διατάξεις αναγνωρισθώσιν ως θεμελιώδεις νόμοι, όπως ουδείς νόμος ή κανονισμός ή επίσημος τις πράξις διατελώσιν εν αντιφάσει ή εν αντιθέσει προς τας διατάξεις ταύτας και όπως ουδείς νόμος ή κανονισμός ή επίσημος τις πράξις κατισχύωσιν αυτών.

ΑΡΘΡΟΝ 38

Η Τουρκική Κυβέρνησις αναλαμβάνει την υποχρέωσιν να παρέχη εις πάντας τους κατοίκους της Τουρκίας πλήρη και απόλυτον προστασίαν της ζωής και της ελευθερίας αυτών, αδιακρίτως γεννήσεως, εθνικότητος, γλώσσης, φυλής ή θρησκείας.

Πέντες οι κάτοικοι της Τουρκίας δικαιούνται να πρεσβεύωσιν ελευθέρως, δημόσια τε και κατ' ιδίαν, πάσαν πίστιν, θρησκείαν ή δοξασίαν ων η άσκησις δεν ήθελεν είναι ασυμβίβαστος προς την δημόσιαν τάξιν και τα χρηστά ήθη.

Αι μη μουσουλμανικαί μειονότητες θα απολαύωσιν πλήρως της ελευθερίας κυκλοφορίας και μεταβαστεύσεως, υπό την επιφύλαξιν των εφαρμοζομένων, εφ' όλου ή μέρους του εδάφους, εις άπαντας τους τούρκους υπηκόους μέτρων, άτινα ήθελον τυχόν ληφθή υπό της Τουρκικής Κυβέρνησεως χάριν της εθνικής αμ'θ νης και της τηρήσεως της δημοσίας τάξεως.

ΑΡΘΡΟΝ 39

Οι ανήκοντες εις μη μουσουλμανικάς μειονότητας υπήκοοι τούρκοι θα απολαύωσι των αυτών αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων ων και οι μουσουλμάνοι.

Πάντες οι κάτοικοι της Τουρκίας, άνευ διακρίσεως θρησκευόμενου, θα ώσιν ίσοι απέναντι του νόμου.

Η διαφορά θρησκείας, δοξασίας ή πίστεως δεν οφείλκει να αποτελέση κώλυμα δι' ουδένα τούρκον υπήκοον ως προς την απόλαυσιν των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ίδια την παραδοχήν εις τας δημοσίας θέσεις, αξιώματα και τιμάς ή την εξάσκησιν των διαφόρων επαγγελμάτων και βιομηχανιών.

Ουδείς περιορισμός θέλει επιβληθή κατά της ελευθέρας χρήσεως παρὰ παντός τούρκου υπηκόου οιασδήποτε γλώσσης, είτε εν ταις ιδιωτικαίς ή εμπορικαίς σχέσεσιν, είτε ως προς την θρησκείαν, τον τύπον και πασης φύσεως δημοσιεύματα, είτε εν ταις δημοσίαις συναθροίσεσιν.

Παρά την ύπαρξιν της επισήμου γλώσσης, θα παρέχωνται αι προσήκουσαι ευκολίαι εις τους τούρκους υπηκόους, τους λαλούντας γλώσσαν άλλην ή την τουρκικήν, δια την προφορικήν χρήσιν της γλώσσης αυτών ενώπιον των δικαστηρίων.

ΑΡΘΡΟΝ 40

Οι τούρκοι υπήκοοι, οι ανήκοντες εις μη μουσουλμανικάς μειονότητας, θα απολαύωσι νομικώς και πραγματικώς της αυτής προστασίας και των αυτών εγγυήσεων ών αποαλύουσι και οι λοιποί τούρκοι υπήκοοι. Θα έχωσιν ιδίως ίσον δικαίωμα να συνιστώσι, διευθύνωσι και εποπτεύωσιν, ιδίαις δαπάναις, παντός είδους φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή κοινωφελή ιδρύματα σχολεία και λοιπά εκπαιδευτήρια, μετά του δικαιώματος να ποιώνται ελευθέρως εν αυτοίς χρήσιν της γλώσσης των και να τελώσιν ελευθέρως τα της θρησκείας των.

ΑΡΘΡΟΝ 41

Εν ταις πόλεσι και περιφερείς, ένθα διαμένει σημαντική αναλογία υπηκόων μη μουσουλμάνων, η Τουρκική Κυβέρνησις θα παρέχη, ως προς την δημόσιαν εκπαίδευσιν, τας προσηκούσας ευκολίας προς την εξασφάλισιν της εν τοις δημοτικοίς σχολείοις παροχής, εν τη ιδία αυτών γλώσση, της διδασκαλίας εις τα τέκνα των εν λόγω τούρκων υπηκόων. Η διάταξις αύτη δεν κωλύει την Τουρκικήν Κυβέρνησιν να καταστήσει υποχρεωτικήν την διδασκαλίαν της τουρκικής γλώσσης εν τοις ειρημένοις σχολείοις.

Εν ταις πόλεσι και περιφερείς, ένθα υπάρχει σημαντική αναλογία τούρκων υπηκόων ανηκόντων εις μη μουσουλμανικάς μειονότητας, θέλει εξασφαλισθή εις τας μειονότητας ταύτας δικαία συμμετοχή εις την διάθεσιν των χρηματικών ποσών άτινα θα εχορηγούντο εκ του δημοσίου χρήματος υπό του προϋπολογισμού του Κράτους ή των δημοτικών και λοιπών προϋπολογισμών επί εκαπαιδευτικώ, θρησκευτικώ ή φιλανθρωπικώ σκοπώ.

Τα ποσά ταύτα θα καταβάλλωνται εις τους αρμοδίους αντιπροσώπους των ενδιαφερομένων καθιδρυμάτων και οργανισμών.

ΑΡΘΡΟΝ 42

Η Τουρκική Κυβέρνησις δέχεται να λάβη απέναντι των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, όσον αφορά την οικογενειακήν ή την προσωπικήν αυτών κατάστασιν πάντα τα κατάλληλα μέτρα, όπως τα ζητήματα ταλυτα κανονίζονται συμφώνως προς τα έθιμα των μειονοτήτων τούτων.

Τα μέτρα ταύτα θέλουσιν επεξεργασθή ειδικαί επιτροπαί, αποτελούμεναι εξ ίσου αριθμού αντιπροσώπων της Τουρκικής Κυβερνήσεως και μιας εκάστης των ενδιαφερομένων μειονοτήτων. Εν περιπτώσει διαφωνίας, η Τουρκική Κυβέρνησις και το Συμβούλιον της Κοινωνίας των Εθνών θέλουσι διορίσει, από κοινού, επιδαιτητήν επκλεγόμενον μεταξύ των ευρωπαϊών νομομαθών.

Η Τουρκική Κυβέρνησις υποχρεούται να παρέχη πάσαν προστασίαν εις τας εκκλησίας, συναγωγάς, νεκροταφεία και λοιπά θρησκευτικά καθοδρύματα των ειρημένων μειονοτήτων. Εις τα ευαγή καθιδρύματα ως και τα θρησκευτικά και φιλανθρωπικά καταστήματα των αυτών μειονοτήτων, των ήδη ευρισκομένων εν Τουρκία, θα παρέχεται πάσα ευκολ΄θια και άδεια, η δε Τουρκική Κυβέρνησις, προκειμένου περί ιδρύσεως νέων θρησκευτικών και φιλανθρωπικών καθιδρυμάτων, ουδεμίαν θέλει αρνηθή εκ των αναγκαίων ευκολιών, αίτινες έχουσιν εξασφαλισθή εις τα λοιπά ιδιωτικά καθιδρύματα ομοίας φύσεως.

ΑΡΘΡΟΝ 43

Οι εις τας μη μουσουλμανικάς μειονότητας ανήκοντες τούρκοι υπήκοοι δεν θα ώσιν υποχρεωόμενοι να εκτελώσι πράξεις αποτελούσας παράβασιν της πίστεως ή των θρησκευτικών των εθίμων, ούτε θα περιπίπτωσιν εις ανικανότητα τινα αρνούμενοι να παραστώσιν ενώπιον των δικαστηρίων ή να εντελέσωσι νόμιμον τινα πράξιν κατά την ημέραν της εβδομαδιαίας των αναπάυσεως.

Ουχ ήττον, η διάταξις αύτη δεν απαλάσσει τους τούρκους υπηκόους των υποχρεώσεων, αίτινες επιβάλλονται εις πάντας τους λοιπούς τούρκους υπηκόους προς προς τήρησιν της δημοσίας τάξεως.

ΑΡΘΡΟΝ 44

Η Τουρκία παραδέχεται όπως αι διατάξεις των προηγουμένων άρθρων του παρόντως Τμήματος, εφ' όσον αφορώσιν εις τους μη μουσουλμάνους υπηκόους της

Τουρκίας, αποτελέσωσιν υποχρεώσεις διεθνούς συμφέροντος και τεθώσιν υπό την εγγύησιν της Κοινωνίας των Εθνών. Αι διατάξεις αύται δεν δύναται να τροποποιηθώσιν άνευ της συγκαταθέσεως της πλειοψηφίας του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών. Η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ιαπωνία υποχρεούνται δια της παρούσης Συνθήκης να μη αρνηθώσι την συγκατάθεσιν αυτών εις πάσαν τροποποίησιν των ειρημένων άρθρων, ην ήθελε κατλά τους νομίμους τύπους αποφασίσει η πλειοψηφία του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών.

Η Τουρκία δέχεται όπως παν Μέλος του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών έχη το δικαίωμα να επισύρη την προσοχήν του Συμβουλίου επί πάσης παραβάσεως ή κινδύνου παραβάσεως οιασδήποτε των υποχρεώσεων τούτων και όπως το Συμβούλιον δύναται να ενεργή καθ' οιονδήποτε τρόπον και παρέχη οιασδήποτε οδηγίας κρινομένης καταλλήλους και αποτελεσματικής εν τη περιστάσει.

Η Τουρκία δέχεται προς τούτοις όπως, εν περιπτώσει διχογνωμίας επί νομικών ή πραγματικών ζητημάτων αφορώντων τα άρθρα ταύτα, μεταξύ της Τουρκικής Κυβερνήσεως και μιας οιασδήποτε των λοιπών υπογραψασών την παρούσαν Συνθήκην Δυνάμεων ή πάσης άλλης Δυνάμεως Μέλους του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών, η τοιαύτη διχογνωμία θεωρηθή ως διεθνούς χαρακτήρος διαφορά κατά το γράμμα του άρθρου 14 του Συμφώνου της Κοινωνίας των Εθνών. Η Τουρκική Κυβέρνησις δέχεται όπως πάσα τοιούτου είδους διαφορά, επί τη αιτήσει του ετέρου των Μερών, παραπέμπηται εις το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης. Η απόφασις του Διαρκούς Δικαστηρίου θα ή ανέκκλητος, θα έχη δε την ισχύν και το κύρος αποφάσεως εκδοθείσης δυνάμει του άρθρου 13 του Συμφώνου.

ΑΡΘΡΟΝ 45

Τα αναγνωρισθέντα δια των διατάξεων του παρόντος Τμήματος δικαιώματα εις τας εν Τουρκία μη μουσουλμανικάς μειονότητες, αναγνωρίζονται επίσης υπό της Ελλάδος εις τας εν τω εδάφει αυτής ευρισκομένας μουσουλμανικάς μειονότητας.